

פרק ראשון – מגילה נקראת

דיבור המתחיל ועוד אמר ב עמוד ב

הנושא – התאמת סוגייתנו לסוגיא במסכת שבת קד, א.

הקדמה – א) בכל אחד משבעת ימי סוכות היו מנסכים מים על המזבח בשעת ניסוך היין בתמיד של שחרית. בקרן דרומית מערבית בגג המזבח הוצבו שני ספלים מכסף שבכל אחד כעין חוטם (משפך) מנוקב; לתוך אחד ניסכו יין ובלשני מים, ודרך החוטמים ניקזו לגג המזבח ומשם לחלל עמוק הנקרא 'שיתין' מתחת למזבח.

ב) ניסוך המים הוא הלכה למשה מסיני אבל רבי יהודה בן בתירא מצא לו רמז בתורה: בבמדבר פרק כ"ט רשומים הקרבנות שמקריבים בכל אחד מימי חג הסוכות, ובשלשה פסוקים מופיעות שלש אותיות מיותרות – ם-י-ם; מכאן רמז לניסוך המים: 1) ביום השני כתוב 'ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם' כאשר ה'ם' של 'ונסכיהם' מיותרת כי ראוי שתכתב 'ונסכה' (ה-י"ד אינה מיותרת אלא נגררת אחר ה'ם' ליצור לשון רבים); 2) ביום הששי כתוב 'ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה', כאשר האות יו"ד ב'ונסכיה' מיותרת; 3) וביום השביעי כתוב 'ומנחתם ונסכהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפטם' וכאן ה'ם' ב'כמשפטם' מיותרת כי בשאר הימים כתוב '...במספרם כמשפטם'; וכאן רמז לניסוך המים מהאותיות המיותרות ם-י-ם.

ג) משנה בשבת קג, א: אמר רבי יהודה (בר' עילאי) מצינו שם קטן משם גדול (בשבת התכוון לכתוב תיבה ארוכה ששתי אותיותיה הראשונות מהוות כשלעצמן תיבה, הרי הוא חייב). וסתם משנה (כנראה תוספת של רבי יהודה הנשיא) מוסיפה מספר דוגמאות להדגים את הפסק של רבי יהודה ב"ר עילאי: שמ משמעון ומשמואל, נח מנחור, דן מדניאל, גד מגדיאל (והגמרא מקשה) מי דמי (שמ משמעון ל-נח מנחור) ם' ד'שם' סתום (בכל מקום) מ' דשמעון פתוח (לא מצינו בשום מקום בתנ"ך את המלה 'שמ')? אמר רב חסדא זאת אומרת (יש להסיק מדברי המשנה) סתום ועשאו פתוח כשר (בספר תורה, תפילין ומזוזות מאחר שסתם משנה מחייבת אותו בשבת על כתיבת 'שמ'). והגמרא מקשה שוב על הסתם משנה) מיתבי 'וכתבתם' (כתיבת דבר שבקדושה חייבת להיות כתיבה תמה, ולכן לא יעשה...) מימי"ן סתומין פתוחין (או) פתוחין סתומין וכו' (ומתרצת) הוא דאמר כי האי תנא (סתם משנה סוברת כמו התנא בברייתא [הקדמה א] שהתורה רמזה לניסוך המים בסוכות ע"י שלש אותיות ם-י-ם מיותרות לאמור, מבחינת התורה ניתן לכתוב 'מים' גם 'סים' כי פתוח שנכתב סתום כשר, והגמרא מדייקת)...ומדפתוח ועשאו סתום כשר סתום נמי ועשאו פתוח כשר (המלה 'שם' המסתיימת במ"מ סופית אם כתב 'שמ' בתורה, מזוזה או תפילין הן כשרות, ולכן אם

כתב 'שמ' בשבת חייב). והסוגיא ממשיכה לפרוך את דברי התרצן כפי שיובא בס"ד.

השתא...ותימא...איפכא – שתי הסוגיות בנויות על הוה אמינא בקשר לדברי רבי ירמיה, וזה תמוה כי במגילה המקשה סובר שרבי ירמיה התכוון לסתומות, ואילו בשבת סובר המקשה שרבי ירמיה התכוון לפתוחות, כלהלן...

מדקאמר...איירי בפתוחות – הקדמות. מול נסיונו של התרצן לומר שסתם משנה הסיקה מהרמז של ניסוך המים שאם פתוח ועשאו סתום (ונסכיהם) כשר הוא הדין סתום ועשאו פתוח ('שמ' במקום 'שם' בתורה), טוען המקשה שאין להשוות את הדברים שכן הפתוחות 'כמנפצ' לא הופיעו כלל בספרי תורה שכתב משה רבינו ועד לזמן שהומצאו ע"י הנביאים כפי שעולה מדבריהם של רבי ירמיה ורב חסדא, שכן רב חסדא מגלה שהסתומות היו בעשרת הדברות, ומדברי רבי ירמיה לומדים שהפתוחות 'כמנפצ' לא היו בספרי התורה שכתב משה. לפיכך, מדאורייתא כותבים מים 'סים' (והרמז לניסוך המים ברור) וממילא אם עשה פתוח סתום כשר, אבל הכותב 'שמ' במקום 'שם' בשבת ועושה סתום פתוח אינו חייב מדאורייתא. רואים מכאן שהמקשה במסכת שבת חשב בתחילה שרבי ירמיה אמר שהסתומות הן המקוריות והפתוחות הומצאו ע"י הנביאים – בניגוד

להוה אמינא במסכת מגילה שרבי ירמיה אמר שנביאים הימציאו את הסתומות? ואומר ר"י...מילתיה דרב חסדא – נקודות המוצא של הסוגיות במגילה ובשבת שונות: בשבת ידע המקשה מה שרב חסדא אמר בקשר למ"ם וסמ"ך סתומות, והמשתמע מכך שרק סתומות היו בלוחות ובספרי תורה דאז, וכדי למנוע התנגשות בין רב חסדא לרבי ירמיה נאלצה הגמרא להעמיד 'מנפצך' שהמציאו הנביאים ב-מ"ם וסמ"ך פתוחות...

וגם איירי...ולא תקשה דרב חסדא – ולא הפריע למקשה להעמיד את רבי ירמיה בפתוחות מ'אלה המצות' – שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. כי כזכור המקשה סבר שפתוחות הינן נחותות בהשוואה לסתומות ואם עשה סתום פתוח אינו כשר, ולכן כל עוד שהפתוחות שהמציאו הצופים אינן בדרגה שוה לסתומות אין זה נקרא לחדש דבר נגד ההלכה...

והכא...וסמ"ך וכו' – משא"כ במגילה שטרם ידעה הגמרא מה שרב חסדא אמר, וממילא לא ידע המקשה מה חשב ר' ירמיה כשאמר 'מנפצך', והקשה על רבי ירמיה שתי קושיות: (1) בין אם רבי ירמיה התכוון לפתוחות ובין אם התכוון לסתומות דבריו נוגדים מה שנאמר בתורה 'אלה המצות' – שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה; (2) ואם תאמר שרבי ירמיה התכוון לסתומות יש קושי נוסף –

דברי רב חסדא ש-מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדות! וכך פיר"ת...לישראל – וגם ר"ת פירש שסוגיתנו יצאה מהנחה שונה מזו

שבשבת. תוס' מצטטים את כל המאמר של ר"ת עד שמגיעים לקטע המבוקש –
ראיות ש'צופים' מתכוונת לנביאים...

והיו...התורה – בסנהדרין קג,ב מובא שאמון בן מנשה מלך יהודה 'שרף את
התורה' כלומר, צוה לשרוף כל ספרי התורה, וכתוצאה מכך נשכח מן העם מה היו
האותיות בתורה, ועל כן נאלצו ה'צופים' לחזור וללמד.

ומשום...צופיך – ר"י ירמיה החליף את סדר האותיות מ-כמנפצ ל-מנצפך לרמז
שהצופים (הנביאים) תיקנו אותן...

ותסברא...הוי...מידי – גירסת ר"ת כגירסה בספרנו שהגמרא מקשה על רבי
ירמיה, כלומר בניגוד לסוגיא בשבת שכבר ידעה מה שאמר רב חסדא ומיד הבינה
שרבי ירמיה עוסק בפתוחות, בסוגייתנו הדברים התבהרו רק אחר שקלא וטריא...
דרבי ירמיה...מדחי ליה – הגמרא חשבה שרבי ירמיה התכוון לסתומות עד
שהעלו שאין זה אפשרי לאור הקבלה של רב חסדא, ויש לדחות את ההוה אמינא
ולמעמיד את רבי ירמיה בפתוחות. אולם גם זה בלתי אפשרי לאור הדרשה...

מאלה...נמי פריך – 'שאינ נביא רשאי לחדש דבר מעתה'...

ומשני שפיר – עד שהתרצן פותר את הענין וקובע 'אין מהוה הו'.

ומתוך...סוף – משתי הסוגיות עולה שר' ירמיה התכוון לפתוחות ולסתומות,
אלא במשך הזמן מיקומן במלה נשכח והנביאים לימדו את העם מחדש כיצד
לנהוג.

סיכום – ההבדל בין סוגייתנו לסוגיא בשבת: בשבת ידע המקשה מראש את
המסורת שקיבל רב חסדא, וכבר בהתחלה יצא מהנחה שפתוחות נחותות
מסתומות ותיקונן לא נגדה את הדרשה 'אלה המצות', מאידך בסוגייתנו לא ידעו
על קבלתו של רב חסדא וממילא לא העלו על הדעת שפתוחות נחותות מסתומות;
ולכן לא מצאו אפשרות ליישב את רבי ירמיה לא בסתומות – לאור קבלתו של רב
חסדא, ולא בפתוחות – לאור הדרשה מ'אלה המצות'.

ד"ה מבטלין כהנים ג עמוד א

הנושא – שתי הבהרות בענין.

וקשה...לעבודה – 'מבטלין' מציינת הפסקה מוחלטת של הפעולה, והרי
במציאות ביצעו את העבודה אם כי באיחור מסויים, א"כ המילה 'מבטלין' אינה
מדוייקת?

ויש לומר...ביטול – הכוונה לביטול מוחלט של אותו זמן שמיועד לקרבן.²

וא"ת...לבדם – כהן ולוי עם סיום תפקידו יוכל לקרא ולא יתבטל הזמן המיועד?
וי"ל...סוף – מאחר שלא כל התפקידים מסתיימים בזמן אחד, כהן ולוי שישאר
יהיה בלא אפשרות לקרא במנין, והרי לכתחילה יש להקפיד על קריאה במנין

משום פרסומי ניסא. מתשובתם ניתן לדייק עד כמה חשובה 'פרסומי ניסא' שכן דוחים עבודת הקרבנות כדי לאפשר לכהנים ולויים בודדים לקרא בציבור. סיכום – א) דחיית פעולה מעבר לזמנה הקבוע מוגדרת 'ביטול' מבחינת זמנו. ב) יש להקפיד לקרא את המגילה בציבור משום פרסומי ניסא.

ד"ה חיישינן ג עמוד א

הנושא – מתי חוששים לשדים.

פירש...ובלילה – כוונתם לשילוב של מקום וזמן שמעורר חשד למזיקים, היינו מקום שבני אדם אינם מצויים, כמו שדה קרובה לעיר בלילה, או רחוקה גם ביום... וכן...לחוש – כגון בעיר בלילה או אף בשדה הקרוב לעיר ביום משום בני אדם המצויים שם, והראיה...

דאל"כ...דבבואה – בתוך עיר ביקש אדם משנים שאינם מכירים את שמו, שם אשתו ושם עירו לכתוב גט ולמסרו לאשתו. רשאים השנים למלא אחר בקשתו אפילו אם לא הבחינו אם יש לו בבואה דבבואה (גוונים שונים בתוך הצל שלו כי קבלה בידינו שלשד יש צל אבל אין צל לצילו), ומניין שלא חוששים שהוא שד... ולא אשכחן...סוף – המשנה אומרת: מי שהיה מושלך לבור (בעיר) ואמר כל השומע את קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו. הגמרא נושאת ונותנת כיצד עושים זאת לאור החשש שמא הוא שד, ומסיקה שהמשנה עוסקת כשראו שיש לו צל לצילו. ועתה, העובדה שהמשנה עוסקת במי שהיה מושלך לבור ולא באדם כלשהו בעיר מוכיחה שאין חשש בקשר לאנשים בערים.³ סיכום – החשש שמא דמות מסוימת היא שד קיים: 1) בשדה ובלילה, 2) בעיר אפילו ביום כאשר הדמות נמצאת בתוך בור.

ד"ה אמש בטלתם תמיד ג עמוד א

הנושא – א) הסיבה שלא הקריבו את התמיד; ב) רמזים לעבירות הללו בפסוק. קשה...התמיד – כהנים לא יוצאים אפילו למלחמת מצוה כפי שמוכח ברמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל: '...מפני שהובדל (שבט לוי) לעבוד את ה' לשרתו ולהורות...לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל...גו? וי"ל...הארון – היו שני ארונות, אחד החזיק את הלוחות האחרונים ואחד את שברי הלוחות הראשונים. בדרך כלל הארון עם הלוחות השלמים נשאר במקומו ויצאו למלחמה עם הארון של שברי הלוחות, אולם הפעם הוציאו את הארון עם הלוחות השלמים, וזאת על פי הדיבור (תוס' שם ד"ה כל זמן). ומאחר שהכהנים הם שנשאו את הארון לא נשארו כהנים במחנה שכינה לעסוק בקרבנות...⁴ וא"ת...תורה – שהרי הפסוק אינו מזכיר את העניינים הללו?

וי"ל...צוה לנו – הרמז לתלמוד תורה הוא בזה שרק ישראל זכאים לעסוק בתורה – 'לנו' כי גוי שעוסק בתורה חייב מיתה...
 אם לצרינו...סוף – כי למרות שמקבלים נדרים ונדבות מן העכו"ם, הקרבנות שאנו מקריבים מגינים עלינו מהם.⁵
 סיכום – יהושע נהג על פי הדיבור כשהוציא לחזית את הארון עם הלוחות האחרונים (השלמים).

ד"ה עתה באתי ג עמוד א

פירש ריב"ן...סוף – המאלך לא השיב ליהושע באותה לשון 'לנו' משום שמחות המצוה של תלמוד תורה שמצווים בה מלאכי מעלה שונה מזו שישראל מצווים בה, ואין מקום להשתמש בלשון 'לנו' שמשמעותה ישראל והמלאכים:

ד"ה וילך יהושע בלילה ההוא ג עמוד א

הנושא – היעדר פסוק כזה מכל התנ"ך.

לא...כן – אין בתנ"ך פיסקה 'וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק', אלא זו צירוף של שני פסוקים...

אלא...העמק – בפרק ח' פסוק ט' כתוב: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם, וזה קרה אחר שלכדו את יריכו וקודם שפתחו במיתקפה נגד העיר עי...

וכשצר...העמק – ובפסוק י"ג, אחר שהציבו מארב מערבה מעי כתוב: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק...

ודרך הש"ס...יחז – תגובת יהושע לתוכחת המאלך היתה ללון מיד בעמקה של הלכה; וזה היה ידוע לחז"ל בקבלה איש מפי איש. והיות שכך היה במציאות, חז"ל חיפשו פסוק שיוכל לשמש 'אסמכתא' לספר כיצד נהג יהושע, ומשלא מצאו החליטו לצרף קטעים משני פסוקים שיוכל לבטא את הענין – הפסוק בקשר לעי שבו מוזכר 'העמק', והפסוק שקדם למלחמת עי שבו מוזכר 'וילך'. וכך נהגו חז"ל כשרצו לתאר מעשה שאירע במציאות בהיעדר פסוק מתאים...

כמו...סוף – בגמרא מובאת מחלוקת אמוראים בקשר לאדם שהקדיש ביתו בעיר שאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון (בית חצרים), ובא אחר וגאלו בכסף מידי הקדש – מה גורל הבית בשנת היובל? רב הונא סבור שהבית יוצא מידי הגואל וחוזר לבעלים הראשון; רב אושעיא סבור שכל הלוקח (גואל) דבר מידי הקדש אין מקחו בטל לעולם גם לא ביובל, ומצטט פסוק לבסס את פסקו: ונתן הכסף וקם לו ('שהלוקח כלום מיד הקדש יקום המקח בידו לעולם' לשון רש"י; פרט

לשדה אחוזה שלגביו אומרת התורה בפירוש שיוצאת מידי הגואל וחוזרת לבעלים הראשונים). הפסוק שרבי אושעיא מצטט לא מופיע בשום מקום אלא פסוק אחר הדומה לו (ויקרא כז, יט): ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויוסף חמשית כסף (20 אחוז) ערכך עליו וקם לו. אלא במקום לצטט פסקה שלמה שאינה מעניינה 'ויוסף חמשית כסף ערכך עליו' ר' אושעיא אמר 'ונתן הכסף' ודייק בקטע הנחוץ – 'וקם לו' ודרש. סיכום – יש אמורא שמקצר כשמצטט פסוק פרט לקטע שנחוץ להבאת הראיה.

ד"ה מלמד שהלך ולן ג עמוד ב

הנושא – יישוב סתירה בין סוגייתנו לזו שבמסכת עירובין. הקדמה – בעירובין סג, ב אומר רבי אחא בר פפא: לא נענש יהושע (לא נולדו לו בנים זכרים) אלא בשביל שביטל את ישראל לילה אחת מפריה ורביה (אסורים היו בתשמיש כל עוד שהארוך קודש לא היה במקומו, ובגלל המלחמה לא הספיקו להחזירו). כל זמן... ורביה – הקדמה. סוגייתנו אינה מזכירה את החטא של ביטול פריה ורביה משום שעוסקת בחומרה היחסית שבין תלמוד תורה ועבודה ולא במכלול חטאיו של יהושע, כפי שעוסקים בעירובין. מכל מקום קיימת סתירה בין סוגייתנו לסוגיא בעירובין: כאן נאמר שיהושע חטא כשביטל ישראל מתלמוד תורה, ושם מובא שחטא כשלא החזיר את הארון למקומו למשך הלילה ובכך ביטל ישראל ממצות פריה ורביה? וי"ל... סוף – הסוגיות מדוייקות: על זה שביטל תלמוד תורה נענש בפרט שחש כשבא המלאך בחרב שלופה, ועל ביטול מפריה ורביה נענש בזה שלא נולד לו בן זכר.

ד"ה מענות ג עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י בענין 'מטפחות'. מטפחות... סוף – רש"י פירש 'מטפחות' מכות על הלב, אולם במועד קטן כז, ב מכנה עולא מכות על הלב 'הספד', ואילו 'טפחות' כספיקות (מכות) יד על יד.

ד"ה אין מועד בפני תלמיד חכם ג עמוד ב

הנושא – פסק דין. ויום השמועה כבפניו דמי – למרות שהמילה 'בפני' בפסיקה 'בפני תלמיד

חכם' פירושה בנוכחות הנפטר, למעשה כל אותו יום שמגיעה הידיעה על פטירתו נחשב 'בפניו', כולל 'שמועה רחוקה' אחר 30 יום, וכן אמר רב פפי במועד קטן כז,ב.

ד"ה כל שכן חנוכה ופורים ג עמוד ב'

הנושא – הסברת הענין.

שמותר...סוף – כדי שדברי המקשה יהיו ראייה שתלמוד תורה עדיף על מקרא מגילה, הסברה מחייבת שרבה בר הונא סבר שמותר להספיד ולהביע צער על מות תלמיד חכם אפילו אם יעלה הדבר בביטול מקרא מגילה (וביטול הדלקת נרות חנוכה). ולא רק מצד הסברה אלא זה גם משתמע מתוך דבריו, שאם כוונתו היתה רק ללמד שפטירת תלמיד חכם דוחה איסור אבלות בחנוכה ופורים היה זה לגמרי מיותר מאחר שזה ידוע בקל וחומר: מכיון שפטירת תלמיד חכם דוחה איסור הספד בחול המועד שהוא חמור, כל שכן שדוחה איסור הספד בפורים וחנוכה שהם קלים מחול מועד! אלא מאחר שרבה בר הונא אמר 'כל שכן חנוכה ופורים' הוא בודאי התכוון ללמד שמותר לבטל גם את המצוות המיוחדות של מקרא מגילה ונרות חנוכה.

סיכום – כבוד התורה עדיף גם על חשבון ביטול מקרא מגילה ונרות חנוכה.

ד"ה מה מצות עדיף ג עמוד ב'

עיינן לקמן כט,א ד"ה הני מילי.

ד"ה מה מצות עדיף (שני) ג עמוד ב'

הנושא – הצעה ללמוד שמת מצוה עדיף על עבודה בקל וחומר.

הקשה – קרא – המלה 'ולאחתו' שבאה ללמד שמת מצוה עדיף על עבודה (מובא בבבליא 'הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו...תלמוד לומר 'ולאחתו' הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה) לכאורה מיותרת...
 תיפוק ליה...כל שכן – תלמוד תורה דרבים עדיף על עבודה, כפי שלומדים מדברי המלאך ליהושע 'עתה באתי', ואם ת"ת דרבים נדחה בפני מת מצוה כל שכן שעבודה נדחית!

דהא אפילו...דכתובות – וכל שכן תלמוד תורה דיחיד?*

וי"ל...לא צריך כולי האי – מי שלמד תנ"ך ומשנה וגם הספיק ללמד אחרים

עליו נאמר בברייתא 'מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת', אבל לא למי שלא למד, לפיכך לגבי עם הארץ נשמט היסוד של הקל וחומר... והכא...סוף – ולכן צריכים את הרבוי 'ולאחותן' ללמד שמבטלים עבודה כדי להתעסק במת מצוה שאינו תלמיד חכם. סיכום – א) מבטלים תלמוד תורה דרבים להלויית תלמיד חכם שלמד תנ"ך ומשנה והספיק ללמד אחרים. ב) מי שלא למד לא מבטלים תלמוד תורה עבורו אא"כ אין מי שיתעסק בקבורתו.

ד"ה כרך שאין בו י' בטלנים נדון ככפר ג עמוד ב

הנושא – מעמדה של עיר המוקפת חומה מימות יהושע כשאין בה עשרה בטלנים.

וצריך לומר..בט"ו – למרות שסתם 'כרך' המוזכר גבי מגילה פירושו מוקף חומה מימות יהושע בן נון, כאן מסתבר שרבי יהושע ב"ל התכוון לכל עיר גדולה כי 'כרך' ממש אינו מעבד את מעמדו לקרא בט"ו אפילו כשאין בו עשרה בטלנים, והראיה...

והכי נמי...סוף – אילו התכוון ר"י בן לוי גם ל'כרך' מוקף חומה מימות יהושע בן נון הגמרא היתה מדגישה זאת כשהיא מסבירה בהמשך למה התכוון ריב"ל היינו, במקום לומר שריב"ל בא לחדש 'אע"ג דמיקלעי ליה מעלמא' בלבד הגמרא היתה צריכה לחדד את החידוש ולהוסיף שלמרות שה'כרך' מוקף חומה מימות יהושע בן נון וגם כן 'מיקלעי ליה מעלמא' עדיין חייב בעשרה בטלנים כדי לקרא ביום ט"ו.

סיכום – 'כרך' מוקף חומה מימות יהושע קוראים בט"ו גם שאין עשרה בטלנים.

ד"ה כרך שישב ולבסוף הוקף ג עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י.

הקדמה – בדף ה,ב מסופר שחזקיה היה קורא את המגילה בטבריה ב-י"ד וגם ב-ט"ו לאור הספק במעמדה של העיר, כי טבריה היתה מוקפת חומה רק משלשה כיוונים (צפון, מערב ודרום) כאשר מכיוון מזרח שימש הכנרת מחיצה רביעית, ושם מובא: מאי פרזים ומאי מוקפין דכתיב גבי מקרא מגילה (ניתן להכריע את הספק של טבריה אם יעלה בידינו להגדיר את המושגים פרוז-מוקף) משום דהני מיגלו והני לא מיגלו (אם נאמר שהגורם שקובע אם מקום מוגדר 'פרוז' הוא העובדה שניתן להשקיף

לתוך העיר או אז) והא נמי מגיליא (גם טבריה 'פרוזה' בהיעדר חומה במזרח) או דלמא משום דהני מיגנו והני לא מיגנו (או אולי הגורם המכריע הוא דוקא הבטחוני) והא נמי מיגנא (גם הים מגן על העיר לא פחות מחומה).

פירש... איירי — ריב"ל אמר זאת בלא קשר עם מקרא מגילה אלא במסגרת דיני בתי ערי חומה, ומימרה זו צורפה לסוגיא בתוך רשימה של מימרות אחרות שהשמיע ריב"ל, והראיה...

והכי נמי... מכור — כי ריב"ל הסתייע בפסוק של בתי ערי חומה ולא בפסוק שמופיע במגילה...

וקשה... חומה — מקומה של מימרה זו הוא במסכת ערכין שדנה בדיני בתי ערי חומה, ואין זה סביר שרב אשי סמך על מה שרשם בשם ריב"ל כאן במגילה?

ועוד קשה... גבייהו — המונח ההלכתי המציין את ההיפך מבתי ערי חומה הוא 'ערי החצרים' ולא 'כפר' שהוא מונח ששייך לדיני מקרא מגילה?

לכן נראה... בתוך החומה — ריב"ל התכוון למקרא מגילה אבל ציטט פסוק של בתי ערי חומה, ולא משום שהפסוק משמש מקור לדיני מקרא מגילה (שיסודם מדרבנן) אלא שלגבי 'הוקף ולבסוף ישב' דיניהם שווים...

וא"ת... דמכסיא ומגניא — הקדמה. וקשה: משם למדים שאין קשר בין 'חומה' של מקרא מגילה ל'חומה' של בתי ערי חומה, כי אין ספק שבבתי ערי חומה חייבות הערים להיות מוקפות חומה ממש ולא במחיצה של מים, ואילו חזקיה החשיב את הכנרת כחומה וקרא ב-ט"ו. וכעת אם ים נחשב 'חומה' גבי מגילה אז חומה ממש שמגינה וגם מצניעה בודאי עושה עיר 'מוקפת חומה' אף ש'ישב ואח"כ הוקף'?

וי"ל דשני טבריה — אין להוכיח מחזקיה שלגבי מקרא מגילה בט"ו לא קיים דין שדרוש 'הוקף ולבסוף ישב' שהרי...

דכיון... כהיקף חומה — מאחר שמבחינה עובדתית הים מעניק הגנה לעיר לא פחות מחומה, אז...

לגבי מגילה... חומה שלה — חז"ל קבעו שיש טבריה התנאים להגדירה 'עיר מוקפת חומה' שהם: 1. עיר מוגנת ע"י מחיצה; 2. 'הוקף ולבסוף ישב' כי הים והחומות קדמו ליישובה. כי למרות שמקרא מגילה ובתי ערי חומה מחולקים באפשרות שגוף מים ישמש מחיצה הן שוות לגבי הדרישה של 'הוקף ולבסוף ישב', ואם תשאל: מדוע לגבי סדר הבניה והיישוב (הוקף ולבסוף ישב) הדרישות הן שוות ולא לגבי זה שגוף מים יכול לשמש מחיצה? י"ל יש להבחין בין המושג

'עיר מוקפת חומה' (עיר חומה) לבין 'עיר שחומה סובבת אותה': עיר שהתיישרה ואח"כ הוקפה משמשת החומה כעוד אחד משירותי העיר, כגון גן ציבורי, והתושבים אינם מייחסים חשיבות מיוחדת לחומה, מאידך 'עיר מוקפת חומה' נבנתה על תנאי שתקום החומה והיא משמשת יסוד לעצם קיום העיר, ביסוסה והתפתחותה...

וא"ת... כל בתים -- למה מיעתה התורה 'שור אגר' בלימוד מיוחד כאשר ניתן למעתו לפי סוגייתנו, מאחר שעיר כזו מרחיבה את חומותיה לפי קצב בניית הבתים ואיכלוסם, היינו 'ישב ולבסוף הוקף'?

'ל...היקף - המיעוט מתייחס למקרא שידוע שלא גרו שם עד שנגמר החומה... וצריך לומר...סוף - פשוט.

סיכום - א) רש"י: ריב"ל התכוון לבתי ערי חומה; תוס': נאמרו דבריו בעיקר בקשר למקרא מגילה.

ב) דין אחד למקרא מגילה ובתי ערי חומה שדרוש 'הוקף ולבסוף ישב', אבל שונים דיניהם במקרה שחלק מההיקף הוא גוף מים שמגן ומצניע.

ג) 'ישב ולבסוף הוקף' נידון ככפר כשאינן עשרה בטלנים, וכשיש הוא נידון כעיר.

ד"ה והתניא רבי אליעזר ברבי יוסי אומר ג עמוד ב

הנושא -- אפשרות להוכיח את דברי ריב"ל במקום להקשות עליהם.

הקדמה -- א) ארץ ישראל קדושה מעצם מהותה מיום בריאת העולם, אולם החיוב לקיים בה מצוות התלויות בארץ, כגון תרומות ומעשרות, חל רק לאחר פעולה ציבורית של כלל ישראל. יהושע בן נון ובני דורו החלו על הארץ 'קדושה' לגבי המצוות הללו ע"י כיבושה משבעת העמים.

ב) חז"ל חולקים במשמעות ההלכתית של כיבוש הארץ ע"י הבבלים 950 שנה אחר 'קידושה' בידי יהושע (440 שנה מהכיבוש עד לבנין בית המקדש של שלמה המלך, 410 - שנה שהבית עמד עד שנחרב בידי נבוכדנצר). רבי ישמעאל בר' יוסי סובר 'קדושה ראשונה (שבימי יהושע) קידשה לשעתה (לזמנה) ולא קידשה לעתיד לבא' (כיבוש נבוכדנצר ביטל חיוב מצוות התלויות בארץ שחל ע"י כיבוש הארץ בידי יהושע), וראבר"י סובר 'קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא' (אין כיבוש מבטל כיבוש, וכל מה שעשה יהושע בן נון שריר וקיים עד לימינו).

וא"ת... ולא לעתיד לבא - במקום להקשות על האוקימתא האומרת שרבי

יהושע ב"ל כשאמר 'חרב' התכוון ל'חרבו חומותיו' משיטת רבי אליעזר ב"ר יוסי ש'קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא', יכלה הגמרא לסייע לאוקימתא משיטת רבי ישמעאל ב"ר יוסי ש'קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא'?

ויש לומר...אם לבסוף ישב – לא ייתכן שר"י בן לוי סבר 'קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא' שא"כ הקמת החומות מחדש לא היתה מועילה להחזיר לעיר מעמד כ'עיר מוקפת חומה' שניטל ממנה בכיבוש נבוכדנצר...

אם...סוף – אלא אם נאמר שריב"ל מתכוון רק לתקופה שלאחר עזרא הסופר שקידש שוב את ארץ ישראל (למ"ד 'קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא'), כי אז ניתן לומר שריב"ל סובר 'לא קידשה לעתיד לבוא' והיה מקום להקשות למה הגמרא אינה מסייעת לריב"ל מהחכמים. ברם, משמע מדברי ריב"ל שהוא מתכוון לכל הזמנים, כולל התקופה מכיבוש נבוכדנצר עד לעזרא הסופר.

סיכום – ריב"ל סובר 'קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא'.

ד"ה אלא שחרב מעשרה בטלנים ג עמוד ב

הנושא – החידוש בדברי רבי יהושע בן לוי.

וכשלא...לא צריך עשרה -- כפי שהוכח לעיל בד"ה 'כרך שאין בו'...

ואם...עשרה – כשהיה 'כפר' הקדימו ליום הכניסה וכעת שהוא 'כרך' קוראים בו ב-י"ד בלבד, והעובדה שקודם היותו 'כפר' היה 'כרך' אינה מוסיפה דבר להלכה? ויש לומר...סוף – העובדה שפעם נטשוה יכולה לעורר חשש שזה עלול לחזור על עצמה, וראוי לא להעניק לה כעת מעמד של 'עיר', קמ"ל שההלכה אינה רואה זאת כתקדים העלול לחזור על עצמו ואין מניעה לתת לה דין 'עיר' לקרא רק ב-י"ד.

סיכום – 'עיר' שעברו עליה תהפוכות לפי הסדר: 'כרך כפר כרך' חוזרת למעמדה של 'עיר' שקוראים בה ב-י"ד ולא ביום הכניסה; ואין מעמדה מושפע מהעובדה שפעם ירדה מ'כרך' ל'כפר'.

ד"ה לוד ואונו וגיא החרשים ד עמוד א

הנושא – נימוקו של רבי יהושע בן לוי בהזכירו את העיר אנו.

משנה שלימה היא – שם בסוף המשנה מובא: ואלו הן בתי ערי

חומה...כגון...ואונו וירושלים וכן כיוצא בהן?

ויש...סוף – רבי יהושע בן לוי כלל את העיר אונו בשל קירבתה לערים לוד וגיא החרשים. (גם רש"י מתייחס לבעיה זו, ומסביר שרבי יהושע בן לוי נאלץ לחזק את דברי המשנה כנגד אלה שפיקפקו בה לאור העובדה שחומות לוד ואונו נראו חדשות יחסית. רש"י אינו מקבל תשובת תוס' משום שלגירסתו למשנה בערכין נאמר 'לוד ואונו' ואין זה מתקבל על הדעת שרבי יהושע בן לוי שהיה צריך להשמיענו גיא החרשים הזכיר עוד שתי ערים – לוד ואונו על אף שמוזכרות במשנה. משא"כ תוס' שגורס 'אונו' בלבד, ומקובל שמצרפים דבר אחד מיותר לרשימה של עוד שני דברים).¹⁰

ד"ה הא אלפעל בננהו ד עמוד א

הנושא – הבהרת הענין.

קשה...גוונא – מובא שם במשנה ובברייתא שאונו היתה עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וראוי שהגמרא תשאל שם (כפי ששואלים כאן) שאונו נבנתה מאוחר יותר?

וי"ל...סוף – במשנה שם מופיע שמה של אונו (וגם לוד לגירסת רש"י) והגמרא ידעה שאין הצדקה לעורר בעיה שבקלות ניתן ליישב – שאונו אחת נבנתה בידי אלפעל והמשנה והברייתא עוסקות בעיר אחרת בשם אונו, משא"כ בסוגייתנו שריב"ל מזכיר שלש ערים המוזכרות בתנ"ך כניבנות בידי אלפעל (נחמיה יא, לה) ואינו סביר לומר שריב"ל התכוון לשלש ערים אחרות בעלות שמות זהים לאלה שבפסוק, ולכן הגמרא מקשה 'והני יהושע בננהי?'

ד"ה נשים חייבות במקרא מגילה ד עמוד א

הנושא – דעתו של רבי יהושע בן לוי באם אשה מוציאה גברים במקרא מגילה.

מכאן...מגילה – זה משמע מהאופן שבחר ריב"ל לנסח את דבריו שבו: (1) מודגשת קריאת המגילה ולא שמיעתה, (2) מופיעה המלה 'חייבות', כי הכלל הוא שמי שחייב במצוה יכול להוציא את הרבים ידי חובתם... והכי נמי...אנשים – פשוט.

וקשה...מאנדרוגינוס – טומטום נולד עם אברי מין בתוך גופו שאינם נראים לעין, ובלא ניתוח אי אפשר לקבוע אם מינו זכר או נקבה; אנדרוגינוס נולד עם סימני זכרות ונקבות ונחשב למין בפני עצמו ויש בעולם שלשה מינים: זכר, נקבה ואנדרוגינוס. בתוספתא מובא שאנדרוגינוס מוציא בקריאתו רק אנדרוגינוסים

אחרים. ומאחר שמצד הסברה אנדרוגינוס עדיף על אשה בכח להוציא גברים ידי חובה מפני שלאנדרוגינוס נוסף על אברים של אשה יש גם אברים של זכר, ואם אנדרוגינוס אינו מוציא גברים ידי חובה כל שכן שאשה אינה מוציאם. וקשה על ריב"ל הסובר שאשה מוציאה גברים בקריאתה.

וכן פסקו... אנשים – 'הלכות גדולות' של הרב שמעון קייארה בתקופת הגאונים.

וי"ל... הנשים – ריב"ל סובר כמו התוספתא שאשה אינה מוציאה גברים ידי חובה בקריאתה, אלא כאשר ריב"ל אמר 'חייבות' הוא התכוון לזה שהיה הוה אמינא שהן אינן מוציאות אפילו נשים אחרות, לפיכך בא ריב"ל להודיע... קמ"ל... דהכל... סוף – שחז"ל תיקנו שנשים חייבות בשמיעת מגילה כשם שתיקנו כך בעבדים כנעניים וקטנים, וכעת שהן חייבות בשמיעת מגילה תיקנו שהן מוציאות נשים אחרות הנמצאות ברמת חיוב שוה.¹¹ סיכום – ריב"ל מחייב נשים בשמיעת מגילה ומוציאה נשים אחרות בקריאתה.

ד"ה שאף הן היו באותו הנס ד עמוד א

הנושא – נימוקו של רבי יהושע בן לוי.

פירש... ידן – ולזאת התכוון ר"י בן לוי כשאמר 'הן היו באותו הנס'...

בפורים... נגאלו – וביטוי זה חוזר על עצמו גם בחנוכה (שבת כג, ב) ומשמש נימוק לתקנת חז"ל לחייב נשים בנר חנוכה; וכן בפסחים קח, ב גבי ארבע כוסות...¹²

וקשה... שהן – במקום לומר 'שאף הן וגו' שמשמעותו שהן טפילות לגברים ריב"ל היה צריך להשמיט את המלה 'שאף'?

לכך... עליהם – אף שהן גרמו לישועות הללו, לא זה מה שעורר חז"ל לחייבן במצוות היום אלא משום שסבלו מהשיעבוד באותה מידה שסבלו הגברים...¹³ גבי מצה... הנס – הבסיס לחייב אשה באכילת מצה הוא היקש לאיסור אכילת חמץ, והרי הבסיס היה צריך להיות הבסיס שעליו תיקנו חיוב 4 – כוסות בנשים? וי"ל... מהיקשה – אף הן היו' אינו נימוק כשמדובר במצוות דאו' כמו אכילת מצה בליל הראשון של פסח, אבל הוא כן נימוק בשיקולים של חז"ל בתקנותיהם...

ורבינו יוסף... סוף – 'אף הן היו' מקובל כנימוק לחייב גם במצוה דאורייתא; במה דברים אמורים כאשר הנימוק הנגדי הוא הכלל שאין אשה חייבת במצוות

עשה שהזמן גרמן, אולם במצות מצה יש נימוק נגדי אחר – גזירה שוה בין מצות מצה ומצות ישיבה בסוכה: כתוב (ויקרא כג, ו) 'ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה', שבעת ימים מצות תאכלו, ובהמשך כתוב 'אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי... בסכת תשבו שבעת ימים וגו' – כשם שנשים פטורות מישיבה בסוכה בהיותה מצות עשה שהזמן גרמה, כך הן פטורות ממצות אכילת מצה. לפיכך נחוץ ההיקש לבטל את הגזירת שוה ולחייב נשים האסורות בחמץ באכילת מצה.

סיכום – א) שני פירושים ל'אף הן היו באותו הנס': (1) הישועה היתה תוצאה מפעולת אשה; (2) נשים סבלו באותה מידה שסבלו גברים.
 ב) 'אף הן היו באותו הנס' שימש נימוק בידי חז"ל כשדנו בהחלת תקנותיהם על נשים, אבל אינו מספיק לחייב אשה במצות עשה מדאורייתא שהזמן גרמה.

ד"ה פסק ואומר על הנסים ד עמוד א

הנושא – פסקי דין הנוגעים לפורים.

ויש שאין אומרים כשם – יש שמוסיפים בסוף 'על הנסים' את הפסקה 'כשם שעשית להם נס כן תעשה לנו וגו', אבל יש שמתנגדים לאמרה בנימוק...
 לפי...אחרונות – 'ועל הנסים' אומרים בשלש האחרונות...
 ושטות...סוף – גם תוס' מסתייגים מהוספת הפסקה אם כי מסיבה אחרת – שהודאה מתייחסת רק לשעבר ואילו 'כשם' מתייחסת לעתיד.

ד"ה פורים שחל להיות בשבת ד עמוד א

הנושא – הטעם שחובת דרשת המגילה מוגבלת ליום שבת.

הקדמה – תוס' תמהו על ריב"ל שהגביל חובת דרשת פסוקי המגילה ברבים לשבת שחל בו פורים (היום מדובר רק בט"ו באדר ולא בי"ד, כי לאור הרמז של א"ת ב"ש פורים דפרזות חל באותו יום בשבוע שחל יום ו' של פסח, והיות שיום א' של פסח לעולם אינו חל ביום ב' בשבוע, (לא בד"ו פסח) נמצא שיום ו' של פסח אינו חל בשבת וי"ד באדר אינו חל בשבת) והרי ראוי לחייב דרשתה גם כשחל פורים בחול?

דוקא...בשבת – הקדמה.

לפי...דרבה – רבה אכן ביטל קריאת המגילה בשבת אולם החיוב לפרסם את הנס שאירע בו ביום עדיין בעינו, לפיכך יוצאים ידי חובת פרסומי ניסא ע"י

דרשת המגילה ברבים...
 אבל בחול...סוף – דרשת המגילה אינה מצוה בפני עצמה אלא אמצעי לקיים פרסומי ניסא מבלי לעבור על גזירת רבה, ולכן ביום חול כשקוראים את המגילה אין לך פרסומי ניסא גדול מזה, וממילא אין צורך לדרוש את המגילה.

ד"ה מאי איריא פורים ד עמוד א

הנושא – הבהרת כוונת המקשה.

הקדמה – המשמעות של 'אפילו ביום טוב נמי' היא שביו"ט יש חידוש גדול יותר מבפורים, וראוי שריב"ל יזכיר יו"ט ולא רק פורים; והחידוש הוא...
 נראה...סוף – לא רק פורים שאין חיוב לדרוש בהלכותיו ל' יום קודם או בפסוקי המגילה – חייבים בו ביום לדרוש, גם שלש רגלים שלגביהם נאמר (פסחים דף ו,א) 'שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום' חייבים לדרוש גם ביומו.¹⁴

ד"ה חייב אדם לקרות ד עמוד א

הנושא – ברכת 'שהחיינו בקריאת המגילה ביום'.¹⁵

אומר ר"י...דיממא – מצות הקריאה ביום גדולה מבחינה איכותית מקריאתה בלילה, ונחשבת איפוא כמצוה אחרת המחייבת ברכת 'שהחיינו' בפני עצמה...
 וקרא נמי...תחילה – אע"פ שהלילה בא קודם ליום הפסוק בתהלים מקדים את היום, ללמד שמבחינה איכותית עדיפה הקריאה של היום על זו של הלילה...
 והכי נמי...סוף – פשוט.
 סיכום – מברכים 'שהחיינו' גם על קריאת המגילה ביום, כי בהשוואה לקריאת הלילה הוי קריאת היום מצוה חשובה יותר.

ד"ה ויעבירנה ארבע אמות ד עמוד ב

הנושא – נטישת הדוגמה המקובלת בש"ס למקרים של 'הוצאה'.

קשה...טפי – ברוב הסוגיות העוסקות באיסור הוצאה הגמרא מדגימה את האיסור בהוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, ולמה רבה שציטט את חז"ל מלה במלה נקט כאן דוקא בדוגמה של העברת חפץ ארבע אמות ברשות הרבים?
 וי"ל...בגווה – רבה נקט במקרה היותר השכיח, כי נדיר שאדם ישכח שהיום

שבת ויוציא חפץ מביתו לרה"ר... ועי"ל... לשם כך – חז"ל גזרו מתוך כוונה למנוע חילול שבת דאורייתא, וכיצד לא יהיה כאן חילול שבת דאורייתא? כאשר עקירת המגילה מהשולחן (למשל) לא היתה במטרה להוציאה לרה"ר אלא רק לעיין בה, ותוך כדי העיון מצא קושי מסויים והוציאה לבקש עזרה מבקי, ולכן לא ראו צורך לגזור מחשש למקרה זה...¹⁶

כגון... סוף – וכן מצינו בשבת ה, ב במי שעקר חפץ במטרה להעבירו למקום אחר בחדר ותוך כדי כך שינה את דעתו והוציאו החוצה, פטור משום שהעקירה הראשונה לא היתה במטרה להוציא לרשות הרבים.

סיכום – איסור קריאת מגילה בשבת לא נובע מחשש שמא יוציאנה מרשות היחיד לרשות הרבים, וזאת משתי סיבות: (1) זה מקרה בלתי שכיח; (2) אפילו אם יוציאנה, ברוב המקרים לא יעבור על איסור דאורייתא (אפילו שוגג), משום שהעקירה הראשונה תהיה בדרך כלל במטרה לקרא ולא להוציא.

ד"ה ויעבירנה ארבע אמות (השני) ד עמוד ב

הנושא – מצוות שחז"ל לא דחו את קיומן בשבת.

הקדמה – א) שלש פעמים מזכירה התורה תרועת שופר במאורעות של חודש תשרי: (1) ויקרא כג, כד (אמור) בקשר לראש השנה: '...בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש'; (2) במדבר כט, א (פנחס) שוב בקשר לראש השנה: 'ובחדש השביעי באחד לחדש...יום תרועה יהיה לכם'; (3) ויקרא כה, ט (בהר) בקשר ליובל שחל מידי חמשים שנה: 'והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש וגו'.

ב) הגמרא בראש השנה דף ל"ג קובעת שלש עובדות בקשר לפסוקים הללו: (1) כל התקיעות של חודש תשרי שוות, היינו התקיעות בראש השנה מידי שנה דומות לתקיעות ביובל פעם בחמישים שנה; (2) משכתוב 'תרועה' שלש פעמים בענייני חודש תשרי, הרי זה רמז שחייבים לתקוע בראש השנה שלש תרועות וביובל שלש תרועות; (3) כל תרועה פותחת בתקיעה ומסיימת בתקיעה, היינו תקיעה תרועה תקיעה. מכאן שבראש השנה (וביובל) חייבים לתקוע תשע קולות, שהן: תר"ת (תקיעה תרועה תקיעה) – תר"ת – תר"ת.

ג) חז"ל התלבטו כיצד נשמעת ה'תרועה', כי ייתכן שהתורה מתכוונת לקול של יללה (קולות קצרות ורצופות כמי שבוכה הנקרא בימינו 'תרועה') ואפשר שהכוונה היא לאנחות (קולות יותר ארוכות הנקרא בימינו 'שברים'), אבל ייתכן ש'תרועה' כוללת את שניהם יללה ואנחה הנקרא בימינו 'שברים תרועה'. ומכיון

שזה ספק בדין דאורייתא תיקנו חז"ל לתקוע את כל האפשרויות, היינו במקום 9 קולות תהיינה מעתה 30 קולות כלהלן: תר"ת שלש פעמים (9 קולות), תש"ת (תקיעה שברים תקיעה) שלש פעמים (עוד 9 קולות), תשר"ת (תקיעה שברים תרועה תקיעה) שלש פעמים (12 קולות) – סך הכל 30 קולות. אבל... אין לדחות – אף שדחו מצוות דאורי' אחרות (שופר וארבעה מינים)... דהא... בדבר – בפרשת מילה (בראשית יז, ב עד פסוק כ"א) מוזכרת בתורה 'ברית' (בנטיית שונות) שלש עשרה פעם... אך נשאל... שיבדיל – כמו שאמר רבי אליעזר בן יעקב: 'אסור לו לאדם שיעשה צרכיו קודם שיבדיל'... ותו... גזירה – שמא יעביר את השופר ד' אמות ברה"ר קודם הבדלה לשאול בקי... ותירץ... מלאכה – בשלשים ותשע אבות מלאכה ותולדותיהם ניכר שינוי לטובה כלשהו בחפץ, אבל הפעלת כלי נגינה אינה גורמת שינוי בכלי עצמו וממילא אינה אסורה בשבת ויו"ט כי אם מדרבנן... וגם... קולות – די בקול אחד במוצאי יוה"כ להזכירנו שכאשר התנאים יהיו כשרים לכך נתקע ביום הכיפורים להכריז על חלות דיני יובל, ואילו בראש השנה חייבים לתקוע סידרה של 30 קולות בצורת תר"ת – תש"ת – תשר"ת (הקדמה)... ורבינו שמואל... סוף – האיסור על עשיית מלאכה (כולל העברת חפץ ד' אמות ברה"ר) קודם הבדלה מקורו מדרבנן, ואם חז"ל היו אוסרים את התקיעה במוצאי יוה"כ מחשש שמא יעבירו היתה זאת גזירה לגזירה, דבר שחז"ל נמנעו מלעשותו פרט למקרים מיוחדים.

סיכום – חז"ל לא אסרו את התקיעה בשופר במוצאי יום הכיפורים, כי הפעלת כלי נגינה אינה מלאכה אלא חכמה (מיומנות) שאפילו בשבת ויו"ט מותרת מדאורייתא; כמו כן לא קיים חשש שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים קודם הבדלה משתי סיבות: 1) לתקיעה בודדת אין צורך להתיעץ עם בקי, 2) עשיית מלאכה קודם הבדלה אינה אסורה אלא מדרבנן, ואיסור תקיעה מחשש שמא יעבירו היה מהווה גזירה לגזירה.

ד"ה ורב יוסף אמר ד עמוד ב

הנושא – הבהרת שיטת רב יוסף.

על כרחך צריך לומר... אחרת... רב יוסף בודאי קיבל את הנימוק שהשמיע

רבה, שכן גבי שופר בראש השנה וארבעה מינים בסוכות אין נימוק אחר שבגללו
 היו חז"ל גוזרים לא לקיים אותן בזמנן...
 מכל מקום...סוף – במקדש תוקעים בראש השנה שחל בשבת ונוטלים ארבעת
 המינים בסוכות בלי לחשוש שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר, ובכל זאת לא קוראים
 שם את המגילה לאור נימוקו של רב יוסף.¹⁷
 סיכום – רב יוסף מסכים לדברי רבה ואף מוסיף נימוק אחר שבא לכלל ביטוי
 בבית המקדש כאשר ט"ו באדר חל בשבת.

ד"ה הוה עובדא ה עמוד א

הנושא – קביעת ההלכה כרב.

מכל...דרב – למרות שרב עצמו החמיר כרב אסי וטרח לכנס 10 אפילו בזמנו.¹⁸
 דהא...לא יצא...ביחיד – יחיד היה יוצא ידי חובה אילו לא היתה כתובה בין
 הכתובים – משמע שקוראים את המגילה ביחיד.
 וכך...ועוד...הוה – כאשר רבי יוחנן חולק על רב ההלכה כרבי יוחנן, וכל שכן
 כשהם מסכימים נגד דעתו של אמורא שלישי (רב אסי)...
 ורבינו יוסף...שומעין – למעט כשיחיד קורא אותה שלא בזמנה שאינו מברך..
 וכך...סוף – לקמן כא,ב דנים בברכת המגילה ולא מוזכר שתאמר רק בציבור.
 סיכום – א) ההלכה כרב שבזמנה לא חייב היחיד לחזור אחר עשרה לשם פרסומי
 ניסא; ב) גם יחיד מברך 'על מקרא מגילה'.

ד"ה עולת ראייה ה עמוד א

הנושא – עולת נדבה ביום טוב.

הקשה...לוקה – כך מובא שם בברייתא...

ומסיק...היא – דוחים 'הואיל והותרה שחיטה לצורך (קרבן שלמים שמותר
 להקריב ביו"ט) הותרה נמי שלא לצורך (עולת נדבה שניתן להקריבה אחר
 יו"ט)'¹⁹

וקשה...אליבא דב"ש – ב"ש יכלו להציג את שיטתם בצורה חדה יותר ע"י
 השימוש בדוגמה של עולת ראייה שהיא חובת היום במקום בעולת נדבה שאינה
 חובת היום, כי נאמר כאן בפירוש שב"ש אוסרים הקרבת עולת ראייה ביום טוב?
 ואין לומר...בית הלל – הברייתא מדגימה את שיטת בית שמאי בעולת נדבה

כדי ליצור דיוק – שבית הלל סוברים 'הואיל והותרה שחיטה לצורך (עולת ראייה) הותרה נמי שלא לצורך (עולת נדבה)...'
 זה אינו... בי"ט – ראייה שגם ב"ה אוסר עולת נדבה ביו"ט, וחוזרת קושייתנו...
 וי"ל... סוף – בית שמאי נקטו שם בעולת נדבה מתוך מטרה ליצור דיוק כלהלן:
 השוחט עולת נדבה חייב מלקות שעבר על הלאו 'כל מלאכה לא יעשה בהם' (שמות יב, טז), אבל השוחט שלמי נדבה פטור מלקות כי בסופו של דבר בעליו יאכלו את בשר הקרבן, ומ"מ אסור לכתחילה להקריבו ביו"ט לאור גזירת הכתוב 'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם' – לכם ולא לגבוה (המטרה העיקרית של שלמי נדבה היא רוחנית ומה שזוכה בעליו בבשרו הוא תוצאת לווי של דיני הקרבן).

סיכום – המיזוג בין ההיתר לשחוט בעלי חיים ביו"ט לשם אוכל והאיסור לשחוט שלמי נדבה ביו"ט משום שעיקר הבאתו היא למטרה רוחנית (גבוה), יוצר דין חדש – שהשוחט שלמי נדבה ביו"ט אכן עובר על איסור דאורייתא 'לכם' – ולא לגבוה, אבל אינו לוקה כי בסופו של דבר בעליו יאכלו את בשר הקרבן.

ד"ה ורחץ בקרונה של צפורי ה עמוד ב הנושא – מדוע נמנע רבי מלאכול.

הקדמה – אמר הנביא זכריה ח, יט: 'כה אמר ה' צבאות צום הרביעי (י"ז בתמוז) וצום החמישי (ט' באב) וצום השביעי (צום גדליה) וצום העשירי (י' בטבת) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וגו'. בראש השנה יח, ב מיישב רב פפא את הסתירה בפסוק, שמצד אחד הימים הללו נקראים 'צום' ויחד עם זה נקראים 'ששון ושמחה' כלהלן: בזמן שיש שלום (כל זמן שבית המקדש קיים – לשון רבינו חננאל שם) יהיו לששון ולשמחה (ואסורים בהספד ובתענית, אבל אם) יש גזירת המלכות (ובית המקדש קיים) צום. אין גזירת מלכות ואין שלום (בית המקדש חרב) רצו מתענין רצו אין מתענין (חכמי הדור קובעים על פי שיקוליהם).

לאו... בפרהסיא – 'קרונה' פירושה מעין; ומאחר שאין להעלות על הדעת שרבי התרחץ בפומבי הגמרא בודאי מתכוונת שרבי נתן פירסום למעשיו...

ואם תאמר... אין מתענין – הקדמה. משמע מדברי רב פפא שדין אחד לשאר הצומות ול-ט' באב משום שהם מוזכרים יחד באותו פסוק, לאמור כאשר יש גזירת המלכות אז אכילה רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה אסורים; וכאשר אין גזירת המלכות ואין שלום הכל מותר. וקשה: תקופתו של רבי מוגדרת

'איין שלום ואין גזירה' כי בית המקדש היה חרב, אם כן רבי היה רשאי לא רק להתרחץ אלא גם לאכול?¹⁹
 וי"ל...סוף – בדורות שקדמו לרבי החמירו שאפילו בתקופה שאין שלום ואין גזירה שהכל בעצם מותר, יימנעו מאכילה ומשתיה, וכך בודאי נהג רבי.
 סיכום – אפילו בדורות שאין שלום ואין גזירה כאשר מצד הדין לא חייבים לצום, נהגו אבותינו להימנע מאכילה ושתייה; וכן אנו נוהגים.

ד"ה ובקש לעקור תשעה באב ה עמוד ב

הנושא – הבהרת ההוה אמינא במעשה של רבי קודם התיקון של רבי אבא ב"ז.
 הקדמה – א) הקדמה לקטע הקודם.
 ב) במסכת ראש השנה שם מחלק רב פפא בין ט' באב לשאר הצומות בתקופה 'שאיין שלום ואין גזירה': בשאר הצומות מותר להקל אבל ב-ט' באב 'הואיל והוכפלו בו צרות' נמנעים מאכילה ושתייה רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשה"מ. קשה...ירושלים – הקדמה...
 ועוד...ובמנין – ורבי ובית דינו לא עלו על זכריה ובית דינו לא בחכמה וגם לא במנין?
 ויש לומר...תעניות – לא לעקרו במובן של ביטול מוחלט, אלא להחזירו למעמד שוה לשאר תעניות שבתקופה של 'איין שלום ואין גזירה' שנוהגים לא לאכול אבל שאר הדברים מותרים...
 אי נמי...סוף – בתענית כט, א אומר ר' יוחנן שהציתו את המקדש ב-ט' באב לעת ערב ורובו נשרף בעשירי באב.²⁰

ד"ה שאסורים בהספד ה עמוד ב

הנושא – מחלוקת ראשונים באם נוהגים באבילות בפורים.
 הקדמה – הרא"ש (מועד קטן סימן פ"ה) מצטט רבינו חננאל בספרו 'ספר המקצעות' שאסור להתאבל בפורים כשם שאסור להספיד ולהתענות בו... השיב...אבילות – הקדמה. רש"י חולק על ר"ח כי היום הראשון של אבילות הוא מדאורייתא, ואילו בשאר הימים מה הראיה שפורים מבטל את האבילות... אי איתא...ושמחה – ואם תשיב שרבינו חננאל הסתמך על דרשתו של רב יוסף כאן האוסר הספד בפורים, הרי...

והא חזינן...סוף – נוהגים להספיד ולהתאבל ביום פורים שמוכיח שהקהילות הבינו שרב יוסף לא התכוון לאסור הספדים ואבילות אלא שלא יאמרו תחנון ביום פורים.

סיכום – לדעת רש"י כשאסר רב יוסף 'הספד' בפורים הוא התכוון לאי אמירת תחנון ולא לאסור הספדים; לפיכך מותר להספיד ולנהוג אבילות בפורים.

ד"ה והא רבי בטבריא הוה ה עמוד ב

נראה...קלניא – בסוף ימיו גר רבי בבית שערים שבעמק יזרעאל (סנהדרין לב, ב וכתובות קג, א) לפיכך תוס' מעירים שרבי חי בטבריא קודם שעבר לבית שערים.²¹

ד"ה דברים המותרים ה עמוד ב

הנושא – מנהגים מחייבים ומנהגים בלתי מחייבים.

הקדמה – א) הקדמות לד"ה 'והתניא רבי אליעזר' לעיל ג, ב.

ב) לסוברים 'קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא', בני הגולה שעלו עם עזרא הסופר קידשו את הארץ שנית והפעם ע"י פעולת חזקה והתיישבות. קדושה זו לא בוטלה עם חורבן בית שני וקיימת עד היום (עייני ברמב"ם הלכות תרומות פרק א'), אם כי השטח של קדושה שניה מצומצם בהרבה משטח קדושה ראשונה. קדושת הארץ בזמן עזרא נקראת 'קדושה שניה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא' מאחר שהיא לא נתבטלה ע"י הגליית העם מארץ ישראל. כעבור זמן נוצרה אי הבנה לגבי התחום שקידש עזרא, ובין השאר מעמדה של בית שאן לא היה ברור משום שלא זכרו אם היא נכללה בקדושת עזרא.

קשה...בחולין – במשך דורות נהגו אנשי בית שאן להפריש תרומות ומעשרות בהתאם לדיני קדושת הארץ. ואפילו אם רבי סבר שאנשי בית שאן טעו בהשבת שעזרא קידש את המקום, הלא נהגו להחמיר על עצמם וכיצד ביטל רבי את מנהגם?

וי"ל...סוף – אילו ידעו אנשי בית שאן את האמת שעירים לא נכללה בתחום הקדושה של עזרא לא היו נוהגים להפריש תרומות ומעשרות, ולכן אין זה 'מנהג' במסגרת הכלל 'דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור'.

סיכום – להיחשב כ'מנהג' מחייב אלה שקיבלוהו בתחילה היו חייבים לדעת שמצד הדין הפעולה מותרת בניגוד למנהג שהתקבל מתוך אי ידיעת המציאות.

ד"ה ממעטין במשא ומתן ה עמוד ב
 הנושא – איזה 'משא ומתן' אסור.
 סיכום – מאחר שמתירים בנין שאינו של שמחה ומכיון שכל בנייה כרוכה במשא
 ומתן (שכירת פועלים ורכישת חומרים) כל משא ומתן שאינו של שמחה מותר.

ד"ה ממעטין (שני) ה עמוד ב²²
 עיין ברש"ש.

ד"ה שטובה ראייתא ו עמוד א
 שהיו שם גנות ופרדסים – נותני השם באו להדגיש את ההבדל בין טבריה,
 מושבה האחרון של הסנהדרין קודם פיזור, לבין ירושלים מושבה הראשון
 והקבוע של הסנהדרין שבה אסור לנטוע גנות ופרדסים.
 ד"ה דכל הנוטל ו עמוד א
 וגזל... בזבח – ואפילו אם קנה אותו ע"י ייאוש; עיין גיטין נה, ב ובבבא קמא
 סו, ב.

ד"ה טראטריות ו עמוד א
 יש מפרשים...חרפה – טראטריות הן בתי פולחן לעבודה זרה...
 וקשה...בימינו – אפילו אם יוחלפו צורתם וייעודם, עצם העובדה שפעם
 שימשו לעבודה זרה ולבתי שימוש פוסלת אותם לעולם מלהיות בתי מדרשות...
 ורוצה...כוכבים – תוס' חולקים על ה'יש מפרשים' וסוברים שהמקומות הללו
 הם אצטדיונים ואולמות שמתכנסים בהם גויים לצפות בהצגות ובתחרויות.

הא לענין סדר פרשיות זה וזה שוין ו עמוד ב
 הנושא – הבהרת הנסיבות בדיוק של הגמרא.
 שאם...סוף – מהמשנה 'ונתעברה השנה' משמע שמדובר שטרם קבע בי"ד
 לעבר את השנה, וקרא את המגילה בהנחה שכעת הזמן, והמשנה פוסקת שיש
 לחזור על הקריאה באדר ב'. מכאן שאם ידעו על ההחלטה לעבר את השנה ועם
 זאת קראו באדר א' בודאי חייבים לקרא באדר ב'. לפי זה היה מקום לטעות ולומר

שהדיוק בגמרא 'הא לענין סדר פרשיות זה וזה שווין' מתייחס לא רק למקום שטרם הוחלט לעבר את השנה אלא גם למקום שהחלטה היתה ידועה ואעפ"כ קראו ארבע הפרשיות באדר א'. ולכן כדי למנוע מחשבה מוטעית זו, תוס' מעירים שהדיוק מתייחס רק למקום שטרם הוחלט לעבר את השנה, כי במקום שכבר הוחלט אז אפילו לגבי ארבע פרשיות 'איך זה וזה שווין' וחייבים לחזור עליהן באדר ב'.

סיכום – הדיוק של הגמרא מתייחס רק למקרה שטרם קבע בית הדין שיש לעבר את השנה וקראו ארבע הפרשיות מתוך הנחה שזה האדר של השנה.

ד"ה ורבי אליעזר ברבי יוסי ו עמוד ב

הנושא – א) הבהרת שיטת רבי אליעזר ב"ר יוסי. ב) דין משתה ושמחה באדר א'.

לכתחלה בראשון – ואם תשאל: מניין ידעה הגמרא שר"א ב"ר יוסי מתכוון ל-לכתחילה, היינו שכבר הוחלט לעבר את השנה וחייבים לקרא באדר א', הרי ייתכן שהוא סובר שאינו חייב לקרא באדר א' אלא שבניגוד לתנא קמא אם קרא אינו חייב לחזור על הקריאה באדר ב'? תשובה...

ונראה...לכתחילה – אילו התכוון ר"א ב"ר יוסי לחלוק על התנא קמא רק במקרה של בדיעבד הוא היה אומר 'איך קורין אותה באדר השני', ולפי הכלל 'תפשת מרובה לא תפשת' היינו מבינים שכוונתו רק ל-דיעבד. אולם ר"א ב"ר יוסי סיים בפסקה 'שכל מצוות שנוהגות בשני נוהגות בראשון', המלמדת שכוונתו היתה להרחיק לכת אל מעבר למה שמובן מהרישא של דבריו, לאמור – הוא בודאי מחייב שמצוות חודש אדר שיעשו לכתחילה באדר א'... ויש שנוהגים...שווין – אפילו כשיודע שתהיה שנה מעוברת חייבים לעשות משתה ושמחה באדר א' וגם באדר ב'; וכך משמע ממשנתנו שמבחינה בין שני האדרים רק לגבי מגילה ומתנות...

ולא נהירא...ליכא – מזה שנאמר שימי י"ד ו-ט"ו בשני האדרים שווים לגבי הימנעות מהספד ותענית, ולא נאמר שהם שווים לגבי חיוב משתה ושמחה. ואם תטעון שרשב"ג התכוון לשמחה ומשתה וביטא זאת ע"י איסור הספד ותענית באדר א' כאשר המשמעות היא שחייבים לעשות משתה ולשמח, אין זו טענה... דעל כרחך...בהספד – כי יש שלשה מצבים אפשריים: 1) חיוב משתה ושמחה; 2) איסור הספד ותענית; 3) איסור הספד ותענית בלא חיוב לעשות משתה

ולשמוח. אילו היה חיוב לעשות משתה ולשמוח באדר א' רשב"ג היה בודאי אומר 'ושווין במשתה ובשמחה' המחייב בהכרח לומר שאסור להספיד ולצום, שכן הפיסקה שאמר רשב"ג 'ושווין בהספד ובתענית' אינו מחייב לומר בהכרח שחייבים במשתה ובשמחה כי ייתכן גם מצב שלישי – איסור הספד ותענית בלא חיוב משתה ושמחה.

דהא...ושמחה – המציאות בימים שנאסרו הספד ותענית במגילת תענית. וכן...הראשון – סיכום.

ד"ה מסתבר טעמיה ו עמוד ב

הנושא – מיגבלות החלות על הכלל 'אין מעבירין על המצוות'. הקדמה – חטאות פנימיות, כגון פר ושעיר של כהן גדול ביום הכיפורים או פרים הנשרפים (פר העלם דבר ופר כהן המשיח) ושעירים הנשרפים (שעירי עבודת כוכבים), חייב הכהן המקריבן להכניס את דמין להיכל ולהזות כל חטאת כהלכתה. אחר ההזייה היה נשאר דם (שיירי הדם) בכלי שבו קיבל את הדם סמוך לשחיטה, והכהן חייב לשפכו על יסוד המזבח החיצוני. בזבחים נא, א דורשת הגמרא שעליו לשפוך את שיירי הדם על היסוד המערבי של המזבח, כפי שכתוב (ויקרא ד, ז): ואת כל דם הפר (השיירים) ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד, ומזה שהאהל עמד מזרחה מהמזבח היסוד הקרוב ביותר לפתח האהל היה המערבי. מכאן...העולה – הקדמה...

וקשה...ברישא – פשוט. (מכאן שתוס' סוברים שהכלל 'אין מעבירין על המצוות' מקורו מדאורייתא שאם לא כן נשמט הבסיס לקושיא)²³ ויש מפרשים...מצות, שיש...ברישא – ועל הקושיא בזבחים השיבו שהפסוק נחוץ משום ש'אין מעבירין על המצוות' אינו תקף במקרה שבפנינו אלא במקרה שמוטל עליו לקיים שתי מצוות והכלל מורה שאסור לדלג על הקרובה על מנת לקיים את הרחוקה (טלית ותפילין המונחות בתיק, עליו לקיים את זו שידו פוגעת בה בראשונה); בניגוד לשיירי הדם שהוא מצוה אחת שניתן לקיימה ביותר ממקום אחד, ונחוץ הפסוק לצוות על הכהן שישפוך את הדם על היסוד הראשון שפוגע בו...

וזה אינו...דאין מעבירין – אולם לאור מה שנאמר בסוגייתנו במגילה אי אפשר לקבל את ההגדרה האמורה לכלל 'אין מעבירין על המצוות', כי סוגייתנו

עוסקת במצוה אחת – מקרא מגילה שניתן לקיימה בשני זמנים (אדר א' וב') ובכל זאת נוקטת הגמרא בכלל 'אין מעבירין על המצוות'. וחזרת הקושיא: למה נחוץ הפסוק 'אל יסוד מזבח העלה' אצל שיירי הדם?
 ורבינו יהודה...בדיעבד – הפסוק נחוץ כדי ללמד שאינו מקיים מצות שפיכת הדם בשום צד אחר של המזבח אפילו בדיעבד.
 אי נמי...סוף – 'אין מעבירין' מציין רק את הכיוון הכללי (הצד המערבי) והפסוק מציין את המקום המדויק שבו חייבים לשפוך את הדם – על היסוד.
 סיכום – א) הכלל 'אין מעבירין על המצוות' מקורו מדאורייתא.
 ב) 'אין מעבירין' אינו פוסל קיום מצוה שנעשה שלא לפי הסדר של 'קרוב', ואין בו אלא להורות כיצד יש לקיים את המצוה לכתחילה.
 ג) 'אין מעבירין' אינו מוגבל למקרה של שתי מצוות נפרדות, אלא הוא תקף אף למצוה אחת שניתן לקיימה בשני מקומות או בשני זמנים.

ד"ה נאמרה לקרות ולא לכתוב : עמוד א

הנושא – דחיית פירוש רש"י.

משמע...על פה – כדברי רש"י בסוף ד"ה 'הוא דאמר כרבי יהושע': 'מגילה לא ניתנה ליכתב אלא לגורסה על פה ולקרותה (בציבור משום פרסומי ניסא)...
 וקשה...לא יצא – ולא ייתכן ששמואל לא קיבל את דברי סתם משנה...
 ורב נמי...בגדין – כדין כל ספר קודש, ושם לא מובא ששמואל חולק על רב, מכאן שגם שמואל סובר שחייבים לכתבו...
 ורבי יוחנן...לא יצא – משמע שחייבים לכתוב 'אסתר' במגילה נפרדת...
 לכך נראה...ולקרות – בניגוד לפירוש רש"י לאמור, הגמרא מתכוונת לומר ש'אסתר' ניתנה ליכתב אם כי רק מדרבנן, וחייב בכל דיני כתיבה ותפירה...²⁴
 ואכתי קשיא...במגילת תענית – מתשובת הגמרא שם עולה שלמאן דאמר 'ניתן (אסתר) ליכתב' מובנת העדיפות שיש לנס פורים – שניתן ליכתב וכפוף לכל דיני כתיבה, לעומת נס חנוכה שלא ניתן ליכתב. אולם לאור היסוד שקבענו למעלה, שמה שחייב ליכתב מדרבנן (אף שלא חייב מרוח הקודש) חייב לכתוב בהתאם לכל דיני כתיבה, קיימת שם הקושיא אפילו למאן דאמר 'ניתן (אסתר) ליכתב', היות שגם חנוכה נכתב מדרבנן במגילת תענית; והרי זה בניגוד לסוגיא שם האומרת שלמ"ד ניתן אסתר ליכתב מובנת העדיפות שיש לפורים. ועתה י"ל שמה שחייב מדרבנן אינו נחשב 'כתיבה', וחזרת הקושיות על שמואל...

ותירץ...תענית – הקושיות נגד שמואל מיושבות ע"פ היסוד שקבענו למעלה – שחז"ל חייבו כתיבת מגילה בהתאם לכל דיני כתיבה. ואין להקשות מהסוגיא ביומא, שכן לא כל תקנות חז"ל בענין כתיבת הניסים דומות: בתקנתם גבי אסתר חייבו חז"ל כתיבה בהתאם לכל דיני כתיבה, ואילו בתקנתם גבי חנוכה ויתרו על מספר פרטים בכתיבת ותפירת מגילת תענית.

סיכום – א) לשמואל (שסובר כרבי יהושע) נס פורים לא חייב על פי רוח הקודש ליכתב, אבל חייב ליכתב מדרבנן וכפוף לכל דיני כתיבה, וזאת בניגוד לפירוש רש"י שאינו מזכיר שלשמואל יש חיוב מדרבנן לכתוב את המגילה.

ב) גם הניסים שבמגילת תענית חייבו ליכתב מדרבנן, אבל בפחות דקדוקים שחייבו כתיבת מגילת אסתר.

ד"ה לכולהו ז עמוד א

הנושא – הצעה לפרוך את הראיה של שמואל.

וקשה...בימי אחשורוש...אחריתי – רבא אומר כאן שאין לפרוך את דברי שמואל, אולם רבא עצמו בשבת פחא, דורש את הפסוק של שמואל 'קימו וקיבלו' לדרשה אחרת – שמתן תורה היתה בכפייה, כי ה' כפה עליהם את הר סיני ואילצם לקבל את התורה, אלא בדור של מרדכי הסכימו היהודים לקבל את התורה מתוך רצון בעקבות תחושת ההשגחה הפרטית שנוהג ה' עם עמו ישראל. ומכאן שיש פירכא גם על דברי שמואל בניגוד לדברי רבא?

ויש לומר...סוף – 'פירכא' פירושה הפרכת מסקנת אמורא, כגון שאין ראיה מ'ויאמר המן בלבו' כי ניתן להבין מהתנהגותו מה חשב. ואילו ב'קימו וקבלו' דרשת רבא לא סותרת את הראיה של שמואל כי ייתכן שהפסוק מתכוון לשני הדברים – קימו למעלה מה שקיבלו למטה, וגם שקיבלו את התורה שנית בימי מרדכי ואסתר.

ד"ה ורב נחמן אמר מהכא ז עמוד א

הנושא – דחיית הראיה מהרישא ע"י רב נחמן.

דברישא...סוף – 'מתוך היהודים' משמע בני אותו דור ואין בזה ראיה לרוח הקודש, ואילו בסיפא מובא 'מזרעם' – דבר שלא ניתן לדעת אילולי רוח הקודש.

ד"ה דלא ידע בין ז עמוד ב

הנושא – שיעור שכרות המחוייב.

בירושלמי...סוף – אם מדברי הגמרא היה מקום להסיק ששיעור שכרות הוא עד שדעתו מעורפלת שאינו זוכר מי צדיק ומי רשע. תוס' מבהירים שאין זו כוונת הגמרא אלא בימיהם היה פיוט שסיפר על נס פורים, ודי בשיעור שכרות שאינו מאפשר להתרכז לקרא כולו. שיעור זה פחות משיעור של 'דעת מעורפלת'.²⁵

ד"ה אין בין יו"ט לשבת ז עמוד ב

שזה בסקילה וזה בלאו – המחלל שבת בפני עדים והתראה חייב סקילה, וביום טוב חייב מלקות.²⁶

ד"ה כאן במכשירין ז עמוד ב

הנושא – סוגי אוכל נפש האסורים ביום טוב לעשותם.

משמע... במכשירין – משיטת ר' יהודה בסוגיא ניתן להבין גם את שיטת הת"ק, שהכל מסכימים שביו"ט עצמו מותר לעשות מלאכות שמטרתן הכנת כל סוגי אוכל אפילו אוכל שניתן היה להכין מאתמול, ומחלוקתם נוגעת רק לענין מכשירים...

וא"כ קשה...נפש – החולב בהמה חייב משום תולדת דש; המגבן (עושה גבינה) חייב משום תולדת בונה; המחבץ (מעמיד חלב בקיבה) חייב משום תולדת בורר; הרודה חלות דבש חייב משום תולדת קוצר (מן המחובר). והלא הכל היה צריך להיות מותר מאחר שמטרתם אוכל נפש?

ואפילו לר' בנן...דלוקה – החכמים חולקים בתוספתא שם על הקביעה של רבי אליעזר שהעושה את הפעולות הללו חייב מדאו' (בשבת בשוגג חייב חטאת, וביו"ט במזיד חייב מלקות). לדעתם החולב פטור כי אין דישה אלא בגידולי קרקע ובהמה אינה 'גידולי קרקע' לענין זה; המגבן פטור כי אין בנן באוכלים; המחבץ פטור כי אין זו דרך העולם לברור; הרודה חלות דבש מכוורת פטור שאין קוצר אלא במחובר לקרקע וכוורת נחשבת כתלוש. מ"מ משמע מדברי החכמים עיקרון שעובר אדם על איסור מלאכה ביו"ט אף שנעשית לשם אוכל נפש? ויש לומר...לעשותו ביו"ט – יש להבחין בין סוגי אוכל: אוכל שיאבד מאיכותו אם יוכן בערב יו"ט מותר להכינו ביו"ט, אבל אוכל שטעמו משתפר כעבור יום, כגון חלב וגבינה, או אפילו שומר על איכותו, חייבים עליהם מדאורייתא...²⁷

אבל מכשיריך...סוף – וכשם שהכל מבחינים בסוגי אוכל למיניהם מבחין רבי יהודה בין סוגי מכשירים: אלו שניתן לעשותם בערב יו"ט חייבים על עשייתם ביו"ט, ואלו שלא ניתן לעשותן בערב יו"ט מותר לעשותם ביום טוב. סיכום – 'אוכל נפש' שמותר להכינו ביו"ט הוא סוג אוכל שמאבד מאיכותו אם הוכן אתמול, אבל אוכל שמשתפר למחרת או ששומר על איכותו חייב מדאורייתא על הכנתו ביו"ט.

ד"ה חייבי כריתות בכלל היו ז' עמוד ב

הנושא – פירוש שונה מזה של רש"י.

פירש הקונטרס...וקשה...בה – הגדרת 'דבר שהיה בכלל ויצא...' היא, שהדבר שיצא היה כלול בכלל מקיף כאשר שם הכלל אינו כשם הדבר שיצא, ובהמשך מייחד הכתוב את הדיבור רק בדבר ההוא. לפי זה אין להסכים עם פירוש רש"י שהכלל המקיף הוא הפסוק של חייבי כריתות של עריות והדבר שיצא הוא חיוב כריתות של אחותו, כי הכלל מדבר על חיובי כריתות וגם הדבר שיצא מדבר על חיוב כריתות, ואין כאן הוצאת ענין מכלל אשר שמו אינו כשם הדבר שיצא... ויש...יש לאו – הכלל הרחב ובעל שם מקיף הוא בפסוק (דברים כה, ב) 'והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו' לאמור, העובר על לאו של כרת חייב גם מלקות על פי הכלל המקיף המחייב מלקות לכל רשע שעובר על לאו. והכלל הזה מקיף גם את כל העריות שהתורה מתייחסת אליהן בויקרא יח, כט 'כי כל אשר יעשה מכל התועבת'...

ולמה...סוף – ולמה מייחדת התורה את הדיבור ל'אחותו' בויקרא כ, יז 'ואיש אשר יקח את אחותו...ונכרתו לעיני בני עמם'? אלא להוציא חיובי כרת מהפסוק בדברים כה, ב 'והיה אם בן הכות הרשע' וללמד שאינם חייבים גם מלקות. סיכום – רש"י: הכלל הוא בפסוק (ויקרא יח, כט) 'כי כל אשר יעשה'; תוס': הכלל הוא בפסוק (דברים כה, ב) 'והיה אם בן הכות הרשע'.

ד"ה אלא דריסת הרגל ה עמוד א

הנושא – הנאות השוות פחות מפרוטה.

דמודר...ממנה מאכל – כפי שפירש רש"י; אולם אם דמי השכירות אינם מגיעים לפרוטה מותר לו ליהנות מן הכלי כי אי אפשר לקנות אוכל בפחות משהו פרוטה והמדיר אינו נחשב כמהנה את המודר...

אבל...סוף – מנגד, אסור למודר להשתמש בכלי שעושים בו אוכל אפילו כלי שאינו שוה פרוטה, כי דעתו של המדיר היא למנוע כל צורה של הנאה ממנו, ולכן אפילו אם ערכה הממוני של ההנאה אינו מגיע לפרוטה הנאה זו כלולה בנדר, כי הכלי באופן מעשי מאפשר למודר לאכול.

סיכום – המדיר מאכל מחבירו רשאי המודר להשתמש בכלי שאין עושים בו מאכל, פרט למקום שמשכירים בו כלים כאלה, ואפילו במקום זה מותר כאשר דמי השכירות אינם מגיעים לפרוטה; לעומת זאת כלי שמכינים בו אוכל אפילו כלי שאינו שוה פרוטה אסור למודר ליהנות ממנו.

ד"ה דריסת הרגל הא לא קפדי אינשי (ע"פ המהרש"א) ח עמוד א

הנושא – קשרים הלכתיים בין אנשים כגורם למידת הקפדתם.

הקדמה – א) שדה שהיה ידוע ששייכת ל-ר' (מרא קמא), ו-ש' עבד בה שלש שנים רצופות בלא מחאה מצד ר', אם לאחר 3 השנים ש' טוען שקנא את השדה מ-ר' או קיבלה במתנה ממנו ונאבד השטר ו-ר' מכחיש את הטענה, העובדה ש-ש' עשה בשדה למשך תקופה זו בלא מחאה היא ראייה לטענה ש-ר' מכר או נתן לו את שדה.

ב) הכרת ההלכה בשלש השנים הללו כראיה לטענת ש' תלויה בדרך ש-ש' השתמש בנכס וביחסים שבין ר' ו-ש', כאשר העיקרון הוא שהשימוש בשדה חייב להיות כזה שכל בעל נכס היה מקפיד שאחר לא יעשינה בלא רשותו. עיקרון זה משמש כבסיס למשנה בבבא בתרא נז,א: אלו דברים שיש להם חזקה (פעולות הללו מרגיזות לאדם כאשר נעשות ע"י אחר בלא בהסכמתו, ולכן שתיקת המרא קמא למשך שלש שנים משמשת ראייה לטענת המוחזק שהוא קנה את השדה או קיבלה במתנה) ואלו דברים שאין להם חזקה (משום שאין אדם מקפיד אם אחר עושה אותם בלא הסכמתו, ושתיקתו אינה יכולה לשמש ראייה לטענת המוחזק) היה מעמיד בהמה בחצר (או) תנור, ריחיים, וכיריים, ומגדל תרנגולים, ונותן זבלו בחצר אינה חזקה (ולכן כעבור שלש שנים אם יטעון ש' ש-ר' מכר או נתן לו את החצר ותעיד על כך העובדה שבמשך שלש השנים הוא מניח אחד הפריטים הללו בחצר בלא ש-ר' השמיע מחאה, יוכל ר' לטעון ששתיקתו נבעה מזה שנוכחות הפריטים הללו בחצר לא הפריעה לו).

ג) הגמרא שם מסבירה שהמשנה אינה מתכוונת לסתם שני אנשים (בעל חצר וחיברו) כי סתם בעל חצר מקפיד כאשר מניחים פריטים כלשהם בחצרו בלא הסכמתו, אלא הכוונה היא לשני שותפים בחצר אחת (שכנים) שמדרך העולם אינם מקפידים כאשר אחד מעמיד את הפריטים הללו בחצר ולכן אינם מוחים

(וממילא אין העמדתם למשך שלש שנים מהווה חזקת ראייה), וכך מובא בגמרא: **הכא** (במשנה) **בחצר השותפין עסקינן דבהעמדה כדי (בלבד) לא קפדי... (והגמרא מקשה) ובהעמדה כדי לא קפדי?! והא תנן (נדריים מה, ב) 'השותפין שנדרו הנאה זה מזה (כל אחד אסר על עצמו ליהנות מחבירו) אסורין ליכנס לחצר' (כל מילימטר בחצר שייך לשניהם והנכנס בה עובר על הלאו 'לא יחל דברו', שכן נהנה מחבירו כי דרכו של העולם ששותף אחד מקפיד כאשר השני עומד בחצר, אלא ששותק מחוסר ברירה כי גם הוא רוצה לעמוד שם. ועתה קשה, אם נכון ששותף אחד אינו מקפיד כאשר השני עומד בחצר הוי זה כאילו כל אחד ויתר והפקיר לטובת חבירו את חלקו בחצר לעמוד בה ולהעמיד בה פריטים. אולם מאחר שהמשנה בנדריים מה, ב אוסרת על כל אחד ליכנס לחצר הרי זה מוכיח שאינם מוותרים אלא כל אחד מקפיד ושותק מסיבת השותפות בניגוד למה שנפסק במשנה בב"ב נו, א? ומתריצים) רבינא אמר לעולם לא קפדי, והא (המשנה 'השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר') מני רבי אליעזר היא, דתניא רבי אליעזר אומר אפילו ויתור אסור במודר הנאה (ר"א מחמיר בנדריים שאפילו שותפין שמוותרים זה לזה ואין כאן הנאה כל כך עדיין אסר הנודר). מכאן ששותפין בחצר אינם מקפידים אלא מוותרים בכנות זה לזה, אבל סתם בני אדם מקפידים על כל מי שעומד או מעמיד חפצים בחצירו שלא ברשות.**

ד) ביום טוב כמו בשבת, נוהג איסור תחומים המגביל אדם בתווך שהוא רשאי להתרחק מהמקום שקבע לשביתתו בכין השמשות בליל החג. ולא האדם עצמו מוגבל אלא גם רכושו מוגבל לתחומו; וכך אומרת המשנה בביצה לט, א: בור של יחיד כרגלי היחיד (אסור להוליך מי הבור למקום שאליו אסור בעל הבור להגיע) ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר (בור השייך לאנשי עיר מותר להוליך את מימיו רק למרחק של 2000 אמה מחוץ לעיר) ושל עולי בבל (הבורות שכרו עולי בבל לצורך עובדי דרכים) כרגלי הממלא (ההלכה רואה כאילו הוברר שהמים ששאב הממלא ביו"ט היו ברשותו למפרע בין השמשות של ליל יום טוב). בהמשך מביאה הגמרא מחלוקת אמוראים בקשר לבור מים של עולי בבל: מילא (ר' מילא מים מבור של עולי בבל לצורך ש' שלא ביקשהו לעשות כן) ונתן לחבירו: רב נחמן אמר כרגלי מי שנתמלאו לו (ש') רב ששת אמר כרגלי הממלא (ר' משום שקנינו לא הועיל עבור ש' ומקשים) במאי קא מיפלגי? מר סבר בירא דהפקרא (רב ששת סובר שעולי בבל אחר שכרו את הבורות הפקירם על מימיהם לכל דורש, לפיכך קנינו של ר' לא הועיל עבור ש' לאור הכלל 'תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים' לאמור, מספר אנשים הזכאים לממון, כגון לזה עני שחייב כסף למספר מלויים או עובדי דרך הזכאים להרים חפץ של הפקר, רשאי כל מלוה לתפוס את כספי הלוה בהגיע זמן הפרעון וכן רשאי כל אדם להגביה ולקנות את החפץ המופקר. מאידך אדם אחר שלא התמנה כשליח ע"י אחד המלויים אינו

רשאי לתפוס את כספו של לוח עני עבור אחד המלוים כי במעשה זה הוא גורם הפסד למלוים האחרים, ואם עשה כך קנינו אינו קנין וכאילו לא עשה כלום. וכן עובר דרך שהגביה חפץ של הפקר לקנותו עבור חבריו קנינו אינו חל, שכן הוא נוטל את האפשרות משאר עוברי דרך להגביה את החפץ. וכן בנידון, כי שאיבת מים של הפקר עבור חבריו כשלא התמנה לשליח, יגרום הפסד לשאר בני אדם וקנינו אינו חל עבור חבריו וממילא המים מוגבלים לתחום הממלא) ומר סבר בירא דשותפי הוא (לא הפקירום בני הגולה אלא הקנו את הבורות לכל ישראל בתור שותפים, ועתה כאשר ר' מילא מים עבור ש' הוא למעשה מסר לו מים ששייכים לו מדין שותפות בלא צורך בקנין חדש) איתיביה רבא לרב נחמן (מברייתא. רבא היה תלמידו של רב נחמן) הריני עליך חרם (ר' הנודר ו-ש' המודר) המודר אסור; הרי אתה עלי חרם הנודר אסור; הריני עליך ואתה עלי שניהם אסורין זה בזה ומותרין בשל עולי בבל...ואלו הם דברים של עולי בבל - הר הבית, הלשכות והעזרות ובור של אמצע הדרך... ואי אמרת בירא דשותפי הוא אמאי מותר (שניהם במימי הבור הלא) והתנן "השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורים ליכנס לחצר (או) לרחוץ בבור"? בעקבות קושיא זו חוזרת בה הגמרא ומסיקה שגם רב נחמן סובר 'בירא דהפקירא הוא', ורב נחמן ורב ששת חולקים באם המים של הבור מוגדרים כ'מקום שחב לאחרים'. רב ששת סובר כן ולכן לא חל הקנין עבור ש' והמים מוגבלים לתחום הממלא (ר'), ורב נחמן סובר שאי אפשר לומר שזה מקרה של 'חב לאחרים' כי יש מספיק מים בבור לכל אחד, ואינו דומא ללוח שאין לו לפרוע לכל המלוים או לחפץ של הפקר שיש רק אחד שמונח בדרך (על פי הרשב"ם שם בתוספות ד"ה 'הכא').

קשה...מיהו...קפדי - הקדמות א,ב,ג. מהעובדה שהגמרא מעמידה את המשנה בשותפים, מתוך נימוק ששותף אינו מקפיד על שותפו שעומד או מעמיד חפצים מסויימים בשטח המשותף, ניתן לדייק שסתם אנשים כן מקפידים על מי שאינו שותף שלא יעמוד ולא יעמיד חפצים בחצר. והרי בסוגייתנו יוצא המקשה מהנחה שסתם אנשים לא מקפידים על מי שנכנס לחצר?

ולא קשה...דביצה - המהרש"א גורס: 'ולא קשה אהיהא דהתם מפרק בתרא דביצה', כלומר לאור ההבחנה בין שותפים ללא שותפים ניתן למנוע קושיא אפשרית ממסכת ביצה. לכאורה היה מקום לחשוב שהסוגיא דביצה לט,ב (הקדמה ד) מהווה קושיא חמורה על הנסיון של רבינא בסוגיא בפרק חזקת הבתים (הקדמה ג) להעמיד את המשנה בנדרים מה, ב: 'השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר' לפי שיטתו של רבי אליעזר, כלהלן...

דמשני...ר"א אליעזר היא - ב'חזקת הבתים' בהסברת הגמרא למשנה מבחינה הגמרא בין שותפים לאינם שותפים בענין כניסה לחצר, כאשר סתם בני אדם

לא

מקפידים שלא ייכנס אחר לחצירו ושותפים אינם מקפידים זה על זה; ונגד הבחנה זו הביא המקשה את המשנה בנדריים מה, ב האומרת לכאורה ששותפים אינם מוותרים זה לזה. ורבינא מיישב שם את הסתירה וקובע שהמשנה בנדריים נאמרה לדעת רבי אליעזר שמסכים ששותפים מוותרים זה לזה אלא 'ויתור אסור במודר הנאה', ואילו המשנה בחזקת הבתים אינה עוסקת כלל בנדריים ומתבססת על היסוד המוסכם ששותפים מוותרים זה לזה. ולכאורה קשה על רבינא: הסוגיא בביצה (סוף הקדמה ד) מצטטת את המשנה בנדריים מה, ב כדי לפרוך את האוקימתא שרב נחמן סובר 'בירא דשותפי הוא' (דא"כ איך מתירה הברייטא לנודר ומודר ליהנות מן המים), והתרצן אינו מגן על רב נחמן בטענה שהמשנה בנדריים היא כרבי אליעזר אבל רב נחמן סובר כחכמים שויתור מותר במודה הנאה. ומכאן משמע שהסוגיא בביצה סוברת שהמשנה בנדריים אינה כרבי אליעזר בלבד אלא גם לדעת החכמים והכל סוברים ששותפים אינם מוותרים זה לזה? דלמא...ודאי קפדי – אבל כאמור אין זו קושיא, כי ניתן לומר שהכל סוברים ששותפים מוותרים והמשנה בנדריים היא כרבי אליעזר (כפי שאמר רבינא בחזקת הבתים) אולם יש נסיבות שבהן הכל מסכימים ששותפים אינם מוותרים, כגון בענין 'בירא דשותפי הוא'. יש להבחין בין שותפים בפועל המכירים זה את זה (כמו שכנים בחצר) שלגביהם הכל סוברים שמוותרים זה לזה, לבין שותפים להלכה שאינם מכירים זה את זה, כגון כל עם ישראל השותפים במי הבור, שהכל סוברים שאינם מוותרים זה לזה. לפיכך צדק רבינא כשהעמיד המשנה בנדריים כרבי אליעזר למרות שבביצה משמע שגם החכמים סוברים שהשותפים בבור מקפידים זה על זה...

אבל הכא...דלא קפדי – ולמרות שאין קושיא בין הסוגיות בחזקת הבתים וביצה, קיימת עדיין קושיא בין חזקת הבתים לסוגייתנו במגילה, כי בב"ב נקבע שסתם בני אדם מקפידים אפילו על דריסת רגל של הזולת, ואילו במגילה קובעת הגמרא 'הא לא קפדי אינשי'?

ותירץ...אדם – ובחזקת הבתים מדובר בחצר הסמוכה לבית מגורים...²⁸
 וסברא...כך – המקשה הסיק שמדובר כאן בדריסת רגל במקום שלא מקפידים...
 דומיא דסיפא...כיוצא בהן – 'דריסת רגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש',
 היות שהוזכרו ביחד במשנה הם מקבילים מבחינה הלכתית כי כך נהג רבי
 כשסידר את המשניות, כלומר: 'כלים שאין עושין בהן אוכל נפש' עוסק במקום
 שלא משכירים ובני אדם משאילים אותם ומוותרים על הכסף (כפי שהוזכר בד"ה
 'אלא דריסת רגל'), ומקביל לבקעה מבחינה הלכתית דלא קפדי אינשי. מאידך

אותם כלים במקום שכן משכירים מקביל לחצר דקפדי אינשי, היינו לעבור דרך רשותו שוה כסף כדי שלא יקפיד. ועתה, אילו היתה המשנה עוסקת בחצר שאנשים מקפידים בה המשנה היתה בודאי אוסרת דריסת רגל אפילו למודר ממנו מאכל, כי הכסף שחוסך המודר מויתור זה ראוי עתה לקנות בו אוכל. אלא מאחר שהמשנה מתירה דריסת רגל במודר ממנו מאכל הרי זה מוכיח שאין בהליכה זו משום שוה כסף ובודאי מדובר במקום דלא קפדי אינשי; לפיכך אפילו במודר הנאה מחבירו מן הראוי להתיר דריסת רגל.

דמוקמינן...סוף – והתרצן משיב שאמנם מדובר במקום שהכל מוותרים, אולם משנתנו היא כרבי אליעזר האוסר ויתור במודר הנאה.

סיכום – א) שותפים לחצר אינם מקפידים זה על זה כשמדובר בעמידה או בהעמדת חפצים שאין בהם משום תפיסת קרקע.

ב) סתם אינשי מקפידים זה על זה בחצר אבל לא בבקעה.

ג) יש סברה ששותפים למעשה (המכירים זה את זה) מוותרים, אבל שותפים רק להלכה (בור של עולי הגולה) דינם כסתם בני אדם לענין ויתור.

ד"ה אין בין נדר לנדבה ה עמוד א

הנושא – הבדל נוסף שהושמט מהמשנה.

הקדמה – בדברים יד, כב-כג עוסקת התורה בדיני מעשר שני: 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה; ואכלת לפני ה' א-לקיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם וגו', ולהלך בענין שלמים (כז,ז) כתוב: 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' א-לקיך'. במסכת זבחים נ,א דורשת הגמרא גזירה שוה מהמילים 'שם שם' לאמור, 'מכאן לשלמים שבאים מן המעשר' – מי שפדה את המעשר שני שלו והביא את הכסף לירושלים מצוה שיקנה בהם בהמה ויקריבנה כשלמים...

קשה...הוי נדר – ('הוי חובה', גירסת הב"ח). במנחות פב,א פוסקת המשנה 'כל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין' שמותר להוציא דמי פדיון מעשר שני (שהם קודש) על קניית בהמה לשלמי נדבה אבל לא על נדר, כגון שאמר 'הרי עלי (נדר) שלמים' אינו רשאי לרכוש את הבהמה בדמי מעשר שני. נמצא שיש הבדל נוסף בין נדר לנדבה באיזה כסף מותר לרכוש בהמה לקרבנו, ולמה זה נשמט מהמשנה?²⁹

וי"ל...חילוקים – התנא התכוון להבדל בין בהמה שכבר הוקדשה לנדר לבהמה

שכבר הוקדשה לנדבה כאשר שאלת 'הכסף' עוסקת בשלב שקודם לשלב
ההקדש...
אי נמי דתנא ושייר – התנא לא הגביל את הרשימה אלא לא רשם את הכל...
ונהי... במרובה – וא"כ אי אפשר לומר 'תנא ושייר'?

מכל מקום... בין דשייר – התנא השמיט פרטים אף שכתוב 'אין בין'...
דקאמר... סוף – הגמרא מצטטת שם ברייתא: אין בין ג' שניות לז' אחרונות
(בעצירת גשמים גוזרים חז"ל על הציבור שלש סדרות של תעניות: ג' ימים ועוד ג' ימים
ועוד ז' ימים. הברייתא אומרת שבין ג' שניות לז' אחרונות ההבדל אינו) אלא שבאלו
מתריעין (באחרונות תוקעים בשופרות) ונועלים את החנויות (והגמרא מדייקת מכאן)
הא לכל דבריהם זה וזה שווין (בשתי הסדרות הללו מברך השליח ציבור עשרים וארבע
ברכות ב'עמידה' ולא שמונה עשרה) וכי תימא הכא נמי תנא ושייר (הש"ץ אומר
עשרים וארבע ברכות רק בז' אחרונות ולא בג' אמצעיות, אלא התנא של הברייתא לא
רשם את כל ההבדלים שביניהן) והא 'אין בין' קתני (ואיך אפשר לומר 'תנא ושייר')?
ותסברא 'אין בין' דוקא (מי אומר שב'אין בין' אין מקום לומר 'תנא ושייר') והא שייר
תיבה (ב-ג' שניות לא מוציאים את התיבה מבית הכנסת אל ככר העיר ובז' אחרונות
מוציאים! מכאן שהתנא בודאי שייר אף שאמר 'אין בין'. והגמרא מסיימת שאין ראייה
מהשמטת 'תיבה' שהתנא השמיט גם 24 ברכות, שכן השמטת תיבה נעשתה מתוך
תכניתו של התנא לא לכלול הבדלים שנוהגים בפרהסיה אלא דוקא הבדלים שבצינעה.
ומאחר שהושמטו 24 ברכות זו ראייה שאין זו אחד ההבדלים בין ג' אמצעיות לז'
אחרונות). מכאן שאילולי ההבחנה בין פרהסיה לצינעה היתה הגמרא מקבלת
הקביעה שהתנא שייר אף שכתוב בברייתא 'אין בין'.

סיכום – א) התנא לא הזכיר את ההבדל בין נדר לנדבה לגבי זה שנדר בא רק מן
החולין משתי סיבות: 1) התנא ריכז רק הבדלים בשלב שבו כבר נקבעו הבהמות
זו לנדר וזו לנדבה; 2) תנא ושייר.
ב) ניתן לומר 'תנא ושייר' אפילו במקום שנאמר 'אין בין'.

ד"ה עד שיכתוב אשורית ועל ספר ובדיו ח עמוד ב
הנושא – כתבי הקודש שמחוץ לגזירת חז"ל בענין 'טומאת ידים'.
לקמן מוקי לה במגילה – רבא בדף ט,א בשקלא וטריא עם אביי...
וקשיא... יצא – מגילה הכתובה בכל שפה זרה כשירה למבינים את השפה; אי
לכך איך מעמיד רבא את הברייתא שבפנינו בספר 'אסתר'...
ומיירי... ולא יצא – ואין לומר ששם מדובר במגילה שנכתב בכתב אשורית

ובלשון הקודש, והקורא קרא בה תוך כדי תרגום לשפה הזרה, שאם כן לא קרא מתוך הכתב אלא אמר את התוכן בעל פה, ולא יוצאים ידי חובה בקריאה שבעל פה...

וא"כ...בה – סיום קושיית תוס'?

ויש לומר...סוף – חז"ל גזרו שספרי קודש יהיו טמאים בדרגת 'שני לטומאה' שמתמא ידים מתוך מטרה למנוע תופעה בלתי רצויה שהיתה נהוגה אז, שהיו מניחים אוכל תרומה אצל ספרי הקודש כסימן שהאוכל אסור לזרים, אבל נוהג זה גרם להרס הספרים על ידי עכברים שנמשכו אחר האוכל, ולפיכך גזרו שהנוגע בספרי קודש תהיינה ידיו 'שני לטומאה' שפוסל תרומה. חז"ל לא ראו צורך לגזור גם על מגילה כתובה בשפה זרה כי בהיותה ספר מוגבל לקהילה אחת ולא לכל עם ישראל לא נהגו להניח אוכל אצלה כסימן שהאוכל קדוש, כי המגילה לא היתה קדושה בעיני הרבים משא"כ מגילה הכתובה כתב אשורית ובלשון הקודש שיוצאים ידי קריאתו אף לאלה שאינם מבינים לשון הקודש, והיו מעמידים תרומה אצלה.

סיכום – לא נהגו להניח תרומה אצל מגילה הכתובה בשפה זרה, לפיכך לא גזרו חז"ל שמגילה כזו תטמא את הידים.

ד"ה בשלמא תורה ט עמוד א

הנושא – התאמת סוגייתנו לסוגיא בגיטין.

וקשה...בהכי – אילו היו חסרות המקרא וגם התרגום, היינו שלש המלים 'גלעד' ו'יגר שהדותא' הספר לא היה נפסל...³⁰

כדאמרינן...אחד לא – שכן אם חסרה יריעה מתבטל ממנו השם 'ספר תורה' משא"כ אם חסרות מלים ספורות?

ודחק...כלל...סוף – תוס' מסבירים את דברי הקונטרס שמקרא שנכתב תרגום גרוע מהשמטת המקרא לחלוטין. קדושת הספר היא גם תוצאה של כוונת הסופר. השמטה אינה נחשבת טעות בכוונת הסופר אלא כחסר, ואילו תרגום במקום הלא נכון נחשב טעות הפוסלת את הספר כי דעתו של הסופר השתבשה.

סיכום – 'השמטה' אינה נחשבת טעות אלא חסר, משא"כ מקרא שנכתב תרגום שהוא טעות בדעתו של הסופר וגורם לפסילת הספר תורה.

ד"ה כאן במגילה כאן בשאר ספרים ט עמוד א

הנושא – זהותו של בעל הברייתא.

וקשה...ולא כרבנן – והרי לא ידוע לנו על דיעה שלישית...
 דאי רבנן...אלא אשורית – והרי 'מגילה' אינה כלולה בדברי רבנן במשנה...
 וכרבנן...יונית – היינו לכתוב מגילה וגם שאר ספרים יונית...
 ואין לומר...דהא...מלתייהו – ואז נוכל לומר שהברייתא כרבן שמעון בן
 גמליאל, אולם לא ייתכן שכך הוא סובר, שכן רב ושמואל אומרים שם 'לעז יוני
 לכל כשר', והגמרא מסיקה שכוונתם שרשב"ג מכשיר מגילה שנכתבה יונית; אם
 כן מי התנא שסובר שאפילו יונית אינה כשרה למגילה?
 ועל כרחך...וכלשונם – בעל סוגייתנו חולק על בעל הסוגיא בדף יח,א וסובר
 שרשב"ג פוסל מגילה אפילו כתובה יונית, ורשב"ג הוא בעל הברייתא...
 ורב...סוף – לפי דברינו אין קושי בסוגייתנו לגבי זהותו של בעל הברייתא,
 אולם נשאר קושי איך רב ושמואל יישבו את הסתירה בין הברייתא למשנתנו.
 ולכן חייבים לומר שרב ושמואל לא יקבלו את האוקימתא שהברייתא עוסקת
 במגילה אלא האוקימתא האחרונה שהברייתא עוסקת בשאר ספרים כשיטת רבי
 יהודה.
 סיכום – מחלוקת אמוראים בקשר לרבן שמעון בן גמליאל: סוגייתנו סוברת
 שרשב"ג פוסל מגילה הכתובה יונית, ורב ושמואל סוברים שרשב"ג מכשיר לכל
 אדם מגילה כתובה יונית.

ד"ה ורב אשי אמר ההוא בשאר ספרים ט עמוד א

הנושא – יישוב קושיא על רב אשי ממסכת שבת.
 הקדמה – שבת קטו, ב: בעא מיניה ריש גלותא מרבה בר רב הונא היו כתובים (ספרי
 קודש) בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום (שאינם דיו ממש, אם הם כתובים) בלשון
 הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בשבת? (האם מותר להוציאם מבית או מחצר אל
 מבוי שאינו מפולש למרות שלא עשו שתופי מבואות, כי מצד אחד הם כתובים בלשון
 הקודש ומאידך הם כתובים בדיו שאינו מתקיים? ורב אשי השיב כציטוט מברייתא) 'אין
 בין ספרים למגילה אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ומגילה עד שתהא כתובה
 אשורית על הספר ובדיו' (ומכיון שלא הוזכר דיו אצל שאר ספרים משמע ששאר ספרים
 כשרים אפילו כשנכתבים בדיו שאינו מתקיים).
 וקשה...עליה – הקדמה. בברייתא שרב אשי מצטט בסוגיא בשבת לא מובאת
 הדיעה שחולקת על התנא קמא האומר ששאר ספרים אינם צריכים אשורית וקלף
 ודיו שמתקיים. ואפילו אם רבי יהודה מצריך אשורית, כפי שרב אשי עצמו אומר

כאן, מניין שרבי יהודה מצריך ספר ודיו כדי שנעמיד את הברייתא כאן כר"י? וי"ל...סוף – הברייתא שם עסקה רק בשאלת הצלת ספרים מדליקה בשבת אל מקום שאינו מעורב כדין, ולענין זה אומרת הברייתא שכל הספרים ניצלים למרות שאינם כתובים אשורית, ואינם על גבי קלף ואינם כתובים בדיו שמתקיים כי יש בהם שמות קדושים, משא"כ כאן שמדובר בכשרות ספרים לגבי קריאה בציבור, ורבי יהודה סובר שרק ספר תורה הותר ליכתב בכל שפה ולא שאר כתבי הקודש. סיכום – לענין הצלה מדליקה בשבת אל מקום שאינו מעורב כדין, הכל מסכימים שמצילים ספרי התנ"ך הכתובים בכל שפה, על נייר ובדיו שאינו מתקיים, וזאת בשל האזכרות של שם ה' שבהם, משא"כ מגילה שאין בה הזכרה מפורשת ועל כן אין מצילים אותה אלא אם כן נכתבה בצורה שכשרה לקריאה.

ד"ה אלקים ברא בראשית ט עמוד א

הנושא – הבהרת החשש של הזקנים.

פירש הקונטרס...וקשה...בתחלה – ולמה חששו הזקנים לכתחילה שתלמי יעקם את הפשוט...

ועוד...בתחלה – ואם תאמר שחששו שתלמי לא יתפוס שהמשמעות של 'בראשית' בעברית היא תיאור של זמן, והלא הזקנים נתבקשו לתרגם התורה ליוונית ותלמי בודאי יבין שהמלה ביוונית המתארת 'התחלה' אין בה משמעות של א-לוקות...

ונראה לי...סוף – היוונים סברו שכאשר מדובר בספר קודש ראוי לפתוח בשם ה', ולכן אפילו אם יכתבו הזקנים את התירגום של 'בראשית' ביוונית הדבר יתקבל שזה שמו של רשות אחת שבראה אח"כ רשות אחרת ח"ו.³¹

ד"ה על נושא אדם ט עמוד א

הנושא – פירוש שונה מזה של רש"י.

הקדמה – רש"י מפרש שהזקנים חששו שבוזו למשה ויאמרו שמנהיג העם כה עני עד שנאלץ לרכוב על חמור. תוס' דוחים פירוש זה משום שבמספר מקומות בתורה מסופר על אנשים בעלי אמצעים שרכבו על חמורים, ואין זה סימן שאדם הוא עני...

פן...וכי...סוף – הזקנים חששו שתלמי וחבריו יאמרו שמשה בודאי רכב על סוס או גמל אלא התורה הסתירה זאת מסיבות מסוימות (במדרשים מובא שמשה

רכב על החמור שהיה בזמן העקידה, והוא אותו חמור שיביא את מלך המשיח).

ד"ה וישלח את זאטוטי בני ישראל ט עמוד א

הנושא – כוונת הזקנים ששינו שני פסוקים במקום שיכלו לשנות אחד. וקשה... גדולה – רש"י צדק כשפירש שמאחר שהזקנים היו צריכים לשנות את פשוטות הענין ולכתוב 'זאטוטי' במקום 'נערי והמשיכו באותה לשון ושינו גם את הפסוק 'ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו', אבל ויש להקשות: למה בתחילה תרגמו 'זאטוטי' אשר אילץ אותם לשנות גם את ההמשך, והלא יכלו לכתוב בתחילה 'אצילי' ולשנות רק את הפסוק 'וישלח את אצילי בני ישראל'? ויש לומר... הסוף – הזקנים הכניסו שינויים בתרגום, אבל לא שינויים שמעקמים את האמת אלא אלה הניתנים לפירושים שונים, וא"כ אילו כתבו 'אצילי' שפירושה 'גדולה' במקום 'נערי' היה זה מעקם את המציאות, משא"כ 'זאטוטי' שמשמעותה 'חשיבות' וגם 'שיפלות', היינו שיפלות במובן של 'נערים' אבל גם 'חשיבות' שלא יחשבו ששלח משה את השפלים לקבל פני השכינה.

פרק שני – הקורא למפרע

ד"ה הקורא את המגילה יז עמוד א

הנושא – פסק הלכה.

רבנן... שמע – קרא קריאת שמע בשפה זרה יצא ידי חובה, כי לדעתם משמעות המלה 'שמע' היא שכל שפה שאדם 'שומע' (מבין) מקובלת מדאורייתא לצורך מצוה זו; בניגוד לרבי יהודה הנשיא שסבור שיוצא ידי חובה רק בלשון הקודש... נראה... סוף – שני נימוקים לפסוק כחכמים כאן: 1) הם רבים מול ר"י הנשיא; 2) רבי דורש 'שמע' שחייב להשמיע לאזן כל מלה בק"ש, והרי כבר נפסק בברכות שם שאין זו ההלכה, וממילא 'שמע' באה לחדש שאדם יוצא בק"ש בכל שפה שמבין.⁴³

ד"ה כל התורה יז עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י.

פירש... תורה – רבי קובע ש'זהו' מלמדת שק"ש חייבת ליאמר בלשון הקודש, ומכאן מדייקת הגמרא שמדאו' יוצא ידי חובת ק"ש מהתורה בכל לשון... וקשה... דאורייתא – משה רבינו תיקן שיקראו בתורה שלש פעמים בשבוע – בשני ובחמישי לפחות אדם אחד יקרא פסוק אחד, ובשבת יחלקו שבעה אנשים

את הפרשה. עזרא הסופר (כשעלה מבבל) תיקן שבשני וחמישי יקראו שלשה אנשים לפחות עשרה פסוקים, היינו שלשה שלשה וארבעה (רמב"ם תפלה פרק יב). וקשה על רש"י: שכן פרט לפרשת זכור (דברים כה, יז) קריאת התורה אינה חיוב מדאו', ואיך פירש רש"י ש'והיו' באה להתיר קריאת התורה בכל לשון? ונראה...סוף - הגמרא אינה מתכוונת לקריאות השבועיות אלא לקריאות המחוייבות מדאו' כגון: (1) ההצהרות בטקס חליצה (דברים כה, ה-י); (2) הצהרת זקני העיר בעגלה ערופה (שם כא, ז-ט); (3) ההצהרה לאחר ביעור (סילוק) המעשרות 'ביערת' הקדש מן הבית' (שם כו, יג-טו); (4) ההצהרה בשעת הבאת ביכורים למקדש - 'הגדתי היום לה' כי באתי אל הארץ' (שם כו, ג).⁴⁴ סיכום - לא כפי שפירש רש"י שמדובר בקריאות התורה השבועיות, אלא להצהרות בטקסים מיוחדים, כגון חליצה עגלה ערופה ידוי מעשרות וביכורים.

ד"ה דאי בלשון הקודש (על פי המהרש"א) יז עמוד ב
הנושא - התעלמות הגמרא מהאפשרות להקשות קושיא בולטת.
הקדמה - א) משנה בסוטה לב, א: אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר קריאת שמע ותפלה וברכת המזון ושבועת העדות ושבועת הפקדון; ואלו נאמרין בלשון הקודש מקרא ביכורים וחליצה וברכות וקללות (בהר גריזים ובהר עיבל) ברכת כהנים וברכת כהן גדול (ביום הכיפורים) ופרשת המלך (בהקהל) ופרשת עגלה ערופה ומשיח מלחמה בשעה שמדבר אל העם וכו'.

ב) בהמשך מצטטת המשנה מקורות (מלה או פיסקה) המופיעות בנושאים שחייב לאמרם בלשון הקודש; כגון הפיסקה 'וענתה ואמרה' בחליצה שממנה לומדים בגזירה שוה ממה שנאמר אצל הברכות והקללות 'וענו הלויים', שכשם שהלויים אמרו את הברכות והקללות בלשון קודש כן ההצהרות בחליצה חייבות להיאמר בלשון הקודש. ובסוגיית הגמרא מצוטטת ברייתא ובה מקורות המופיעים בנושאים שמותר לאמרם בכל לשון; כגון 'ואמר הכהן לאשה' שבפרשת סוטה, שמותר לכהן לאמר לה בכל לשון, כי כך משמעות המלה 'ואמרת' - בכל לשון שהוא אומר.

קשיא...נאמרה - הקדמה. תוס' תמהים על הגמרא בסוטה שלא היקשתה על המשנה והברייתא כפי ששואלת הגמרא כאן, שלמ"ד 'כל התורה כולה בכל לשון נאמרה' למה צריכה הברייתא להביא ראיות שפרשת סוטה וידוי מעשר וק"ש וכו' נאמרים בכל לשון? ובאותה מידה למאן דאמר 'כל התורה בלשון קודש נאמרה' למה צריכה המשנה להביא ראיות שמקרא ביכורים חליצה וכו' נאמרים בלשון הקודש?

ויש לומר...סוף - הגמרא שם הבינה שהתנאים במשנה ובברייתא מתכוונים

ללמד שהפרטים שנאמרו מקובלים על הסובר 'כל התורה כולה בכל לשון נאמרה' וגם על הסובר 'כל התורה בלשון קודש נאמרה': למ"ד 'בכל לשון נאמרה' אין צורך בריבויים שמביאה הברייתא בקשר לסוטה וק"ש וכו' להוכיח שהם נאמרים בכל לשון, והברייתא מביאם רק למ"ד 'בלשון הקודש נאמרת', לאמור נושאים הללו יוצאים מן הכלל ונאמרים בכל לשון. וכן מ"ד 'כל התורה בלשון הקודש נאמרת' אינו זקוק לריבוי לכך בחליצה ברכות וקללות וכו', והמשנה מביאה את הריבויים רק למ"ד 'כל התורה בכל לשון נאמרת' שחליצה וברכות וקללות וכו' שונים ונאמרים רק בעברית.

סיכום – הסוגיא בסוטה מניחה שאין מחלוקת בין מ"ד 'כל התורה כולה בכל לשון נאמרת' לבין מ"ד 'כל התורה כולה בלשון הקודש נאמרת' גבי הפרטים המובאים במשנה בסוטה ל"ב, א והכל סוכרים שהנושאים הרשומים ברישא נאמרים בכל לשון, והנושאים הרשומים בסיפא נאמרים בלשון הקודש.

ד"ה הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר יז עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י לדברי רב אסי בברכות לד, א.

הקדמה – ברכות לד, א: אמר רב הונא טעה בשלש ראשונות (מתחילת 'שמונה עשרה' עד סוף 'הא-ל הקדוש') חוזר לראש (כגון אמר בקיץ 'משיב הרוח ומוריד הגשם' חוזר לראש) באמצעיות (מ'אתה חונן' עד סוף 'שומע תפלה') חוזר ל'אתה חונן' (אמר בקיץ 'ותן טל ומטר' בברכת השנים ונזכר כשסיים 'מצמיח קרן ישועה' חוזר ל'אתה חונן') באחרונות (כגון דילג 'ותחזינה' ונזכר קודם שסיים 'הטוב שמך ולך נאה להודות') חוזר לעבודה ('רצה') ורב אסי אומר אמצעיות (טעה באחת מ-י"ג האמצעיות) אין להן סדר, ורש"י מסביר: ואם דלג ברכה אחת (כגון ברכת השנים) ואח"כ נזכר בה (אחר שסיים 'בא"י מצמיח קרן ישועה') אמרה אף שלא במקומה (ממשיך 'שמע קולנו').

מכאן...תפלתו – הקדמה.

וקשיא...הסדר – הגמרא מקשה כאן 'תפלה מנא לך' – מנין שאין לומר תפילת 'שמונה עשרה' למפרע? ומתרצת שזו תקנה שהחלה בזמן אנשי כנסת הגדולה והסתיימה עם רבן גמליאל ובית דינו ביבנה. עתה, אם כפירוש רש"י לרב אסי שאם נזכר 'ברכת השנים' כשסיים 'בא"י מצמיח קרן ישועה' אומר 'ברכת השנים' במקום שנזכר וממשיך 'שמע קולנו', נמצא שאינו מתפלל שמונה עשרה על הסדר, ורב אסי האמורא חולק על תנאים?

אלא נראה...הכל כסדר – רב אסי מתכוון שחוזר למקום שדילג, ובדוגמה למעלה עליו לחזור ל'ברכת השנים' ולהמשיך 'תקע בשופר גדול לחרותנו'. ורב אסי מחדש שטעה בשלש הראשונות חוזר לראש¹; טעה בשלש האחרונות חוזר לתחילת שלש האחרונות; אם טעה באמצעיות חוזר לברכה שטעה בה וממשיך

על הסדר...

אבל עננו...מקומו – המדלג על אחת הברכות האמצעיות הקבועות חוזר למקום שדילוג וממשיך משם. ולמרות שיצטרך לחזור פעמיים על הברכות ממקום הדילוג והלאה אין זה נחשב כברכה לבטלה משום שההלכה היא שמחייבת אותו לחזור. אבל שליח ציבור בתענית שאומר 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואל ישראל' ל'רפאנו', אם דילג עליה ואח"כ נזכר אינו חוזר למקום הדילוג, כי מצד הדין אינו חייב לחזור על 'עננו', ולכן אם יחזור למקום הדילוג (בין 'גואל ישראל' ל'רפאנו') כשיטת רב אסי לפי פירושו, נמצא שאומר את הברכות מ'רפאנו' והלאה פעמיים וברכותיו הן לבטלה. (וכאן נפקא מינה בין תוס' לרש"י, שלפי רש"י רב אסי סובר שמשלים את הדילוג במקום שנזכר וממשיך משם, ואין כאן חזרה על הברכות פעמיים)...⁴⁵

והכי נמי...סוף – כפי שפירשנו בשיטת רב אסי.

סיכום – א) הפירוש לדברי רב אסי בברכות לד, א 'אמצעיות אין להן סדר': רש"י – אומר את הברכה שדילג עליה במקום שנזכר בה וממשיך; תוס' – חוזר למקום הדילוג וממשיך משם עד סיום התפלה ואין בזה ברכה לבטלה.

ב) נפקא מינה בין רש"י לתוס': ש"ץ שנזכר בתענית ציבור שדילג על 'עננו' שבין 'גואל ישראל' ל'רפאנו': לפי רש"י אומר 'עננו' במקום שנזכר, ולפי תוס' ממשיך בתפלתו בלי לומר 'עננו'.

ד"ה ודוד כי אמרה יז עמוד ב

הנושא – חלוקת הפרקים בתהלים שלא כרש"י.

פירש...וקשיא...פרשה היא – פרק א' בתהלים מתחיל 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים', ומה שצויין בספרים שבידינו כפרק ב' 'למה רגשו גוים' מסתיים במלים 'אשרי כל חוסי בו'. הגמרא בברכות מונה את שני הפרקים הללו כפרק אחד המתחיל ב'אשרי' ומסתיים ב'אשרי', ולפי זה הפרק 'למנצח על מות לבן מזמור לדוד' המכיל את הפסוק 'שבר זרוע רשע' אינו התשיעי אלא השמיני? וצריך...סוף – 'למנצח על מות לבן מזמור לדוד' המסתיים ב'לשפט יתום נידך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ', שהם ל"ח פסוקים, מתחלק לשני פרקים החל מפסוק כ"א 'למה ה' תעמד ברחוק'. וא"כ הפסוק 'שבר זרוע רשע' מופיע בפרק 'למה ה' תעמד ברחוק' שהוא כעת פרק תשיעי.

סיכום – רש"י: 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים' ו'למה רגשו גוים' הם שני פרקים, ו'למנצח על מות לבן מזמור לדוד' ו'למה ה' תעמד ברחוק' הם פרק אחד. תוס': 'אשרי האיש' ו'למה רגשו גוים' הם פרק אחד, ו'למנצח על מות לבן' ו'למה ה' תעמד ברחוק' הם שני פרקים נפרדים.

ד"ה דאי סלקא דעתך יה עמוד א

הנושא – השוואה למקומות אחרים שבהם מזבח מכונה בשם ה'.
 ואף על גב...ה' נסי – (לפי הב"ח) קשה: בשמות יז, טו 'ויבן משה מזבח ויקרא
 שמו ה' נסי', והכל מסכימים שפירוש הפסוק הוא כפשוטו שמה קרא למזבח
 בשם ה' נסי', א"כ למה אצל יעקב הגמרא אינה מקבלת את הפירוש הפשוט..
 ויקרא לו...וצלי – שופטים ו, כד 'ויבן שם גדעון מזבח לה' ויקרא לו ה' שלום',
 וגם שם מפרשים את הפסוק כפשוטו?
 מ"מ...סוף – המזבחות של משה וגדעון נבנו במטרה להנציח נס שעשה הקב"ה,
 ולכן מובן שהכנויים אינם מתכוונים למזבחות עצמם אלא להקב"ה שלמענו נבנו
 לכתחילה, משא"כ ביעקב שלא מוזכר נס מסויים שעל שמו ראה יעקב צורך
 להנציח מזבח, לפיכך הגמרא הבינה שאין לפרש את הפסוק כפשוטו אלא
 שהקב"ה כינה את יעקב בשם 'אל' מלשון חוזק וכח.

ד"ה נקוט דרב ביבי בידך יה עמוד ב

הנושא – פסק הלכה.
 דאמר...דאמר כן – שתי קביעות של תוס': (1) יש לקבל את גירסת רב ביבי
 שרב אינו מחייב חזרה על כל הקריאה אם שהה כדי לגמור את כולה ושמואל
 מחייב חזרה; (2) ההלכה כרב נגד שמואל באיסורים וכשמואל נגד רב בממונות...
 ורבי יוחנן...יצא – בדיעבד בתנאי שהתכוון לצאת אף שהסיח דעתו בדיבור.
 מכאן שרבי יוחנן סובר שאינו חוזר לראש, כי בין התקיעות שהה כדי שיוכל
 לסיים את כל התקיעות מספר פעמים, ורבי יוחנן פוסק שיצא. (ר"י הזכיר תשע
 קולות שהם המצוה מדאורייתא, אבל למעשה יש לתקוע 30 קולות לצאת מידי
 הספק לגבי הצליל המדוייק של 'תרועה'; עיין בהקדמה לד"ה 'ויעבירנה' בדף
 ד, ב)...
 ומסיים התם...הא – והגמרא שם מוכיחה את הפסק של רבי יוחנן ע"י ציטוט
 ברייתא האומרת בפירוש 'שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא'...
 ופריך...לראש – והגמרא שם מצטטת את ר"י שפעם פסק להיפך 'והאמר רבי
 יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק בהלל ומגילה שהה כדי לגמור את כולה חוזר
 לראש'?
 ומשני...כוותיה – ומתרצים שר"י אישית סובר שאינו חוזר לראש,
 וכשהשמיע פסק שהוא הפוך מזה היתה זאת דעתו של רבו רבי שמעון בן
 יהוצדק...
 ומכאן...סוף – ר"ת היה מתפלל בכוונה ובאטיות, וידע שאם יתחיל 'שמונה

עשרה' יחד עם הציבור יספיק לסיים רק כשהש"ץ יחזור על חלק גדול של התפלה, ולכן היה ממתין בסוף 'מי כמוך באלים ה'...עשה פלא' בבוקר ובערב כדי לומר קדושה בתפלת שחרית ו'אמן יהא שמיה רבא' בקדיש שלם לאחר ש"ע של ערבית. ר"ת עשה זאת למרות שזמן ההמתנה ארך יותר מהזמן שהיה אורך לומר כל הברכה מתחילת 'אמת ויציב' ('אמת ואמונה' בערב) עד 'ברוך אתה ה' גאל ישראל', היינו כדעת רב לפי רב ביבי ור"יו במסכת ראש השנה.

סיכום – א) המסורת שבידי רב ביבי שרב פסק שאינו חוזר לראש ושמואל פסק שחוזר לראש, היא המוסכמת, לפיכך 'אינו חוזר לראש' בהתאם לכלל שההלכה כרב נגד שמואל באיסורים.

ב) מותר להמתין ב'אמת ויציב' כדי לומר קדושה בציבור, אפילו אם יש בהמתנה כדי להתחיל 'אמת ויציב' ולהגיע לסוף ברכת 'גאל ישראל'.

ד"ה שקידש אחיו את אחותה יח עמוד ב

הנושא – הלכות העולות מהדיוק במלה 'שקידש'.

הקדמה – א) ביבמות יז, ב חולקים אמוראים במהות הקשר שקיים בין שומרת יבם (אשה שבעלה מת בלא שהביא בן או בת לעולם לא ממנה ולא מאשה אחרת, וממתינה כעת לייבום או לחליצה) ובין האחים של בעלה שנפטר. רב יהודה סובר 'יש זיקה' – הקשר בין שומרת יבם חמור עד גרימת השלכות הלכתיות שבין ארוס וארוסה; רב הונא סובר 'אין זיקה' – הקשר שונה לגמרי מזה שבין ארוס וארוסה.

ב) נפקא מינה בין השיטות הוא במקרה שהשומרת יבם מתה קודם שהספיק אחד האחים לייבמה או לחליצה, ובינתיים רוצה אחד האחים להתחתן עם אמה או בתה של היבמה שנפטרה: הסובר 'יש זיקה' אוסר זאת כשם שארוס אסור לשאת אמה או בתה של ארוסתו לאחר מותה, והסובר 'אין זיקה' מתיר.

ג) וכעת מובנת המשנה ביבמות מא, א המצוטטת בסוגייתנו: שומרת יבם שקידש אחיו (של הנפטר) את אחותה (של השומרת יבם) משום ר' יהודה בן בתירא אמרו אומרים לו המתן (מלכונסה לחופה) עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (ייבום או חליצה) ותופקע הזיקה בינה לבין האחים ותהיה חפשי לקחת את אחותה, כי ר"י בן בתירא סובר 'יש זיקה' וקרובותיה של השומרת יבם אסורות על כל אחד מהאחים עד שתופקע הזיקה ע"י ייבום או חליצה).

דוקא...זיקה לגמרי – הקדמות. תוס' מדייקים מלשון המשנה 'שקידש' ש'זיקה' זו שרב יהודה (הקדמה א) מחמיר בה אינה אלא מדרבנן והם נתנו שיעור לדבריהם כלהלן: גזרו איסור על אח לקדש קרובה של שומרת יבם משום שנראה שקידושי קרובה של ארוסה. ואם אחד האחים יעבור ויקדש (לדוגמה) אחותה של

השומרת יבם אסור לו להתקדם לשלב הבא להכניסה לחופה (נשואין) כי עדיין קיימת 'זיקה' בינו ובין השומרת יבם ואין בכח הקידושין להפקיע את ה'זיקה' הזאת. ואם המקדש גם הכניסה לחופה הגם שזה אסור, ביטלו חז"ל את חומרתם גבי ה'זיקה' ואמרו שהנשואין מפקיעים את ה'זיקה' שבין המקדש (האח של הנפטר) ובין השומרת יבם ומותר לו כעת לבועל את אחותה. הבחנה זו מבוססת על העיקרון שקידושין אינם אלימים וחזקים מספיק מבחינה הלכתית, ולכן ייתכן שהיבם (המקדש) יתייחס הלכתית לשתי האחיות בבת אחת גם יחד – ליבמה בקשר של 'זיקה' ולאחותה של השומרת יבם בקשר של אירוסין, משא"כ בנשואין שהם חזקים מבחינה הלכתית ולא ייתכן שיהיה נשוי לאחות אחת כאשר קשר של 'זיקה' ממשיכה בינו ובין השומרת יבם.

ודוקא קידש אחר...מעולם – ורבי יהודהבן בתירא סובר שחז"ל החמירו רק כאשר ה'זיקה' קדמה לקידושין (אחיו נפטר קודם שקידש את אחות השומרת יבם) אבל לא כשקידש את אחותה ואחר כך נפטר אחיו, בנימוק ש'זיקה' אינה קשר חזק ולא חלה במקום שקיימים קידושין בין אחד האחים לאחותה של השומרת יבם, משא"כ במקום שאין קשר בין האח וקרובת משפחה של השומרת יבם חלה ה'זיקה' ואסור לו לקדש את אחותה עד שהזיקה תיפקע ע"י יבום או חליצה.

וטעמא...סוף – חז"ל החמירו בקשר בין יבם ושומרת יבם בנוגע למשפחתה, כשם שהתורה מחמירה ואוסרת קרובותיה של ארוסה על הארוס כפי שהוסבר. סיכום – א) ר"י בן בתירא סובר יש זיקה (וכן סובר רב יהודה במחלוקתו עם רב הונא). ב) החומרות הנובעות מ'זיקה' אינן מהתורה אלא מדרבנן. ג) מעשה קידושין עם קרובת שומרת יבם לא מבטל את הזיקה שבין האח המקדש לבין השומרת יבם.

ד) 'זיקה' חלה רק אם קדמה למעשה הקידושין עם קרובת השומרת יבם.

ד"ה תפלין אינן צריכין שרטוט יח עמוד ב
עיינן ברש"ש.⁴⁶

ד"ה קנקנתום חרתא דאושכפי יח עמוד ב
הנושא – זיהוי קנקנתום.

פירש הקונטרס אמינט"א – בשבת קד, ב ובגיטין יט, א מזוהה כאבן מחצב (מינרל) בשם "קסיטריט" שהוא על בסיס בדיל שסימנו הכימי SNO_2 ..
וקשיא...שפיר – הוכחה שקנקנתום אינו אמינט"א: בעירובין יג, א מובא שתוספת של קנקנתום גורמת שהדיו לא יוכל להימחק, והרי בימינו מטילים ארמינט"א לדיו והדיו נמחק...

ונראה...ויטרילולי - הרכב כימי של מתכות מסויימות עם גפרית בצורה גבישית. אם המדובר הוא בהרכב של גפרית ונחשת צבעו כחול וסימנו הכימי הוא $\text{CuSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ ואם מדובר בהרכב של גפרית וברזל צבעו ירוק וסימנו $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$; ואם בגרית ואבץ צבעו לבן וסימנו $\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$. ונהי...סוף - כשכותשים את הגבישים דק ומוסיפים אותם לדיו הם משחירים.

דיפתרא דמליח יט עמוד א

הנושא - כשרותם של הקלפים שבשימוש היום. קשיא...ומגילה - כל אלה חייבים להיכתב על גבי 'ספר', וקלף בלא משחת עפצים לא מוגדר 'ספר'?⁴⁷ ותירץ...סוף - המיוחד שבעפצים אינו בעצם החומר אלא בתועלת שמקנה לקלף, שגורמים שכל מחיקה תהיה ניכרת; בימנו משיגים תועלת זו באמצעות סיד.

ד"ה על הספר ובדיו יט עמוד א

הנושא - מהו עיקר דיו. הקדמה - דיו נוצר מעשנים (חומר מעלה עשן כשנשרף), ושמונים ושרפים שהם חומרים משחירים ודביקים. תהליך ייצור דיו הוא נושא למחלוקת וכאן נרשום שתי שיטות: 1) כופים כלי זכוכית על גבי נר של שמן זית עד שנוצרת בתחתית הזכוכית שכבה עבה של פיח שחור; מגרדים את הפיח ומגבלים אותו עם קצת שמן זית; מייבשים את התערובת בשמש עד שהנוזל מתאדה והמישקע שנשאר הוא 'דיו', מפוררים את הדיו ושורים במים. 2) מבשל עפצים במים וכשמשחיר מעט מוסיף שרף כחומר מייצב והתוצאה היא 'דיו'; אח"כ מוסיף חומרים משחירים.

פירש ר"ת...דיו - הדיו שלו מוסבר בהקדמה א ושל עפצים מוסבר בהקדמה ב...

והרי משמע...מעפצא - מצד הדין גט אינו חייב ליכתב בדיו, ואחד החומרים שהסוגיא שם מתירה לכתוב בו הוא מי עפצים; מכאן שבמקום שצריכים דיו אין להשתמש במי עפצים...

ומטעם זה...עפצים - שכן ספר תורה חייב ליכתב בדיו... והאשכנזים השיבו לו - הסוגיא בגיטין עוסקת במים שקלטו את צבע העפצים אבל לא נשאר במים חומר של העפצים, משא"כ כאשר הבסיס עשוי ממים בתוספת עפצים שלתוכם מוסיפים חומר משחיר (הקדמה ב).

ומ"מ...סוף - ראייה לר"ת. בנדה שם רבי אמי פירר קורט דיו כדי להשוות אליו

את הצבע של כתם דם; מכאן שדיו הוא חומר מוצק שניתן לפררו, וא"כ אי אפשר שמי עפצים (אפילו בתוספת עפצים) ייקרא 'דיו' מאחר שהוא תמיד בצורת נוזל.

ד"ה בן כפר שהלך לעיר יט עמוד א

הנושא – הבהרת פירוש רש"י.

פירש...וקשיא...פעמים – ממה נפשך: אם הקריאה ביום כניסה אינה 'קריאה' מה הואילו חכמים בתקנתם, ואם היא 'קריאה' מדוע חייב לקרא שנית ביום י"ד? ומכל מקום...סוף – חז"ל התירו לכפריים לקרא ביום הכניסה כדי שיהיו פנויים ביום י"ד לספק מזון לבני העיר, אולם אם כפרי נמצא בעיר בליל י"ד שאינו הזמן של הספקת מזון הוא מדורג כשאר הציבור שחייבים לקרא בליל י"ד, ומשחייב לקרא בליל י"ד אין לנתק את קריאת היום מהלילה והוא חייב לקרא גם ביום י"ד. סיכום – מי שחייב לקרא בליל י"ד חייב לקרא גם ביום י"ד, לפיכך כפרי שנמצא בעיר בליל י"ד שאינו הזמן להספקת מזון חייב לקרא בלילה וגם ביום אפילו אם חוזר לכפרו קודם עלות השחר.

ד"ה ובלבד שיהו משולשין יט עמוד א

הנושא – מספר שטחים שווים במגילה שנוצרים ע"י התפרים.

נראה...מלמטה – היריעה מחולקת לארבעה חלקים שווים: מהקצה העליון עד לתפר א', מתפר א' עד לתפר ב', מ-ב' ל-ג', ומ-ג' עד לקצה התחתון... והכי נמי...הכי – (דברים יט,ג): תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך ה' א' והיה לנוס שמה כל רצח (בשוגג), וכוונת הפסוק היא ששלש הערים תחלקנה את ארץ ישראל לארבעה אזורים שווים... שמע מינה...סוף – ומן הסתם הוא הדין בכל דבר שההלכה מחייבת שיהיה משולש לאמור, שתי הנקודות החיצוניות מתוך השלש אינן מתחילות בקצה אלא מניח שוליים, ועי"ז נוצרים ארבעה שטחים שווים. סיכום – 'ושלשת' האמורה בדברים יט,ג אצל שלש ערי מקלט באה לחלק את הארץ לארבעה אזורים שווים, כאשר העיר הצפונית והדרומית משוכות מהגבול; והוא הדין בכל דבר שההלכה דורשת שיהיה 'משולש'.

ד"ה שיור התפר יט עמוד ב

נראה...יקרע – אע"פ שאין לגביהם הלכה למשה מסיני.

ד"ה חוץ מחרש יט עמוד ב

הנושא – באיזה 'חרש' מדובר כאן.

סתם... ואינו מדבר – 'חרש' שמופיע עם 'שוטה וקטן' הכוונה היא בדרך כלל לשלשה בני אדם הדומים זה לזה בהיעדר דעת מיזערית הדרושה בהלכה, ולכן בודאי מדובר בחרש-אלם שניתוקו מהסביבה גורם ליתנהג בדרך שונה מבני דעת...

אבל חרש... סוף – אבל סוגייתנו עוסקת במי שאינו שומע אבל מסוגל לדבר משתי סיבות: (1) דנים בשאלה אם חרש יכול לקרא את המגילה להוציא אחרים; (2) אם דנים בחרש-אלם לא היתה הגמרא מציעה שיוצא בדיעבד, שהרי חרש-אלם פטור מכל המצוות כמו שוטה וקטן.

סיכום – למרות שסתם 'חרש' מתכוון לחרש-אלם, במשנתנו הכוונה היא למי שאינו שומע אבל מסוגל לדבר (פעם שמע ודיבר ובינתיים איבד את חוש השמיעה).

ד"ה ורבי יהודה מכשיר יט עמוד ב

הנושא – זכותו של קטן להוציא מבוגרים ידי חובה.

הקדמה – א) בדברים ח, כתוב 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' א' על הארץ הטבה אשר נתן לך', מכאן שחייב בברכת המזון מדאורייתא רק כשאכל כדי שביעה שהוא כמות של אוכל שאחריה אין לו רצון לאכל. חז"ל החמירו בברכת המזון וגזרו חובה לברך גם כשאכל פחות מכדי שביעה. בברכות מה, א חולקים תנאים בשיעור שחייב לברך מדרבנן, רבי מאיר אומר כזית ורבי יהודה כביצה.

ב) ברכות כ, ב: דרש רב עירא... אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (דברים י, יז) והלא אתה נושא פנים (מפלה לטובה) לישראל דכתיב 'ישא ה' פניו אליך' (במדבר ו, כח)! אמר להם וכי לא ישא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה 'ואכלת ושבת וברכת' והם מדקדקים (מחמירים) על עצמם עד כזית (לר' מאיר) ועד כביצה (לר' יהודה).

קשה... מיירי – רבי יהודה בסיפא האומרת 'ר' יהודה מכשיר בקטן?

אי בלא... ידי חובתן – והרי משנתנו עוסקת בקריאת המגילה להוציא אחרים וקטן כזה אינו חייב אפילו מטעמי חינוך...

ואי הגיע... ומפיק דרבנן – הלא החיוב לקרא ולשמע את המגילה אפילו במבוגרים אינו אלא מדרבנן, א"כ קטן שהגיע לחינוך וחייב מעתה מדרבנן לקיים מצוות, ראוי שיוכל להוציא מבוגרים ידי חובה?

דהכי נמי... כן במגילה – הקדמה. קטן מוציא את אביו בברכת המזון כאשר האב אכל רק כזית לחם (לר"מ) וחייב בברכת המזון מדרבנן כי במצב זה האב והבן נמצאים בדרגה שווה של חיוב – האב חייב בברכת המזון מדרבנן וגם הקטן חייב בברכת המזון מדרבנן, וא"כ הראוי שקטן יוציא גדולים בקריאת המגילה...

וכן בפרק...המזון – מבוגר שאינו יודע לקרא שומע הלל מפי קטן שהגיע למצוות וחוזר אחריו מלה במלה, אבל הקטן אינו יכול להוציאו באמירה בלבד. וגם שם קשה: הקטן חייב במצוות מדרבנן וגם המבוגר חייב בהלל מדרבנן? וי"ל...חד דרבנן – קטן שהגיע למצוות יכול להוציא מבוגר כשהם באותה דרגת חיוב, אולם בענין מגילה המצב שונה, שכן כדי לחייב מבוגר במגילה הזדקקו חז"ל לתקנה אחת בלבד – שקריאת מגילה מעתה מצוה, אבל כדי לחייב קטן בקריאה הזדקקו חז"ל לשתי תקנות: (1) קטן שהגיע לגיל חינוך חייב במצוות; (2) קריאת מגילה היא מצוה. לפיכך קטן בדרגה נחותה של חיוב בהשוואה למבוגר...

אבל ההיא...דרבנן – וקשה: א"כהקטן מוציא את אביו בברכת המזון? י"ל הסוגיא שם עוסקת במקרה שמוטלת על האב ועל הבן רק חיוב דרבנן אחת –

כאשר האב אכל כמות של כזית לחם והבן הקטן אכל כדי שביעה, ועל הבן רובצת תקנה אחת של אמירת ברכת המזון על שיעור כדי שביעה⁴⁶...

ומכל מקום...חד דרבנן – רב ששת ורב יוסף היו עיורים ועיור פטור ממצות, ולמרות זאת קראו את ההגדה בליל פסח להוציא אחרים שהיו מסובים שם בטענה שבית המקדש חרב ואין קרבן פסח ולכן גם אכילת מצה וכל שאר מצוות הלילה אינן אלא מדרבנן, והיות שעיורים חייבים במצוות מדרבנן הרי שבכחם להוציא פקחים ידי חובה. וקשה: כדי לחייב סומא במצוות מדרבנן הזדקקו חז"ל לשתי תקנות: (1) לחייב סומא במצוות, (2) לחייב אכילת מצה ואמירת ההגדה גם בימינו, ואילו שאר המסובין היו חייבין רק מכח תקנה אחת של חכמים?

וי"ל...סוף – רב ששת ורב יוסף איבדו התעוורו בגיל מבוגר אחר שכבר חוייבו במצות, ולגביהם החיוב במצוות דרבנן נשא אופי של המשכיות ולא תקנה חדשה כפי שקיים אצל קטנים. (ניתן להסיק מדבריהם שעיור מלידה או מגיל רך שעתה התבגר, ואשר חיובו בקריאת מגילה מיוסד על תרי דרבנן, דינו כקטן שאינו מוציא גדול ידי חובה. אולם לקמן כד, א בסוף ד"ה 'מי שלא ראה' אומרים תוס' שאפילו עיור כזה מוציא גדול ידי חובה 'דכיון שהוא (כעת) גדול ובר דעת ועדיף מקטן').

סיכום – א) ר"י מתכוון לקטן שהגיע לחינוך ומוציא אחרים ידי חובת המגילה; חכמים חולקים כי קטן אף שהגיע לחינוך אינו עומד בדרגת חיוב של מבוגר כי החיוב של קטן מבוסס על שתי תקנות מול חיוב מבוגר שמבוסס על תקנה אחת. ב) לחכמים קטן שהגיע למצוות מוציא את אביו בברכת המזון כאשר הקטן אכל 'כדי שביעה' ואביו אכל פחות מכדי שביעה. ג) עיור מוציא אחרים ידי חובה בקריאת מגילה, בין אם התעוור אחר גיל בר מצוה ובין אם התעוור קודם לבר

מצוה.

ד"ה ודלמא רבי יהודה הוא יט עמוד ב
 הנושא – בעל הסוגיא שרוצה להעמיד את המשנה שלא כפשוטה.
 הקדמה – אם מעמידים את המשנה כרבי יוסי אין צורך לפרשה בפירושים
 דחוקים אלא הרישא פוסקת בפשטות שחרש אינו יוצא ידי חובה אפילו בדיעבד
 כדין שוטה וקטן, אבל אם נעמיד את המשנה כרבי יהודה יש הכניס בה שני
 תיקונים: (1) כל המשנה היא מדבריו של רבי יהודה 'וחסורי מיחסרא' – הרישא
 עוסקת בקטן שלא הגיע לחינוך והסיפא בקטן שהגיע לחינוך – דבר שאינו תואם
 את פשטות המשנה; (2) 'חרש' שונה משוטה וקטן ('הא כדאיתא והא כדאיתא')
 למרות שמופיעים יחד בפסקה אחת 'חרש שוטה וקטן'.
 משום...סוף – קרא 'שמע' ולא השמיע לאזניו יצא וסתם משנה כהלכה.

ד"ה אלא הא דתניא יט עמוד ב
 הנושא – קושיא על הנחת המקשה.
 קשיא...לאזנו – קשה על המקשה שקבע שהברייתא בענין ברכת המזון לא
 תואמת את שיטת רבי יוסי: ניתן לומר שרבי יוסי סובר שמשמעות המלה 'שמע'
 בק"ש היא להשמיע לאזניו, וניתן להרחיב שיטה זו גם לענין קריאת מגילה מתוך
 סברה שאנשי כנסת הגדולה תיקנו קריאתה לפי הדפוס של ק"ש? אולם ניתן לומר
 שרבי יוסי מסכים שאדם אומר ברכת המזון בשקט אפילו לכתחילה כי ברכת
 המזון היא מדאו' ואין רמז בתורה שחייבים לאמרה בקול?
 ויש לומר...סוף – בעל הסוגיא קיבל מרביתו שרבי יוסי לומד ברכת המזון
 מקריאת שמע לחייב את שניהם להאמר בקול.

ד"ה ולא טובלין ולא מזין אלא ביום כ עמוד א
 הנושא – לאיזו 'טבילה' מתכוונת המשנה.
 הקדמה – א) כמדבר יט, יט: והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי
 וחסאו (טיהרו) ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים (טבל) וטהר בערב, מקישים
 'טבילה' בסוף הפסוק 'ורחץ במים' ל'הזאה' בתחילה 'והזה הטהור'.
 ב) מסכת פרה פרק יב, יא: טבל את האזוב (בכלי שמחזיק את המים עם אפר פרה
 אדומה) ביום והזה ביום כשר. ביום (הטביל את האזוב) והזה בלילה (פסול משום שכתוב
 'והזה הטהור על הטמא ביום השלישי' או) בלילה (הטביל את האזוב) והזה ביום (פסול
 משום שמקישים טבילה להזאה – מה הזאה דוקא ביום כן טבילת האזוב במי חטאת דוקא
 ביום) אבל הוא עצמו (המיטמא) טובל בלילה ומזה (עליו) ביום.

ג) בשמות פרק כ"ד מסופר על כריתת הברית בין הקב"ה וישראל קודם שעלה משה לשמים: "...וישכם (משה) בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל, וישלח את נערי (בכורי) בני ישראל ויעלו עלת (קרבות עולה מן הכבשים וי"א פרים) ויזבחו זבחים שלמים (קרבות שלמים) לה' פרים, ויקח משה חצי הדם (של העולות והשלמים) וישם באגנת (כלים) וחצי הדם זרק על המזבח. ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ויקח משה את הדם (שבאגנות) ויזרק על העם (לפי פשוטו, על העם ממש) ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה.

ד) בכריתות ט, א מצטטת הגמרא את ר"י הנשיא בקשר לגיור: "...מה אבותיכם (שיצאו ממצרים) לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים (זריקת דם על גבי המזבח - קרבן) אף הם (גרים לדורות) לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים (בזמן המקדש. ובגמרא) בשלמא מילה בכתוב (יהושע ה, ה) 'כי מולים היו כל העם היצאים' (ממצרים) אי נמי מהכא (יחזקאל טו, ו) 'זאעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך ואמר לך בדמך חיי (דם ברית מילה); והרצאת דמים דכתיב (שמות כד, ה) 'וישלח את נערי בני ישראל' (הקדמה ג) אלא טבילה מנלן? דכתיב 'ויקח משה את חצי הדם ויזרק על העם' (הזאה) ואין הזאה בלא טבילה.

קשיא...לטבול ביום - הקדמות א-ב. סתירה בין שתי המשניות: במסכת פרה שם נאמר שהמיטהר רשאי לטבול בלילה ומשנתנו נאמר שאינו טובל אלא ביום? ופירש רבינו תם...הוא בלילה - המיטהר טובל פעמיים בסוף ימי הספירה: אחת קודם ההזאה שמתבצעת אפילו בלילה שביין יום הששי ליום השביעי לספירתו (שלא כרש"י במשנתנו) ולטבילה זו מתייחסת המשנה במסכת פרה... כדתנן במסכת יבמות - הקדמה ג. שם מוכיחה הגמרא את שיטת רבי יהושע שאין גיור בלא טבילה מזה שכאשר הקב"ה כרת ברית עם ישראל כל העם טבל, ושם מובא: אלא מהכא (מכאן ראייה שאין קבלת שכינה בלא טבילה) ויקח משה את הדם (שבאגנות) ויזרק על העם' (זו מצות הזאה) וגמירי (הלכה למשה מסיני) דאין הזאה בלא טבילה (קודם להזאה כדי להכשיר את המיטהר לקבל את ההזאה)...

ואחת לאחר...ביממה - והמיטהר טובל שנית אחר ההזאה והפעם בשעות היום, ולטבילה זו מתייחסת משנתנו במגילה... והכי נמי...לקבל ההזאה - הקדמה ד. מכאן הלכה למשה מסיני שהזאה אינה מועילה אם לא קדמה לה טבילה...

והזאת...עומדת - ואל תאמר שהזאת הדם מהאגנות שקדמה לה טבילה אינה יכולה ראייה להזאת מי חטאת של פרה אדומה, וייתכן שאין צורך בטבילה קודם הזאת מי חטאת שכן גם הזאת האגנות באה לטהר מטומאת מת. במדרש רבה (שמות פרשה לב, ז) מובא: כשעמדו ישראל בסיני וקבלו את התורה אמר הקב"ה

למלאך המות על כל העכו"מ יש לך רשות ועל אומה זו (ישראל) אין לך רשות בה שהם חלקי, כשם שאני חי וקיים כך בני קיימין וכו'. לפיכך נצטוו להזות על ישראל להוציאם משליטת מלאך המות וטומאת מת להיות בני וריץ ממש...
ואם כן...לפניה – סיכום הענין: הזאה פועלת רק אחר טבילה.
וגם צריך...לפני ההזאה – פשוט.

ומ"מ קשה...כדפרישית – כפי שלומדים בפרה יב,יא 'אבל הוא עצמו טובל בלילה', ולכן אין ש'ולא טובלין' שבמשנתנו מתכוונת לטבילה שקודם הזאה...
ואי מיירי...אלא ביום – הגמרא מנמקת את הדין 'ולא טובלין אלא ביום' משום שמקישים טבילה להזאה, והלא אם מדובר בטבילה שאחר הזאה אין צורך בהיקש שאם ההזאה מתבצעת רק ביום ממילא גם הטבילה שאחריה מתבצעת רק ביום?
ולמעוטי לילה...עת שירצה – ואל תאמר שמדובר בטבילה שלאחר ההזאה, והמשנה מחדשת שטבילה זו יכולה להתבצע דוקא בשעות היום שהרי הסברה מחייבת את ההיפך, שאחרי ספירת שבעת הימים והזאה כדין יכולה הטבילה האחרונה להתבצע בכל עת...

וגם רש"י...בלילה – רש"י על משנתנו. ואולם כעת שדחינו פירוש רש"י שטבילה ראשונה לא יכולה להתבצע בלילה, לאור מה שנאמר במסכת פרה יב,יא ודחינו גם את פירושו של ר"ת כי לשיטתו לא ניתן להבין למה מתכוונת משנתנו, לפיכך...

לכן נראה...פרה שם – משנתנו לא עוסקת בטבילת המיטהר אלא בטבילת האזוב לתוך הכלי של מי החטאת, כמו שמובא שם במשנה 'אין טובלין האזוב בלילה'...

ולהכי נקט...מזין – סדר הדברים במשנתנו כעת ברור: קודם נאמר 'ולא טובלין' את האזוב לכלי של מי חטאת בלילה, ואחר כך 'ולא מזין' בלילה...
והכי נמי...אזוב – סוגייתנו מקישה טבילה להזאה מתוך פסוק י"ט בפרק י"ט (הקדמה א) העוסק במטהר (מזה) ובמיטהר, אולם הירושלמי (מגילה פרק שני הלכה ה) רואה דוקא פסוק י"ח כמקור להיקש – 'ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים וגו'. והרי בפסוק זה המלים 'טבל' ו'הזה' אינן מתייחסות למזה ולמיטהר אלא למזה ולאזוב. וזו ראייה לפירושו שהמשנה עוסקת בטבילת האזוב למי חטאת והיא מוגבלת לשעות היום כשם שההזאה עצמה חייבת להתבצע רק בשעות היום...

ומיהו קשה...לאומרה בלילה – ולאור מה שלמדנו כאן הקשה הר"י על הברייתא ביומא פח,א: הזב והזבה המצורע והמצורעת ובו על נדה וטמא מת טובלין כדרך ביום הכפורים (אע"פ שרחיצה אסורה בו, מכיון שטבילה בזמנה מצוה וכל אלה כבר סיימו את ספירתם) נדה ויולדת טובלות כדרך בליל יוה"כ (כי בניגוד לראשונים

נדה ויולדת טובלות בלילה ולא ביום מגזירת חז"ל). בעל קרי (ראה שכבת זרע בעצם יום הכפורים, או במשך היום נזכר שלא טבל קודם יוה"כ) טובל והולך כל היום כולו (משום שעזרא הסופר גזר על בעלי קרי שלא יתפללו ולא ילמדו תורה עד שיטבלו). ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה (התפלל מנחה ונשארה לו להתפלל נעילה) אין יכול לטבול (יכול להתפלל נעילה במוצאי יוה"כ ולכן עדיף שימתין עד הלילה ויטבול ויתפלל נעילה). רש"י מפרש שם 'מן המנחה' אחרת מתוס' כאן, אבל מאחר שזה אינו נוגע לענייננו אין להאריך. והר"י ממשיך לבנות את קושייתו...

ופשיטא...יכול לעשות – הטבילה שהת"ק התיר לטמא מת לטבול ביוה"כ היא הטבילה שלאחר הזאה שנעשתה קודם יוה"כ, מאחר שחז"ל אסרו להזות בשבת וחג לא ייתכן שמדובר בטבילה שבאה קודם הזאה וכהכנה לה...

ואם תפרש...יום הכפורים – ואם זו טבילה שאחר הזאה קודם יוה"כ, אזי מאחר שעבר כבר יום ההזאה וטבילה שניה מתאחרת אין לטבילה זו מעמד של 'טבילת מצוה', א"כ אין הצדקה לטבול ביוה"כ כשניתן להמתין עד למוצאי היום? וצריך לומר...סוף – מדובר בטבילה שקודמת להזאה, ולגבי הבעיה שחז"ל אסרו הזאות בשבת וחג ניתן להשיב שהברייתא עוסקת בשלשת מקרים: (1) טבל על מנת שקטן שאינו מצווה בגזירות חז"ל יזה עליו; (2) שכח את הגזירה וטבל על מנת לקבל את ההזאה; (3) היו מודעים לגזירה אבל עברו עליה כדי לטהרו.

סיכום – א) טמא מת חייב לטבול פעמיים בתום שבעת ימי ספירתו, פעם קודם הזאת מי החטאת ופעם אחריה. ר"ת: משנתנו עוסקת בטבילה שלאחר ההזאה, כי הטבילה שקודמת לה יכולה להתבצע גם בשעות הלילה; ריב"א: משנתנו אינה עוסקת בטבילת המיטהר אלא בטבילת האזוב לתוך הכלי עם המי החטאת, וטבילה זו נעשית רק ביום. ב) בזמן הבית תהליך הגיור כלל שלשה שלבים: מילה, טבילה וקרבת; בימינו מקבלים גרים אף ללא קרבן.

ד"ה דכתיב וביום השמיני ימול כ עמוד א

הנושא – הבהרות בקשר למצות מילה.

הקדמה – א) בשלש מצוות עשה שהזמן גרמן מרבה התורה נשים בדרשות מיוחדות: (1) אכילת מצה בליל ט"ו בניסן, על פי הכלל 'כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה'; (2) שמחה (לאכול מבשר שלמי שמחה ביו"ט) דכתיב (דברים טז, יד): 'ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו'; (3) הקהל (בחג הסוכות במוצאי שנת השמיטה, בעזרת נשים במקדש לשמוע את הקריאה מתוך ספר דברים מפי המלך) כדכתיב (דברים לא, יד): '...הקהל את העם האנשים והנשים וגו'. מזה שהתורה ריבתה נשים באלו שלש מצוות עשה שהזמן גרמן, במקום לגלות לנו את חיובן במצוה אחת שממנה נוכל ללמוד שנשים חייבות במצוה זו וגם בכל שאר מצוות, מסיקה הגמרא בקידושין לה, א שבשאר מצוות עשה שהזמן

גרמן נשים פטורות. צורה זו של לימוד מכונה 'שלשה כתובים' (פסוקים) הבאים כאחד (לשם מטרה אחת) אין מלמדין' – אין מרחיבים את הלימוד על עניינים אחרים מעבר לאותם שלשה שבהם מופיע החידוש.

ב) ברייתא במועד קטן ז,ב: (ויקרא י"ג,י"ד) 'וביום הראות בו' יש יום שאתה רואה בו (שכהן בודק נגעים) ויש יום שאי אתה רואה בו (אסור לכהן לבדוק) כגון חתן (בשבעת ימי המשתה) שנולד בו נגע...וכן ברגל (כל אדם ביו"ט ובחול המועד) נותנין לו שבעת ימי הרגל (והטעם בשניהם, שמא יראה הכהן שהנגעים טמאים ויאלץ לשלול מן הנגוע אותם ימים בהם התורה מחייבת להיות שמחים). אביו ורבא חולקים שם במקור לדרשה שיש ימים שאסור לכהן לבדוק נגעים: רבא לומד זאת מהמלה 'ביום', שלדעתו היא מיותרת ובאה לחלק בין ימים לימים. אביו סובר ש'ביום' באה ללמדנו דין אחר – שרואים נגעים ביום ולא בלילה, אלא הברייתא דורשת את האות וי"ו שבתחילת המלה 'ביום' רבא משיב שלומדים 'ום ולא לילה/מויקרא יד,לה: 'בא אשר לו הבית (אדם שעל קיר ביתו הופיע כתם) והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית' – לי ולא לאורי (ראיתי בשעה שלא הייתי זקוק לנר, היינו ביום ולא בלילה – ומכאן שכל בדיקת נגעים, הן מצד בעל הבית והן מצד הכהן, אינה אלא ביום). קשיא...לא הביא – שם הפרק.

דריש האי...דרבי יוחנן – הפיסקה 'וביום השמיני ימול' שעליה מבססת סוגייתנו את הדין במשנה שאין מליץ בלילה, מופיעה בויקרא יב,ג 'וביום השמיני ימול בשר ערלתו'. אולם בשבת קלב,א ר' יוחנן לומד מפיסקה זו דין אחר – שמליץ אפילו בשבת (כאשר יום השמיני חל ביום השבת, אבל לא מילה שלא בזמנה), והדין שמופיע במשנתנו שאין מליץ בלילה לומד ר"י מהפיסקה 'ובן שמנת ימים ימול' (בראשית יז,יב), וקשה על סוגייתנו: האמת היא כר"י כי הגמרא שם מצטטת ברייתא לסייע לר"י ש'וביום השמיני ימול' בא ללמד שמליץ אפילו בשבת?

וי"ל...יותר – פסוק המשמש כמקור לדרשה אלא הדרשה אינה משתמעת באופן ברור, נוהגת הגמרא (לפעמים) להתעלם מהמקור ולצטט פסוק אחר שממנו הדרשה משתמעת יותר. וכך בענייננו, שמילה נעשית רק ביום נלמד באמת מ'ובן שמנת ימים ימול' אלא סוגייתנו מצטטת 'וביום השמיני ימול' אף שפסוק זה באמת בא ללמד שמלים בשבת...

כראיית נגעים – הקדמה ב. בסנהדרין לד,ב אומר רבי מאיר בברייתא: מה תלמוד לומר (המשמעות) 'ועל פיהם (של הכהנים) יהיה כל ריב וכל נגע' (דברים כא,ה) וכי מה ענין ריבים לנגעים? מה נגעים ביום דכתיב 'וביום הראות בו' (ויקרא יג,יד) אף ריבים ביום (ולא דנים דיני ממונות בלילה), וקשה על רבא: במועד קטן ז,ב רבא לומד שרואים נגעים ביום ולא בלילה מהפיסקה 'כנגע נראה לי', וזאת בניגוד למה

שאמר רבי מאיר שלומדים זאת מ'וביום הראות בו' ורבא בודאי ישיב כמו שאנו משיבים כאן, שגם ר"מ יודע שהמקור האמיתי הוא 'כנגע נראה לי' אלא שציטט פסוק שאינו המקור אלא במבט ראשון נראה כמקור לדין שרואים נגעים ביום ולא בלילה...

והקשה...ממנה – אינה חייבת למול את בנה במקרה שבעלה לא דאג לכך... וא"כ...גרמא היא – הקדמה. קידושין כט,א: האשה אינה מחוייבת למול את בנה דכתיב (בראשית כא,ד) 'זימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אותו א-לקים' – אותו (אברהם האב) ולא אותה (שרה האם); ולכאורה אין צורך בדרשה זו היות שמילה היא מצות עשה שהזמן גרמה?⁴⁹

וי"ל...קמ"ל אותו דלא – אילולי המיעוט 'כאשר צוה אותו' (ולא אותה) היינו מחייבים גם נשים למול את בניהן משתי סיבות: 1) הכלל 'שלשה כתובים הבאים כאחד ואין מלמדים' ממעט רק עניינים הדומים לאותם שלשה שבהם מופיעים החידוש, והרי מצות מילה אינה דומה למצה, שמחה, והקהל שהן מצוות עשה שהעובר עליהן אינו חייב כרת ואילו מי שאינו מקיים מצוות מילה חייב כרת; 2) שאר מצוות עשה שהזמן גרמן אינן נושאות אופי של כריתת ברית בין הקב"ה לישראל, ואילו במילה לא זו בלבד שהיא מסמלת את הקשר המיוחד בינינו ובין הקב"ה, אלא שקשר זה מודגש שלש עשרה פעם בסוף פרשת לך לך, משום כך נאלצת התורה לרשום פטור מיוחד לנשים ולא להסתמך על הכלל 'שלשה כתובים הבאים כאחד אין מלמדין'...

אי נמי...סוף – רבי אלעזר ב"ר שמעון ביבמות עב,א אומר שמילה בזמנה (יום השמיני) חייבת להיעשות בשעות היום, אבל מילה שלא בזמנה (כגון עקב מחלה) נעשית ביום או בלילה. ולכן רק הוא דורש 'כאשר צוה אותו' ורק בקשר למילה לא בזמנה שהיא מצות עשה שאין הזמן גרמה, שאילולי הדרשה היו נשים חייבות בה.

סיכום – א) לפעמים נוקטת הגמרא במקור לדרשה שאינו המקור האמיתי. ב) מחלוקת תנאים אם מילה שלא בזמנה מותרת בלילה: רבי אלעזר ב"ר שמעון מתיר כי לדעתו מילה שלא בזמנה היא מצות עשה שאין הזמן גרמה; חכמים אוסרים כי לדעתם אין הבדל בין מילה שלא בזמנה למילה בזמנה שתיהן מצוות עשה שהזמן גרמן.

ג) לפי ר"א ב"ר שמעון בא המיעוט 'כאשר צוה אותו' לפטור נשים מלמול את בניהן במילה שלא בזמנה, והפטור ממילה בזמנה נובע מכך שזו מצות עשה שהזמן גרמה. לפי החכמים נחוץ המיעוט אף שמילה (בזמנה ושלא בזמנה) היא מצות עשה שהזמן גרמה, כי בלעדיו יש שתי סברות להוציא מצות מילה מהפטור הכללי של מצות עשה שהזמן גרמה ולחייב בה נשים.

ד"ה מאי שנא שומרת יום כ עמוד א
 הנושא – שני פרושים לקושיית הגמרא.
 הקדמה – תוס' לעיל ד"ה 'ולא טובלין'.
 אי...עצמה – לדעת ר"ת מובנת תמיהת הגמרא על כך שהמשנה מייחדת את
 הדיבור בשומרת יום, שכן 'ולא טובלין' מתייחסת לכל הטמאים החייבים טבילה
 כוללת שומרת יום?
 אבל אי...לפרש הכי – אבל לפירוש הריב"א ש'ולא טובלין' מתייחסת לטבילת
 האזוב במי חטאת וממילא שומרת יום אינה כלולה ב'ולא טובלין' איך ניתן להבין
 את תמיהת הגמרא? ויש לומר...
 מאי שנא...טבילות – מדוע מייחדת המשנה את הדיבור רק לשומרת יום מתוך
 כל שאר סוגי טמאים החייבים טבילה?

ד"ה ספירה ביממא היא כ עמוד ב
 הנושא – דחיית פירוש רש"י בסוגיא בפסחים.
 הקדמה – א) בפסחים פא,א אומר רבי יוסי בברייתא: זב בעל שתי ראיות (שחייב
 לספור שבעת ימים נקיים שבהם אסור לו לאכול קדשים, וביום השביעי טובל ומותר
 בקדשים בצאת הכוכבים ואינו חייב להביא קרבן כפי שחייב זה בעל שלש ראיות)
 ששחטו וזרקו עליו (דם של קרבן פסח) בשביעי שלו (שחל בערב פסח) ואחר כך ראה
 (אחר שטבל והקריבו עליו ראה זה בפעם שלישית. ולכאורה נסתר מניינו וחייב להתחיל
 ספירה חדשה של שבעה ימים, ונמצא 1: כאשר שחטו עליו את הפסח היה טמא כפי
 שהתגלה אחר שראה ראיה ג', 2: אינו ראוי לאכול את הפסח באותו לילה) וכן שומרת
 יום כנגד יום [ראתה דם פעם אחת במשך ה-11 יום אחר שבעת ימי נדה וחייבת לספור
 יום אחד נקי כנגד יום אתמול] ששחטו וזרקו עליה בשני שלה (שחל בערב פסח) ואח"כ
 ראתה (עם אותן ההשלכות שבמקרה של זב)...פטורים מלעשות פסח שני (הראיות לא
 סותרות את מניינם והם נחשבים כמי שיצא ידי חובת קרבן פסח על אף שאינם רשאים
 לאכלו באותו הלילה, כי ר' יוסי סובר שמקצת יום השביעי של זב, וכן מקצת יום השני
 של זבה קטנה, נחשבים כ'שימור' לטהרם מן הראיות הקודמות, ומה שראו אחר הקרבן
 הוי טומאה חדשה שאינה קשורה למה שאירע קודם).
 ב) בהמשך שם מקשים על רבי יוסי: היכי משכחת לה? (אם די במקצת יום השביעי
 של זב ומקצת יום השימור של זבה קטנה [וטבילה] להפסיק בין טומאה ישנה לטומאה
 חדשה, איך ייתכן מציאות של 'זבה גמורה' היינו צירוף של שלשה ימי זיבה הדרושות
 לעשותה זבה גדולה, שהרי מקצת יום שני שם קץ לטומאה שהחלה ביום ראשון, ומקצת
 יום שלישי שם קץ לטומאה שהחלה ביום השני? ומתמצים) בשופעת (מדממת בלא הפסק

למשך שלשה ימים רצופים) אי בעית אימא כגון שראתה כל שני בין השמשות (ראתה כל בין השמשות שבין יום א' ויום ב' ונמצא שתחילת יום ב' היתה בטומאה ולא נעשה הפסק בטומאה שהחלה ביום א'. וכן ראתה כל בין השמשות שבין יום ב' ויום ג', ונמצא שתחילת יום ג' היתה בטומאה ולא נעשה הפסק בטומאה שהחלה ביום א' – הרי כאן רצף של שלשה ימים של ראיות).

ג) זבה רשאית להתחיל ספירת שבעת הנקיים רק אחר שבדקה את עצמה לוודא שנפסק הדימום; בדיקה זו מכונה 'הפסק טהרה', ונעשית קצת קודם בין השמשות של היום שקודם לתחילת הספירה (בדקה קודם ביה"ש של יום א' בשבוע יום ב' עולה לה ליום אחד של ספירת שבעה נקיים).

ד) כותים היו תערובות של עמים שהובאו לאזור הגליל ע"י סנחריב מלך אשור במקום עשרת השבטים שהוא היגלה לחוץ לארץ. אירע והותקפו הכותים ע"י אריות, וראו בזה עונש מן השמים על שאינם מקיימים תורת ישראל והחליטו להתגייר. חז"ל חולקים באם גיורם היה כהלכה (כותים גירי אמת), או מאחר שהמניע היה פחדם מעונשים נוספים גיורם לא חל (כותים גירי אריות). למאן דאמר 'גירי אמת' חלו עליהם כל דיני תורה, אלא בנות כותים נהגו להתחיל מנין שבעת נקיים ביום שעשו בו הפסק טהרה – שלא כדין תורה.

ה) במסכת נדה דף סט, א מצוטט רב: זבה שהפרישה בטהרה (עשתה הפסק טהרה) בשלישי שלה (ביום שנעשתה זבה גדולה ופסקה בו ביום מלראות דם) סופרתו למנין ז' נקיים (משמע שיום השלישי שלה נכלל במנין שבעת הימים אף על פי שהוא יום שנעשה בו הפסק טהרה. והגמרא מקשה) אמר ליה רב ששת לרב ירמיה בר אבא, רב ככותאי אמרה לשמעתי! (האם יש להסיק מזה שרב סבר כמו בנות כותים) דאמרי יום שפוסקת בו (עושות הפסק טהרה) סופרתו למנין ז' (ומתמצים) קא משמע לך (רב אינו מסכים למה שנהגו בנות כותים אלא כוונתו היתה) סופן אע"פ שאין תחילתן (זבה גדולה שעשתה הפסק טהרה בסוף יומה השלישי ולא בדקה את עצמה שוב עד יום השביעי של שבעת נקיים, בדיעבד עולים לה כל שבעת הימים החל ממחרת ההפסק טהרה עד סוף שבעת הנקיים).

מכאן... בטומאה – הקדמות א, ב.

וקשיא אמאי... הוי טמא – מתשובת הגמרא כגון שראתה כל שני בין השמשות' רש"י (ד"ה 'אי נמי') מסיק: ולפי הדברים למאן דאמר מקצת היום ככולו (ר' יוסי, משמע) תחילת הלילה עולה לספירתה (מפסיק בין טומאה ראשונה לטומאה אחרת) ואין צריך עלות השחר (ומנין למסקנה זו?) מדאיצטריך למנקט שני בין השמשות (שהיא אוקימתא דחוקה) ולא נקט משכחת לה (זבה גדולה) בשרואה בלילות (הלילה שבין יום א' ויום ב' והלילה שבין יום ב' ליום ג', שהיא אוקימתא יותר שכיחה), ומסקנתו קשה: מאחר שהגמרא לא נקטה במקרה הפשוט מסיק רש"י שהלילה

עולה לספירה, והרי זה בניגוד לסוגייתנו האומרת 'ספירה ביממא היא?' וי"ל...תחלת היום – תוס' שלא כרש"י י"ל שספירה ביממא היא, ולגבי הבעיה למה לא נקטה הגמרא במקרה של ראיות בלילה? י"ל שר' יוסי לא יכול להעמיד את המקרה של זבה גדולה ברואה בלילות כי לדעתו כשם שהכלל 'מקצת היום ככולו' קובע שאם בתחילת היום לא ראתה יום זה עולה לה לשימור (ואם זה יום שביעי מסתיימת ספירתה, ואם תראה שוב במשך היום תיחשב ראה זו לטומאה חדשה) הכלל גם קובע שאם ראתה בתחילת היום אז סוף היום שלא ראתה בו עולה לה לשם שימור. לפיכך אפילו אם ראתה בלילות לא יהיה לה דין של זבה גדולה כי סוף יום אתמול כבר עלה לה לשימור, וראיית הלילה היא טומאה חדשה. לפי זה מפרשים תוס' את שתי האוקימתות של הגמרא בפסחים כלהלן: (1) 'בשופעת' – מדממת בלא הפסק כל שלשת הימים; (2) 'ראתה כל שני בין השמשות' – ראתה בבוקר של יום א' וגם בין השמשות של יום א' ויום ב', כך שסוף יום א' אינו עולה לה לשימור, וראתה שוב בעלות השחר של יום ב' וגם בבין השמשות של יום ב' ויום ג', כך שסוף יום ב' אינו עולה לשימור; ואח"כ ראתה שוב בעלות השחר של יום ג'.

והכי נמי...שימור – שם מקשה הגמרא על רבי יוסי כפי שמקשים בפסחים אלא ביתר הרחבה כלהלן: ורבי יוסי מכדי סבר מקצת היום ככולו (א"כ) זבה גמורה דמייתי קרבן היכי משכחת לה (הרי) כיון דחזיא בפלגיה דיומא (בבוקר) אידך פלגיה דיומא (סוף היום) סליק לה לשימור? והרי מכאן ראייה לפירוש תוספות למעלה... ואם תאמר...לשמעתיה – הקדמות ג,ד. שיטת רבי יוסי היא לכאורה כמו מנהגן של בנות כותים, שאם המקצת האחרון של היום נחשב כיום שלם לענין שימור הסברה מחייבת שהוא נחשב כיום שלם גם לענין יום א' של שבעת ימי הספירה, א"כ מדוע הגמרא בפסחים לא מקשה זאת על ר' יוסי? כדקפריך לרב בנדה – הגמרא העלתה שאלה דומה על רב. עיין הקדמות ג,ד,ה.

וי"ל...סוף – המקשה בפסחים ידע שאין דמיון בין שיטת ר' יוסי למנהגן של בנות כותים: בנות כותים נקטו בכלל 'מחצית היום ככולו' כדי להתחיל ספירת שבעת נקיים ביום שעשו בו הפסק טהרה, ואילו ר' יוסי נקט בכלל זה רק לגבי יום הסיום של שבעת נקיים של זבה גדולה או יום השימור של זבה קטנה, לאמור: אם עבר תחילת היום או סוף היום בטהרה נחשב יום זה כסיום ספירתה. סיכום – א) בפסחים פא,א מסיק רש"י שרבי יוסי סובר שספירה נוהגת גם בלילה בניגוד לסוגייתנו. תוס' דוחים זאת ומעמידים את רבי יוסי לפי סוגייתנו שקובעת 'ספירה ביממא היא'. ב) רבי יוסי סובר שתחילת היום מהני לספירה, וסוף היום מהני לספירה רק ביום האחרון של תקופת הספירה ולא בתחילת הספירה.

ד"ה והא קי"ל כ עמוד ב

הנושא – הצורך בקביעת 'בין השמשות' במדויק.

הקדמה – א) 'בין השמשות' הוא פרק זמן שבין ודאי יום לודאי לילה, ויש לגביו ספק בשלשה כיוונים: כולו מן היום או כולו מן הלילה או חלק ממנו יום וחלק ממנו לילה.

ב) בשבת לב, ב חולקים תנאים כברייאתא בקביעת העת המדוייקת של ביה"ש: רבי יהודה סובר לדעת רבה: משתשקע החמה (מתחת לאופק) כל זמן שפני מזרח מאדימין (השמים במערב מול פני המזרח) והכסיף התחתון ולא הכסיף העליון (האופן חשוך אבל עדיין מוארת כיפת השמים, הרי זה) בין השמשות (שיעור ביה"ש הוא זמן הליכה בינונית שלשת רבעי המיל לפי החשבון של 18 דקות המיל היינו 13.5 דקות [יש אומרים שיעור הליכת מיל הוא 22.5 דקות וי"א]) הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה (שו"ע או"ח סימן ס"א סעיף ב'). רבי נחמיה אומר שם: כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל (וביה"ש הוא 9 דקות). ורבי יוסי אומר: בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו (ביה"ש כקריצת עין והוא השניה שהיום הופך ללילה).

ואם תאמר...הכוכבים – הקדמות. התנאים התלבטו בזמן המדוייק של ביה"ש כי בו מתחיל הלילה, והלא קבענו כאן שלילה מתחיל בצה"כ שהוא מאוחר מבין השמשות?

וי"ל...סוף – קבלת חז"ל האומרת שלילה מתחיל בצאת הכוכבים לא פטרם מלקבוע תחילת ביה"ש כי הפסוק לא קבע באלו כוכבים מדובר, ויש מקדימים להופיע ויש מאחרים.

סיכום – 'צאת הכוכבים' אינו מספיק לקבוע תחילת הלילה כי יש כוכבים המקדימים להופיע אפילו קודם ביה"ש ויש מאחרים.

ד"א והיה לנו הלילה למשמר כ עמוד ב

הנושא – דחיית הסוגיא ע"י סתם גמרא בברכות.

קשיא...מקרא – סוגייתנו מקבלת את משמעות הפסוקים כראיה מוחלטת שלילה מתחיל בצאת הכוכבים, ואילו הסוגיא בברכות מתייחסת לפסוק רק כ'זכר לדבר'? ויש לומר...סוף – זמן תחילת מצות קריאת שמע של ערבית תלוי בגורם אחר נוסף ללילה – הזמן שנוהגים רוב האוכלוסיה לעלות על מטותיהם לישון, וזאת על פי הוראת הפסוק 'ודברת במ (קריאת שמע) בשכבך'. הסוגיא בברכות אומרת שזמן שכיבה מתחילה בזמן שמוגדר 'לילה', ולילה על פי הפסוק מתחיל בצאת הכוכבים. אולם בעל הסוגיא שם יודע שאין זו אלא השערה, ולכן הפסוק אינו יכול לשמש יותר מאשר 'זכר לדבר' במה שנוגע לקביעת זמן שכיבה.

ד"ה ולוידוי יוה"כ דתניא כ עמוד ב
 הנושא – הצורך להוסיף 'ולוידוי' במשנה.
 קשיא...סמיכה – וא"כ די שהתנא רשם 'סמיכה' במשנה ו'וידוי' מובן מאליו?
 וי"ל...סוף – בלי המלה 'וידוי' היה מקום לומר ש'סמיכה' מתייחסת לכל
 הסמיכות פרט לשל יוה"כ החייבת להתבצע בזמן הוידוי, כאשר וידוי עצמו חייב
 ליאמר מוקדם ככל האפשר; לפיכך דאג התנא למנוע טעות זו על ידי הוספת
 המלה 'וידוי'⁵⁰.

ד"ה לקמיצה ולהקטרה כ עמוד ב
 הנושא – הצורך בפסוק מיוחד אצל שחיטת הקרבנות.
 אבל...קרבניהם – כתוב (ויקרא א,ה): ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו בני
 אהרן הכהנים את הדם – מכאן ששחיטה כשרה בזר (לא כהן) כי בשחיטה כתוב
 'ושחט' סתם כאשר בהמשך עבודת הקרבן (קבלת הדם בכלי שרת) כתוב
 'והקריבו בני אהרן'; לכן נאלצת הגמרא למצוא פסוק אחר להגביל שחיטה ליום...
 וכך...סוף – נכון עשתה הגמרא כאן שהביאה פסוק לחייב תנופה והגשה בשעות
 היום דוקא ולא למדה זאת מ'ביום צותו את בני ישראל', כי הפעולות האלה אינן
 נחשבות כעבודה מאחר שאינן חייבות להתבצע ע"י כהן (עיין גליון הש"ס).

ד"ה כל הלילה כשר לקצירת העומר כ עמוד ב
 הנושא – השוכח לספור בלילה.
 אומר ר"ת...דמתני' – התורה מקשרת מצות ספירת 49 יום מפסח לעצרת
 למצות קצירת העומר כמו שכתוב (דברים טז,ט) 'שבעה שבעת תספור לך מהחל
 חרמש בקמה' (משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר' – רש"י שם) תחל לספור
 שבעה שבעות'. מכאן שכשם שקצירת העומר כשרה רק בלילה הוא הדין בספירה
 שאינה אלא בלילה ולא יספור ביום עם ברכה. ולא מדובר בלילה הראשון בלבד
 אלא כך הדין בכל 49 הלילות...
 דנהי...בדיעבד – במנחות פוסקת המשנה שקצירת העומר לא מוגבלת ללילה
 שלא כמשנתנו, וא"כ מותר לספור העומר ביום עם ברכה אם שכח לספור
 בלילה...
 מכל מקום...דדינא – אין להתייחס לנאמר שם כי ר"י הנשיא חזר בו מההוא
 וקבע להלכה את משנתנו שזמן הקצירה הוא לילה וגם בדיעבד אינה כשרה
 ביום...
 והראיה – הפסק כאן מופיע בסידרה של משניות בנושאים מגוונים שרבי ריכז

במסכת מגילה לשמש כפסקי דין סופיים...
ועוד נראה...מונה בלילה – ויתרה מזו, יש מקום לומר שאפילו בעל המשנה
במנחות שמתיר קצירת העומר ביום בדיעבד יסכים שאין זה כך לגבי ספירת
העומר, כי התורה מחייבת 'תמימות' (ויקרא כג,טו) 'וספרתם לכם ממחרת השבת
מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה', ויום נחשב 'תמים'
רק כשמורכב מלילה ויום (שבת פט,א ברש"י ד"ה 'כשעלה משה'). מכאן שר"ת
סובר שמאחר שהתורה מדגישה 'תמימות' ואין תמימות בלא לילה, אם לא ספר
בלילה אחד אף שספר למחרת ביום (בלא ברכה) מכאן ולהבא וסופר בלא ברכה.
וכן כתוב בהלכות עצרת – פשוט.

ובה"ג...וכן הלכה – 'בעל הלכות גדולות' פסק כר"ת שלא יספור ביום עם
ברכה כששכח לספור בלילה, אבל חולק על ר"ת כי לדעת בה"ג מכאן ולהבא
חוזר ומברך על הספירה בלילות עם ברכה; וזאת כדי לחשוש לדיעה דאין ספירת
הימים מעכבים זה את זה וכל יום נחשב כמצוה בפני עצמה; וכך פוסק עורך
התוס'...

אבל אם...ולכא – עורך התוס' ממשיך ואומר שחוששים למ"ד 'אין ספירת
הימים מעכבים זה את זה' רק כשנזכר ביום, אבל שכח לספור בלילה וגם ביום אז
מאחר שחייבים ב'תמימות' אינו חוזר שוב לספור בברכה...
ואחר שבירך...ולולב – שאין אומרים אחריהם את הפיסקה 'הרחמן הוא יחזיר
לנו את עבודת בית המקדש למקומה...יהי רצון מלפניך...שיבנה בית
המקדש...וכשנים קדמוניות', כמו שאומרים אחר הספירה...
והיינו...סוף – מצות ספירת העומר אינה שלימה אם לא מבצעים למעשה את
קצירת העומר והקרבתו ולכן מתפללים לבנין המקדש, משא"כ במצוות אחרות
כגון תקיעת שופר ונטילת לולב, שבנין המקדש אינו תנאי לקיומן השלם...
סיכום – רבינו תם: 'תמימות' היא תנאי במצות ספירת העומר, ואם שכח לספור
לילה אחד מכאן ואילך סופר בלא ברכה. בעל הלכות גדולות: שכח לספור בלילה
סופר ביום בלא ברכה, ומכאן ואילך חוזר לספור בלילות בברכה. עורך התוס':
מסכים עם ר"ת אם שכח לברך בלילה וגם ביום.

ד"ה ולהקטר חלבים כא עמוד א
עיין ברמב"ם מעשה הקרבנות פרק ו' הלה ג.

ד"ה לאתויי אכילת פסחים כא עמוד א
הנושא – פסקי הלכה.
מ"מ נראה דהלכה כר"א – למרות שסתם משנה אינה כמודו...

דהא...הידים – גזירת חז"ל בקשר לבשר קודש שנותר, מכאן שבשר הפסח אחר חצות נעשה 'נותר'...

וכן משנה באיזהו מקומן – סתם משנה כרבי אלעזר בן עזריה, וכן כתוב 'הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות'...

וסתמא...עד חצות – במשנה שם מונה רבן גמליאל בפני בניו את המצוות הנוהגות מדאו' כל הלילה, כגון הקטר חלבים ואברים וכל הנאכלים ליום אחד (כגון חטאת ואשם), ולא הזכיר אכילת קרבן פסח. הגמרא בדף ט, א מסיקה מכאן שר"ג סובר כר"א בן עזריה שאכילת בשר קרבן פסח מוגבלת מדאו' עד חצות... וא"כ...דאורייתא – הכזית הראשון של מצה שבו הוא מקיים מצות התורה 'בערב תאכלו מצות' (שמות יב, יח), וכן הכזית של אפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח, כי התורה מקישה מצה לקרבן פסח שנאמר (במדבר ט, יא) 'בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו (קרבן הפסח) על מצות ומררים יאכלהו'...

אבל...סוף – ולא הוקש לקרבן פסח מבחינת הזמן.

סיכום – א) הלכה כר"א בן עזריה שמדאו' קרבן פסח נאכל רק עד חצות.

ב) הכזית הראשון של מצה בליל הסדר והכזית של אפיקומן נאכלים עד חצות משא"כ אמירת הלל.

הדרך עלך פרק הקורא למפרע

פרק שלישי – הקורא עומד

ד"ה ואין מפטירין בנביא כא עמוד א

הנושא – התאמת הסוגיא בשבת עם משנתנו.

קשיא...בשבת – 'אמר רב אחדבוי אמר רב מתנה אמר רב יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה בשבת אינו צריך להזכיר של יום טוב שאילמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב', מכאן שמפטירין במנחה בשבת שלא כפי שמובא משנתנו?

וצריך לומר...בכתובים – חז"ל נמנעו מלתקן קריאה בנביא במנחה כי הטלת הקריאה כחובה היתה מקשה על הציבור מכיון שתפילת מנחה נאמרה עד סמוך לשקיעת החמה בשל מנהגם להאריך בדרשת הרב בשבת. אבל במקום שנהגו להתפלל מוקדם היה מנהג לקרא מכתובים ולא מנביאים כדי שלא יתפרש שקיימת חובה לקרא בנביא כשם שחייבים להפטיר בבוקר בנביא. תוס' סבורים שכאשר רב אחדבוי דיבר על 'נביא' במנחה בשבת הוא התכוון לכתובים שנאמרו ברוח הקודש...

כדאמרינן...הפטרה – ראייה שנהגו לקרא בכתובים בשבת במנחה...

ומקומות...כן – בימינו נוהגים לקרא בחורף 'ברכי נפשי' ופרקי 'שיר המעלות'...

והטעם...ולא בשחרית – אף שבשאר ימים מפטירים בשחרית ולא במנחה...

משום...סוף – בישעיהו נוא, שמפטירים בתענית כתוב: 'כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות'; חז"ל אמרו שהזכות העיקרית של ישראל בימי צום היא הצדקה שנותנים לאפשר לעניים לרכוש אוכל לסיום הצום, וראוי היה להמתין עד שהציבור הספיק לתרום צדקה שבזכותה 'קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות'.

סיכום – יש מקומות שנהגו להפטיר במנחה בשבת ב'כתובים' ולא מ'נביאים' שלא ליצור רושם שהקריאה חובה.

ד"ה הפותח והחותם כא עמוד א

הנושא – הבהרות בענין.

קשיא...סגיא – אין צורך לחזור על אותו עיקרון שלש פעמים?

וי"ל...סוף – קריאת התורה בציבור היא מצוה אחת ששותפים בה מספר אנשים, ולכן די בברכה אחת קודם הקריאה וברכה אחת בסיומה. אבל אילו הסתפקה המשנה בהשמעת פסק זה פעם אחת במקרה הראשון של המשנה ('בשני וחמישי בשבת במנחה...הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה') היינו מסיקים

בטעות שרק שלשת הראשונים שותפים במצוה אחת אבל כל 'עלייה' מעל לשלשה מהווה מצוה חדשה המחייבת עוד שתי ברכות בתחילה ובסוף.

ד"ה אלמלא מקרא כתוב כא עמוד א

הנושא – משמעויות של המלים אלמלא – אלמלי.

וכגון...הראשונות – אלמלא אגרות הראשונות (אילו לא שיגר אחשוורוש את האיגרות הראשונות להיות כל איש שורר בביתו, אשר שיכנע את העם שאחשוורוש לוקה בשכלו) לא נשתייר משונאיהן של ישראל (ביטוי לישראל עצמו) שריד ופליט (היו הגוים מזדרזים לפגוע בנו בלי להמתין לתאריך שבאגרות האחרונות)...

ויש...ועזריה – אם היו מענים אותם בייסורים לא היו חנניה מישאל ועזריה מסוגלים להתנגד לנבוכדנצר...

וכן אלמלא לוי אתה – אמר רבי חייא לרבי שמעון בר רבי אלמלא אתה (אילו היית) לוי פסול אתה מן הדוכן (לשיר במקדש) משום דעבי קלך (לוי ששר בצלילים נמוכים מאד פסול לעבודת השירה).

ואומר ר"ת...סוף – ולכן בכתובות אצל חנניה מישאל ועזריה וכן בענין 'הלוי' יש לגרוס 'אלמלי'.

ד"ה תנא מה שאין כן בתורה כא עמוד ב

הנושא – דחיית הפירוש של רבינו משולם בבבא בתרא.

פירוש...מכאן...את התורה – רבינו משולם פירש 'יחיד' – שקולו של אדם אחד בלבד יישמע בקריאת שמונת הפסוקים האחרונים של ספר דברים...

וקשיא...לקרות – רב (בעל המימרא) חי בזמן שכל עולה לתורה היה קורא בעצמו ולא היה צורך שרב יורה שלא יקראו שנים בקול רם?

לכך...פסוקים – החל מ'וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה', כי שמונת הפסוקים הללו שונים שבהם ניתן להפסיק, ובמה נשתנו? יש אומרים יהושע כתבם ולא משה, וי"א משה כתבם בדמעות ולא בדיו, ולכן מודיעים לציבור שהם שונים עי"ז שלעולם לא מחלקים אותם.

שמתחילים...סוף – וקשה: אם הם מהווים יחידה נפרדת בתורה, מדוע לא מתחילים לקרא מ'וימת שם' במקום מ'ויעל משה מערבת מואב' שהוא פסוק רגיל שבתורה? וי"ל 'וימת שם' מופיע באמצע הפרשה (לא סתום ולא פתוח), ולכן מתחילים מ'ויאל משה' שהוא תחילה של פרשה.

סיכום – אין לחלק את שמונת הפסוקים האחרונים בתורה בין שני קוראים.

ד"ה ובמגילה אפילו עשרה קוראים כא עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י.

רש"י...ובחינם...סוף – הרב יהונתן בן עזיאל ביקש לתרגם גם 'כתובים' אולם מן השמים מנעו זאת שלא יגלה נסתרים בקשר לקץ הימים, אולם כעבור זמן תורגם על ידי רבנים שכבר לא יכלו לחדור אל הסודות כפי שהיה בכחו של הרב יהונתן בן עזיאל.

ד"ה כנגד תורה נביאים וכתובים כא עמוד ב

הנושא – סתירה למה שמובא לקמן כג,א.

הקדמה – בסוף מלכים וירמיהו מסופר על האכזריות של נבוזראדן שר צבא בבל בירושלים, ובין היתר הביא שבעים ואחד מחשובי האומה בפני נבוכדנצר שרצחם. הרשימה כוללת 69 אישים שמוזכרים במלכים ב' כה, יח-יט וירמיהו נב, כד-כה שהם: 3 שומרי הסף, 60 איש מעם הארץ, סריס אחד (תלמיד חכם שידע לחתוך ולסרס הלכות ע"י קושיות ולחזור ולהעמידן בפלפול) 51 – 'אנשים מראי פני המלך', שהם 7 'רואי פני המלכים' המוזכרים בספר ירמיהו אלא מאחר ששנים לא היו חשובים כחמשת האחרים לא הוזכרו בספר מלכים – סך הכל 71 איש.

קשה...שומרי הסף – הגמרא מביאה שם 'שלשה שומרי הסף' של המלך כדגם לתקנת שלש העליות לתורה, שגם הם קרובים למלך – מלך העולם? וי"ל...התקנה – הגמרא שם מבקשת להביא מקור נוסף ש3 – הוא מספר חשוב כשמדובר בקיום מצוה של קירבה ל'מלך העולם' אבל כל זה תוך ידיעה שעיקר התקנה היתה כנגד כהנים לויים וישראלים, והראיה:

דהא לא...שמע מינה...סוף – האישיות המרכזית בין אלה שנלקחו בידי הצורר היה ה'סריס', ואם חז"ל תפסו את הפסוקים במלכים וירמיהו כדגם לתקנתם היו בודאי מתקנים לא שלש עליות אלא ארבע (3 יושבי הסף וסריס אחד)... סיכום – הגורמים ששימשו חז"ל כדגם לתקנת שלש עליות ראשונות היו החלוקה של כהן לוי וישראל ולא הפסוקים במלכים וירמיהו.

ד"ה אין פוחתין מעשרה פסוקים בבהכנ"ס כא עמוד ב

הנושא – היוצאים מכלל הזה.

וא"ת...פסוקים – תשעת הפסוקים שמות יז, ח-טז: 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל...מלחמה לה' בעמלק מדר דר', נקראים בפורים? י"ל...אין לחוש – פרשת עמלק נקראת בפורים משום המן העמלקי, והיות שפרשת שלח מסתיימת בענין עמלק ואין פסוק עשירי ההלכה אינה מקפידה. דהכי נמי...סוף – ראייה.

ד"ה אין מתחילין כב עמוד א

הנושא – מנהגנו שלכאורה נוגד את דברי הגמרא.

גזירה...פסוקים – פשוט.

וקשה...מפרשה שלמעלה – בימי תוס' נהגו שכהן מתחיל 'ויחל משה' (שמות לב,יא) וקורא עד סוף הפרשה 'וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו'; מדלג עד לפרשה חדשה (פרק ל"ד) וקורא שני פסוקים עד סוף 'ונצבת לי שם על ראש ההר' – וזה נגד גמרתנו שלא מסיימים בפחות משלשה פסוקים מתחילת פרשה חדשה. למנהגנו היום אין זה קשה כי כהן מסיים בסוף פרשה לב,יד'...

וכן המפטיר...הפרשה – בשבת חול המועד פסח מתחיל המפטיר 'והקרבתם אשה עלה לה' וגו' (במדבר כח,יט) שהוא הפסוק השלישי מתחילת הפרשה? ויש לומר...למטעי – ההקפדה היא בהפסקות הנעשות להוסיף עוד קוראים (כפי שעושים בימינו), אבל הקריאות במועדים קבועים שהכל יודעים שכהן קורא יותר משלשה פסוקים, רשאי הלוי להתחיל פחות משלשה פסוקים מתחילת הפרשה...

וכן פרשה...לעולם – 'שלישי' בראש חודש מסיים בסוף פרשה של שני פסוקים, ויש מקום לחשוש שכאשר הנכנסים ישמעו ש'רביעי' מתחיל 'ובראשי חדשיכם' יחשבו ש'שלישי' קרא ר'ק שני הפסוקים של פרשת 'וביום השבת'. תוס' קובעים שאין לחשוש כאן לנכנסים משום שידוע ש'שלישי' קורא יותר משני פסוקים...

וגם יש...סוף – ואפילו מי שאינו בקי בקריאת 'שלישי' אין לחשוש בו שמא יחשוב שקרא רק שני פסוקים כי מן הסתם הנכנס יקשור את התוכן של 'וביום השבת' עם 'בראשי חדשיכם' ויסיק שאם הלוי התחיל 'וביום השבת' הוא בודאי ממשיך לפרשת 'ובראשי חדשיכם', ומאחר שלא המשיך הלאה ברור שקרא יותר משני הפסוקים של 'וביום השבת'.

סיכום – אין לחשוש למסקנות מוטעות של נכנסים בקריאות של מועדים קבועים.

ד"ה ואם איתא כב עמוד א

הנושא – הצדקת הספרים שאינם גורסים 'ולמ"ד פוסק נפסוק'.

הקדמה – מפירוש רש"י (ד"ה למ"ד דולג נדלוג) משמע שבספריו לא הופיע 'ולמאן דאמר פוסק נפסוק', וזה מה שהניע אותו לפרש שהמקשה לא מצא קושי מהברייתא על מ"ד פוסק.

פירוש...עוד – מאחר שהכהן קרא בטעות פסוק ג' בשלמותו היה מוכן למקשה שאסור ללוי לחזור ולסרס פסוק ג' ולקרא בו מאמצעו...

וקשה... והיוצאין – תוס' מסכימים שלא גורסים 'ולמאן דאמר פוסק נפסוק' אבל לא מהסיבה שמציע רש"י, שכן שמואל (הסובר 'פוסק') מקבל את העיקרון שניתן לדלג לאחור ולקרא פסוק פעמיים, אלא נמנע משיטה זו (כפי שמובא בגמרא) לאור הרושם המוטעה העלול ליווצר אצל 'יוצאים' שהשני יקרא רק שני פסוקים, ואצל 'נכנסים' שהראשון קרא שני פסוקים בלבד...

והכא... שני פסוקים – שמואל סובר שלכתחילה כהן קורא שנים וחצי פסוקים ולוי החצי האחר ושני הפסוקים הנותרים עד לסיום הפרשה, למנוע כאמור טעויות אצל 'יוצאים ונכנסים', אולם במצב כברייתא שהכהן קרא בטעות גם פסוק ג' אין לתקן את הרושם המוטעה שנוצר אצל היוצאים שהלוי 'יקרא רק שני פסוקים'... אבל... מכל מקום... סמוך לפרשה – מאחר ששמואל מסכים ל'דילוג' נמצא שלשיטתו מן הראוי שהברייתא תפסוק שעל הלוי לחזור לפסוק ג' ולקרא מחציו השני (שילוב של דילוג ופיסוק) כדי להציל מה שניתן עוד להציל, היינו שהנכנסים לא יחשבו שבפרשה שיש חמשה פסוקים כהן קורא שלשה ולוי שנים. ומכאן קושיא גם על שמואל מהברייתא שאינה פוסקת שהלוי חוזר וקורא מהחצי השני של פסוק ג', וא"כ למה הגמרא לא היקשתה גם עליו?

לכך נראה... סוף – המקשה בהוה אמינא חשב שהפסקה חמורה מדילוג, ולכן אפילו מ"ד פוסק סובר כך רק במקום שאין אפשרות להשלים את הקריאה בפסוק נוסף, אבל בקריאות של ימי שני וחמישי שאפשר להוסיף פסוקים אסור לפסוק – והברייתא עוסקת בקריאות של שני וחמישי. אבל מ"ד 'דולג' ראוי שיחזור על פסוק קודם גם בימים שמותר להוסיף פסוקים, וקשה על מ"ד 'דולג' ולא על מ"ד 'פוסק'.

סיכום – בגמרות שלא גורסות 'ולמאן דאמר פוסק נפסוק' חולקים תוס' על רש"י למה הברייתא אינה קשה על מ"ד זה: רש"י – המקשה ידע שאחר שהכהן קרא בטעות שלשה פסוקים אין עוד אפשרות לחזור ולפסוק; תוס' – המקשה ידע שבמקום שאפשר להשלים שני הפסוקים בפסוק נוסף שאחריו (בימי שני וחמישי) אפילו מ"ד 'פוסק' מסכים שלא פוסקים.

ד"ה שאני התם שאפשר כב עמוד א

הנושא – קריאות של חול המועד.

הקדמה – א) בית הדין הגדול שבארץ ישראל ממונה על קביעת ראשי חדשים, ובסמכותם להקדים את החודש הבא ע"י קביעת החודש היוצא כ-חסר (29 יום) או לאחר ע"י קביעת החודש היוצא כ-מלא (30 יום). קהילות מרוחקות בחוץ לארץ לא הספיקו לדעת תוך שבועיים כיצד החליטו בארץ ישראל, ונהגו להחמיר ולקיים שני ימים רצופים של יום טוב, למשל: מתוך הנחה שחודש אלול 'חסר'

ספרו 14 יום אחר 29 של חודש אלול וקבעו את יום ה-15 – ליו"ט ראשון של סוכות; אולם בשל הספק שאולי עשאו אלול 'מלא' נהגו קדושה גם למחרת ביום ה-16 לספירתם. נמצא שכל יום של חול המועד נתון בספק – יום א' של חול המועד בחו"ל (יום ה-17 – למנין) יכול להיות היום השני של חג הסוכות (אם אלול מלא) אבל ייתכן שהוא יום השלישי של סוכות אם עשו אלול 'חסר'.

ב) בגלל הספק נוהגים בחו"ל בכל יום של חוה"מ לקרא קטעים מפרשת פנחס בקשר לקרבנות היום הנוגעים לשתי האפשרויות, כגון: ביום א' של חוה"מ סוכות קוראים (במדבר כט, יז) 'וביום השני פרים בני בקר שנים עשר וגו' וגם פסוק יז 'וביום השלישי פרים עשתי עשר'. והקריאה ביום א' של חוה"מ סוכות מתחלקת בין ארבעת הקרואים כלהלן: כהן קורא 'וביום השני', לוי קורא 'וביום השלישי', ישראל חוזר וקורא 'וביום השלישי', ורביעי חוזר וקורא 'וביום השני...וביום השלישי'. ויש נוהגים שכהן קורא 'וביום השני...וביום השלישי', וכן הלוי, הישראל קורא 'וביום הרביעי', ורביעי חוזר וקורא 'וביום השני...וביום השלישי'. קשיא...השנים – הקדמות. לפי שני המנהגים חוזר ה-רביעי וקורא מה שכבר קראו הכהן והלוי, והרי זה קשה...

והא הכא...והיוצאים – שכן לא חוזרים על פסוקים שכבר נקראו כשניתן להמשיך הלאה; ומכיון שכל הפרשה עוסקת בחג הסוכות מן הראוי שכל אחד יקרא פסוקים נפרדים – כהן 'וביום השני', לוי 'וביום השלישי', ישראל 'וביום הרביעי' ורביעי 'וביום החמישי'? תוס' לא מיישבים את קושייתם...

מיהו הא...סוף – למרות שאין בידינו ליישב את המנהג שנהגו בסוכות אבל לגבי הקריאות של פסח ושבועות הדבר ברור: אם הקורא לפני האחרון מותר שני פסוקים עד לסוף הפרשה חוזר האחרון על פסוק אחד שכבר נקרא כי הפרשה שבאה אחרי קריאת פסח לא עוסקת בפסח ונחשבת כ'לא אפשר', והמצב דומה בפסוקים שבאים אחרי הקריאה של שבועות.

ד"ה ושאין בהן ביטול מלאכה כב עמוד ב⁵²

ד"ה ולרב אשי כב עמוד ב

הנושא – נסיון להעמיד את המשנה כרבי יוסי.

וא"ת...השלשה – ומנין לגמרא שזאת אינה כוונתו של רבי יוסי?

וי"ל...סוף – הת"ק ורבי יוסי נוקטים בלשון אחת 'קורין ג' ומפטיר אחד', והיות שהת"ק התכוון בלשון זו לכלול המפטיר בין השלשה מן הסתם זאת גם כוונתו של רבי יוסי. ומנין שהת"ק כלל את המפטיר בין השלשה? מגמת הת"ק היתה למעט בקרואים שכן בט' באב שחל בשלישי או רביעי הת"ק אינו סובר שקוראים

שלשה כמקובל בשני וחמישי, ומסתפק בקורא אחד שהוא גם המפטיר, ומן הסתם כשחל ט' באב בשני או בחמישי הת"ק אינו מוסיף קוראים אלא השלישי הוא גם המפטיר.

ד"ה ואיבעית אימא כב עמוד ב

הנושא – א) הבהרת הסוגיא; ב) נפילה בתחנון בבתי כנסת שלנו. וקשה...דבעי לשנוי...ורגלים – התשובה השניה של הגמרא (לשאלה למה רב לא נפל באמירת תחנון?) ו'אי בעית אימא' (שרב נהג ליפול בפישוט ידיים ורגלים), מגלים שחשבנו שרב לא נהג ליפול בפישוט ידיים ורגלים. והלא גם קודם הגמרא ידעה את הדין של עולא (אסור להשתחוות על רצפת אבן בפישוט ידיים ורגלים) ומשום כך נמנע רב מליפול ב'תחנון', אם כן מה מחדשת ה'אי בעית אימא'? וי"ל...מן התורה – תחילה חשבה הגמרא שרב נהג ליפול בלא פישוט ידיים ורגלים, אלא סבר שגם נפילה כזו אסורה על רצפת אבן מדרבנן. ה'אי בעית אימא' מגלה שאין אסור כזה מדרבנן, ורב לא נפל משום שהיה נוהג ליפול בפישוט ידיים ורגלים שאסור מדאו' בבית הכנסת שהוא בשל רצפת האבן... ומיהו...על פניו – כוונתם לשליח ציבור בראש השנה או אולי בכל השנה בבית כנסת שהרצפה עשויה מחומר שאינו אבן ורק המקום שבו עומד הש"ץ עשוי אבן...

ונראה לי...שרי – נופלים על הצד ולא ממש על הפנים...

והכי נמי...סוף – חיזוק לתשובתם.

סיכום – לדיעה אחת בגמרא אסור מדרבנן ליפול בפישוט ידיים ורגלים על שום רצפה אפילו זו העשויה מחומר שאינו אבן.

ד"ה אין אדם כב עמוד ב

הנושא – הבהרת הענין.

בירושלמי...סוף – קשה: למעלה נאמר שרב נהג ליפול בפישוט ידיים ורגלים אבל כאן נאמר שאסור לאדם חשוב לעשות כן? תוס' מתרצים על פי הירושלמי שהאסור חל רק על ש"ץ אבל יחיד חשוב רשאי ליפול על פניו.

ד"ה קידה על אפים כב עמוד ב

הנושא – המקור לכיצד מבצעים 'קידה'.

לא...לך – בפסוק נאמר 'אפים' יחד עם 'השתחואה', והמשמעות היא ש'אפים' מתכוונת לפישוט ידיים ורגלים ולא לנפילה על אפים בלבד כמובא בברייתא כאן... אלא הכי...סוף – קיבל מרבתינו שכל מקום שנאמר 'אפים' סתם הכוונה היא

לקידה, אבל 'אפים' יחד עם 'השתחואה' הכוונה היא לפישוט ידים ורגלים.

ד"ה הני שלשה וחמשה כנגד מי כג עמוד א

הנושא – דרך החשיבה של סתם גמרא כאן.

אבל...לקמן – המקשה השמיט 'ששה' של יוה"כ כי קושייתו לא היתה בצורת 'ילמדנו רבינו' אלא כעין הרצאה, כי הוא כבר ידע תשובת האמוראים ובא רק להשמיע את דיעותיהם. והרי המקשה ידע שלגבי 'שלשה', חמשה ושבעה' הציע כל אחד תשובה שיש בה קשר פנימי בין המספרים היינו, התיבות בשלשת הפסוקים של ברכת כהנים ושרים העומדים בפני המלך. אבל מאחר ש'שש' אינו שייך בברכת כהנים ושרים העומדים בפני המלך השמיט המקשה את ענין יוה"כ; אולם סתם גמרא משלימה את החקירה בענין יוה"כ בדרו שיח בין יעקב מינאה ורב יהודה.⁵³

קשיא אמאי...מועד – קשה על סתם גמרא שאינה חוקרת בענין 'ארבעה' של ראש חודש ושל חוה"מ?

וי"ל...חזד גברא – הגמרא ידעה שמדיעת המקור ל'שלשה' מובן מאליו שבר"ח ובחווה"מ הטעם ל'ארבעה' הוא תוספת תפילת מוסף...

אבל טפויי...סוף – אבל סתם גמרא ידעה גם שתוספות אחרות לא היה בהן כדי לעורר חז"ל להוסיף על הקרואים אילולא מקור בתנ"ך לאמור, אין די באיסור מלאכה ביו"ט להוסיף קורא חמישי אחר הרביעי שבא מחמת תפילת מוסף, ואין די באיסור מלאכה וכתת להוסיף ביוה"כ עוד שנים על הרביעי שבא מחמת תפילת מוסף, ואין די באיסור מלאכה, כרת וסקילה (בעדים והתראה) להוסיף בשבת עוד שלשה קרואים על הרביעי שבא מחמת תפילת מוסף. לכן נאלץ למצא מקור לחז"ל בתקנת החמישי ביו"ט, החמישי והששי ביוה"כ, והחמישי ששי ושביעי בשבת.

סיכום – מצד הסברה ניתן להוסיף קורא רביעי בימים שיש בהם תפילת מוסף, אבל מעבר לקורא הרביעי זקוקים למקור לתקנת חז"ל של חמישי ביו"ט; החמישי והששי ביוה"כ; וחמישי ששי ושביעי בשבת.

ד"ה שבעה רואי פני המלך כג עמוד א

עיין בתוס' ד"ה 'כנגד' דף כא, ב.

ד"ה אמר יעקב כג עמוד א

מצעה גרסינן – ממקום ששמו 'מצע'; ולא גורסים 'מינאה' מלשון 'מין'... שאם...ירקב – מצוה להשכיח את קיומו, והגמרא היתה בודאי אומרת סתם 'אמר

ליה ההוא מין לרב יהודה'.

ד"ה חד אמר כג עמוד א

הנושא – פסקי דין.

פסק...במנחה – שה'שלישי' קורא 'דרשו ה' בהמצאו' בתעניות, ובמנחה

ביוה"כ 'שלישי' קורא ספר יונה...

אבל בשבתות...עלמא – לצאת ידי שתי הדיעות...

דאי הוי...שפיר – שבעה קרואים והשמיני מפטיר...

ואפילו הוי...להוסיף – פשוט.

ואע"ג דאמרין...בכי תשא – שם נאמר: חל להיות ב'זאתה תצוה' (ר"ח אדר

שחל באחד הימים שבין פרשת 'אתה תצוה' לפרשת 'כי תשא' שאחריה, קרואים בשבת

שקודמת לר"ח בפרשת השבוע 'אתה תצוה' וגם פרשת 'שקלים' מ'כי תשא' עד 'ועשית

כיוור נחשת') אמר רבי יצחק נפחא קרו שיתא מ'זאתה תצוה' עד 'כי תשא' (ששה עולים

לפרשת השבוע 'אתה תצוה') וחד מ'כי תשא' עד 'ועשית כיוור נחשת' (והשביעי

המפטיר מתחיל בפרשת 'כי תשא' לקיים תקנת חז"ל של קריאת מפטיר בפרשת שקלים)

אמר אביי אמרי אוקומי הוא דקא מוקמי התם (אביי טוען נגד רבי יצחק נפחא שלא יהיה

ניכר לקהל שהמפטיר קורא קריאה מיוחדת של פרשת שקלים כי פרשת 'כי תשא'

שקוראים בפרשת שקלים באה מיד לאחר 'אתה תצוה', ויאמרו שזו המשך של פרשת

השבוע 'אתה תצוה', אלא) אמר אביי קרו שיתא מ'זאתה תצוה' עד 'ועשית כיוור נחשת'

(בפרשת 'כי תשא') וקרי מ'כי תשא' עד 'ועשית' (השביעי חוזר וקורא מפטיר ומתחיל

'כי תשא' עד 'ועשית כיוור נחשת'). תוס' מקשים משם על מנהגנו, שכן נקבע שם

בגמרא שהמפטיר בפרשת שקלים נמנה בין שבעת הקרואים, ואילו אנחנו נוהגים

שהמפטיר הוא מספר שמונה?

מכל מקום...מנהגינו – תוס' מצדיקים את מנהגנו המבוסס על העיקרון הנ"ל

אע"פ שפוסקים כמ"ד 'עולה' (למנין שבעה), כי מאחר שמותר להוסיף מוטב

להוסיף כדי לצאת גם לפי המ"ד 'אינו עולה'...

וחזן שטעה...השביעי – בימי תוס' המנהג היה לחלק את הפרשה בין שמונה

קרואים כאשר השמיני (המפטיר) אינו חוזר על פסוקים שקרא השביעי (כפי שאנו

נוהגים), אלא השביעי משאיר לפחות שלשה פסוקים עד סוף הפרשה והמפטיר

מסיים הפרשה וקורא בנביא. תוס' פוסקים שאם תיארע טעות והשביעי יסיים את

כל הפרשה יחזור המפטיר על מספר פסוקים שכבר קרא השביעי (כמו מנהגנו

היום לכתחילה)...

וכן אם הוא...היום – יו"ט שחל בשבת ושכחו להוציא ספר שני והעלו כל

שמונת הקרואים (שבעה ומפטיר) בפרשת השבוע...

יחזור...דליתיה – מוציאים ספר תורה שני; השמיני שהיה מיועד להיות המפטיר הופך להיות 'הוספה', והתשיעי שקורא עתה בספר החדש בפרשת 'פנחס' בענין יו"ט הוא המפטיר שיקרא בנביאים, אבל...

אבל בשבת...כל עיקר – שכחו להוציא ספר שני לקריאת פרשת הנשיאים בשבת חנוכה או בראש חודש טבת שחל באחד מימי חנוכה וכל הקרואים גמרו לעלות בספר ראשון, לא קוראים פרשת הנשיאים בספר שבפנינו כי אין מדלגין בתורה בשני עניינים; וגם אין חיוב להוציא ספר שני כי חנוכה אינו עיקר קריאת היום...

וימים שיש...קדיש קודם – כגון בר"ח אומר הש"ץ קדיש תתקבל אחר הלל וקודם קריאת התורה, אבל בימים שני וחמישי אומר הש"ץ חצי קדיש קודם הקריאה וקדיש תתקבל אחרי 'ובא לציון'...

ובשבת לא...שלשה פסוקים – אף ששלשה פסוקים לשלשה קרואים מסתכמים בתשעה פסוקים, מוסיפים עוד פסוק כדי להגיע לעשרה כנגד עשרת הדברות או עשרת מאמרות בהם נברא העולם.

ואם שכח...סוף – ומניינים אלה מעכבים וחיבים להשלימם.

סיכום – א) הלכה כמ"ד 'עולה' מפטיר להיות בין שבעת הקרואים; מכל מקום אנחנו נוהגים לצאת ידי שתי הדיעות וקוראים לשמיני למפטיר.

ב) ביום טוב שכחו לקרא מענייני דיומא בפרשת פנחס מוציאים עוד ספר להשלים את הקריאה. בשבת חנוכה ובר"ח טבת שחל בחנוכה שכחו לקרא בספר שני בפרשת הנשיאים מענייני חנוכה לא מוציאים ספר שני.

ג) עשרת הפסוקים שקוראים בשני חמישי ובשבת במנחה, ועשרים ואחד הפסוקים שקוראים בשבת אין מפחיתים מהם.

ד"ה כיון דמשום כבוד תורה הוא כג עמוד א

הנושא – תקנות הסבוראים בענין ספרי תורה שני ושלישי.

הקדמה – לקמן לא, ב דורש ר' אמי: 'זיאמר (אברהם) ה' א-לקים במה אדע כי אירשנה (בראשית טו, ח) אמר אברהם לפני הקב"ה רבוננו של עולם שמא ח"ו ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה (תודיע לי מה ללמד לבני שאם יחטאו יוכלו להתכפר)...אמר לו קחה לי עגלה משלשת (הודיע לו הקב"ה את סדר הקרבנות) אמר לפניו רבוננו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם (כיצד יתכפרו?) אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות (פסוקים של קרבנות בתורה) כל זמן שקוראים בהן מעלה אני עליהם כאילו מקריבים לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם.

וקשיא...כך – כפי שנוהגים בימינו לצאת גם ידי מ"ד מפטיר אינו עולה למנין

שבעה ואינו קורא אלא פסוקים שקרא השביעי...
 אם כן...לא בעינן – תשובת הגמרא היתה צריכה להיות שמאחר שהמפטיר חוזר על פסוקים שכבר קרא השביעי, קריאתו אינה חשובה לקבוע לעצמה שלשה פסוקים בהפטרה; אלא מכיון שהגמרא לא השיבה כך יש להסיק...
 אלא שמע מינה...הראשונים – חלקו את הפרשה לשבעה למ"ד מפטיר עולה למנין שבעה, ולמנין שמונה למ"ד אינו עולה למנין שבעה והמפטיר (שמיני) קורא קטע מיוחד לו, היינו הפסוקים שמסיימים את הפרשה שטרם נקראו...
 והכי נמי...הראשונים – ראייה שרק מי שקרא פסוקים מיוחדים לו נקבעו עבורו ג' פסוקים בהפטרה...

וא"כ קשה...כך – למה שנינו את המנהג שהמפטיר קורא קטע מיוחד לו ובימינו חוזר המפטיר על פסוקים שכבר נאמרו מפי זה שקדם לו?
 ונראה לפי...ממנין השבעה – בתקופת הסבוראים (אחר חתימת הש"ס) קבעו שיש להבחין בין אמירות של חובה לאמירות רשות. עשו זאת בתפילת ערבית של חול שבה קריאת שמע וברכותיה הן חובה ושמונה עשרה רשות, ע"י הנהגת אמירת 'ברוך ה' לעולם אמן ואמן' בין 'השכיבנו' לתפלה; וכך ע"י חצי קדיש אחר שבעת הקרואים קודם לקריאת המפטיר. לפיכך אי אפשר לייחד למפטיר קטע מיוחד בתוך פרשת השבוע לאור שני נתונים יסודיים: (1) חייבים להפסיק בחצי קדיש בין שבעת הקרואים (חובה) למפטיר שהוא מנהג; (2) אין לומר קדיש זו באמצע קריאת הפרשה אלא בסיום קריאתה; ומכאן: שבעת הקרואים מחלקים את כל הפרשה, אחד אומר חצי קדיש, והמפטיר חוזר וקורא מספר פסוקים שקרא השביעי...

והרב ר' אליהו...בכל צרפת – כגון בר"ח שחל בשבת או ר"ח טבת שחל בשבת חנוכה שמוציאים שלשה ספרים, מחלקים פרשת השבוע בין שבעת הקרואים, וכל הקריאות הנוספות בספר שני ושלישי בפרשת פנחס בענין ר"ח; אומר חצי קדיש והמפטיר חוזר על מה שקרא השביעי בפרשת פנחס...
 ושינו...ור"ת – שהוא המנהג הקיים בימינו ששבעת הקרואים גומרים את פרשת השבוע בספר הראשון, ואחר כך אומרים חצי קדיש, וקורא המפטיר בחובת היום בספר השני ואינו חוזר על מה שכבר נקרא אלא קורא קטע מיוחד לו – בניגוד למה שהנהיגו רבינו אליהו ורבינו משלם שהמפטיר חוזר על מה שכבר נקרא...
 והא שאין...ביו"ט – קריאת שבת היא חובת היום לא פחות מקריאת יו"ט?
 נראה...של יום – שבת מוזכרת בפנחס בשני פסוקים (במדבר פרק כח, ט-י) כאשר הפסוקים שקודמים להם והבאים אחריהם עוסקים בנושאים אחרים ולא בשבת...

ועוד...לכפרה – הסבוראים תיקנו להוציא שנים או שלשה ספרי תורה בהתאם

למועד, ותיקנו שבספר השני יקראו רק בקרבנות היום הבאים לכפר על עוונות ישראל שהם הפסוקים בפרשת פנחס הנוגעים לאותו חג, שבכל אחד מהחגים נאמר שחייבים להביא שעיר (עזים) 'לכפר עליכם'. בשבועות ב, א אומר רבי יהודה ששעירי רגלים מכפרים על מי שלא ידע שנטמא ואכל קדשים או נכנס למקדש, וגם אחר כך לא נודע שנטמא...

כדפירש...הקריבום – הקדמה. שם מפרטות המשנה והגמרא אלו קטעים קוראים בכל חג (בספר תורה שהוציאו קודם שתיקנו הסבוראים להוציא שנים), ורבי אמי (לא, ב) דורש שאמירת הפסוקים בזמן שהמקדש אינו קיים מועילה לכפר כאילו הקריבו את הקרבנות...

אבל קרבנות...סוף – כי כאמור רבנן סבוראי תיקנו שיקראו בספר שני רק קטעים הנוגעים לנושא של כפרת ישראל, וקרבנות שחייבים להביא בשבת לא באים לכפרה.

סיכום – א) רבותינו בתקופת הסבוראים תיקנו: 1) להוציא ספר תורה שני ושלישי בהתאם לחובות היום, ושיקראו בו רק פסוקים הנוגעים לכפרת בני ישראל; 2) אמירת חצי קדיש אחר שבעת הקרואים קודם קריאת המפטיר כדי להבחין בן קריאת חובה לקריאת מנהג.

ב) יום שמוציאים בו שני ספרי תורה: רש"י ורבותיו ורבינו תם – המפטיר קורא בספר שני פסוקים שטרם נקראו; רבינו אליהו ורבינו משלם – שבעת הקרואים גומרים את כל הקריאה בשני הספרים והמפטיר חוזר על פסוקים שכבר נקראו מפי השביעי. ג) בשבת אין מוציאים ספר שני לקרא בו פסוקים של חובת היום.

ד"ה לא שנו כה עמוד ב

הנושא – מנהגנו לא להפחית מ-21 פסוקים בהפטרה.

ועל זה אנו סומכים – לקרא לא לפחות מ-21 פסוקים בהפטרה...

שאיין...הפרשיות – שאין אנו מתרגמים הקריאות כי הציבור לא מביין ארמית.

ד"ה אין פורסין על שמע פחות מעשרה כה עמוד ב

בירושלמי...גומרין – אם יצאו מקצתן ונשארו לפחות ששה מתפללים, אבל נשארו פחות משה אינו גומר...

ועל...הלכה – עיין אורח חיים סימן נ"ה ובמשנה ברורה סעיף קטן י"ב.

ד"ה ואין פורסין על שמע (שני) כג עמוד ב

הנושא – פרטים הנוגעים לענין.

הקדמה – רבינו נסים מסביר את רש"י כלהלן: כגון שהיו כאן עשרה בני אדם

שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד (ביחידות) ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה (ועתה נפגשו יחד בבית הכנסת ורוצים להשלים מה שהחסירו) הרי אחד מהם עומד ומתפלל בקדיש (אומרים מספר פסוקי תהילים ואח"כ חצי קדיש) וברכו, ומתחיל ביוצר (ברוך אתה ה'... יוצר אור ובורא חושך' וגו') מפני קדושה שבה (קדוש קדוש קדוש וכו' עד בא"י יוצר המאורות) עד כאן דברי רבינו נסים. ואז מדלג 'אהבה רבה' וקריאת שמע ומתפלל בקול רם אבות, גבורות, קדושה וברכת 'אתה קדוש ושמך קדוש'. וכל זה כאמור כדי להשלים לאלו שהתפללו ביחידות את אותם הקטעים הנאמרים רק במנין (או"ח סימן ס"ט). ה'תפארת ישראל' בפירושו למשנה מסביר שהיה אז מנהג קבוע שבסיום התפילה עבר אחד לפני התיבה (אפילו מי שכבר התפלל) ואמר קדיש וברכו 'יוצא אור' עד 'יוצר המאורות', אבות, גבורות, וקדושה כדי להוציא את המאחרים שלא שמעו קדיש, ברכו וקדושה בציבור.

הקונטרס... עשרה – הקדמה. רש"י מקפיד שיהיו עשרה שטרם יצאו ידי חובה...

ור"ת... סגי – די בשבעה שטרם שמעו בצירוף שלשה ששמעו... וה"נ איתא... תיבות – אף שמובא בגמרא שלומדים הכלל 'כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה' מגז"ש 'תוך-תוך' אין זו אלא מדרבנן שמצאו אסמכתא בתורה (רבינו נסים כאן ד"ה ואין נושאים את כפיהם). רבותינו שבארץ ישראל אמרו שכאשר תיקנו הכלל הסתפקו בשבעה שטרם שמעו ושלשה ששמעו על סמך הפסוק: בפרוע פרעות בישראל (נהגו שלא כהוגן שלא התפללו בציבור והפסידו קדיש, ברכו וקדושה) בהתנדב עם (ובכואם להשלים את החסר) ברכו ה' (רשאים להשלים רק כשנוכחים במקום לפחות שבעה שטרם שמעו, שהם כנגד שבע מלים בפסוק זה)...

ור"ת כתב... עד ברכו – כי חמש התיבות הראשונות מתייחסות למצב השלישי, אבל 'ברכו ה' עוסק בתיקון... ונראה לי... בהתנדב – די בשלשה שטרם שמעו ועוד שבעה ששמעו... ותלמידי רש"י... על שמע – לא כהבנת תוס' שרש"י דורש עשרה שטרם שמעו, אלא רש"י אכן דורש עשרה נוכחים אבל די באחד שטרם שמע ותשעה ששמעו...

ואפילו אותו... עכשיו – פסק של תוס' הנוגע לדיעות שנזכרו לעיל... מ"מ י"ל... קדושה – יש תקנה ב'שמונה עשרה' לחייב את השליח ציבור להתפלל קודם בלחש כדי שיספיקו הקהל לגמור פסוקי דזמרה ברכות קריאת שמע וקריאת שמע בזמן לשמוע קדושה ומודים מפי הש"ץ, והוא מוציאם ידי חובה בלי שיתפללו 'שמונה עשרה'...

ור"ת... סוף – ר"ת לא פרס על שמע אלא אם היו עשרה שטרם שמעו.

סיכום – א) פורסין על שמע אם נוכחים ששה שטרם שמעו וארבעה ששמעו; ואפילו עבור יחיד שלא שמע פורסין. ב) הש"ץ שפורס על שמע יכול להיות מי שכבר יצא ידי חובה. ג) ר"ת פרס על שמע רק אם היו עשרה שלא שמעו.

ד"ה עשרה כהנים כג עמוד ב

דאין בית דין שקול – בי"ד מורכב ממספר בלתי זוגי של דינים למנוע 'תיקו'.

ד"ה ואדם מי קדוש כג עמוד ב

הנושא – ביטחוננו של המקשה שלא מדובר בעבד כנעני.

פירש...אין קדוש – (היה כנראה בידי תוס' קונטרס שאינו מצוי בגמרתנו כי רש"י שם בפירוש זה אינו מופיע) על בן חורין לא חל דין של הקדש שכן שני סוגי הקדש הם: 1) 'קדושת הגוף' שחלה על דבר שראוי להיות נקרב, והרי אדם אינו נקרב; 2) 'קדושת דמים' שחלה על חפץ שאינו ראוי להיות קרבן אבל שוה כסף בשוק, וחל עליו הקדש במובן שהגזבר מוכר את החפץ ונוטל את הכסף עבור בדיק הבית – והרי גם זה לא שייך באדם מאחר שאינו נמכר בשוק...

וקשיא...להקדישו – והקדש חל עליו במובן של קדושת דמים. ואם תטעון שלא מדובר כאן בעבד כנעני היות שהתנא נקט במונח 'אדם' ועבד כנעני אינו בעל מעמד הלכתי של 'אדם' אלא חפץ של רכוש?

דהא...הכנענים – ראייה שגם עבד כנעני נכלל במונח 'אדם', כתוב (ויקרא כז,כח): 'אך כל חרם אשר יחרם איש לה' (האומר חפץ זה חרם) מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל' (אלא מתחלק בין הכהנים שבאותו בית אב), ושם דורשת הברייתא מהמלה 'מאדם' – 'אלו עבדיו ושפחותיו הכנענים'...

וי"ל...ויברחו – מדאורייתא מעריכים אותו בפני עשרה אבל חז"ל הפחיתו את המספר לשלשה, כי מטבע הדבר עשרה גורמים לפרסום ויש לחשוש שמא ישמע העבד שמעריכים אותו לקראת שינוי במעמדו ויברח...

וא"ת אימא...בעבד כנעני – המשנה מגלה את הדין מדאו', והרי עבד כנעני שהקדישוהו נערך ע"י עשרה?

וי"ל...בשלשה – המשנה עוסקת בהלכה למעשה כפי שקיימה בימיהם, והרי זה היה אחר שחז"ל הפחיתו את מספר המעריכים מעשרה לשלשה...

ועוד נראה...סוף – פשוט.

סיכום – המקשה ידע שהמשנה לא מתכוונת לעבד כנעני כשאמרה 'ואדם'.

ד"ה שמיין אותו כעבד כג עמוד ב

הנושא – קושיא על סוגייתנו.

הקדמה – א) המוכר קרקע ומטלטלין אין צורך שיעשה הקונה קנין בשניהם אלא

בקנין שעושה בקרקע חלה המכירה גם במטלטלין; קנין זה מכונה 'קנין אגב' וחל אפילו כאשר המטלטלין אינם מונחים על הגבי הקרקע שניקנית. 'קנין אגב' נלמד מהפסוק (דברי הימים ב' כא,ג): 'זיתן להם אביהם (המלך יהושפט ליהורם בנו שמלך אחריו ולעוד ששת בניו) מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות (מטלטלין) עם ערי מצרות ביהודה (קרקע) וגו', והמשמעות של 'עם ערי מצרות' היא בבת אחת בקנין אחד היינו 'קנין אגב'.

ב) קידושין ז,א: בעי רבא הילך (אשה אמרה 'הנה לך) מנה ואקדש אני לך (קיבל את הכסף ואמר לה 'התקדשי לי בכך' – כי הדין הוא שחתן חייב לקחת אשה באמירתו ולא שהאשה תקח את עצמה אליו באמירתה) מהו (האם חלים הקידושין לאור ההלכה שחתן צריך להיות הנותן ולא היא הנותנת?) אמר מר זוטרא משמיה דרב פפא מקודשת אמר ליה רב אשי למר זוטרא 'אם כן הוה ליה נכסים שיש להם אחריות (כינוי לקרקע) נקנין עם נכסים שאין להם אחריות (כנוי למטלטלין לאמור, רב אשי הבין שמר זוטרא ביסס את הפסק שלו על 'קנין אגב' שאגב זה שהחתן קונה את הכסף הוא קונה גם את האשה מאחר שאדם הוקש לקרקע מהפסוק 'והתנחלתם') ואנן איפכא תנן (והמשנה שם כו,א קובעת את ההיפך שמטלטלין נקנים אגב קרקע!). והגמרא מתרצת שמר זוטרא לא התכוון לקנין אגב אלא למקרה מסויים בחתן בעל אישיות מכובדת מאד שאינו נוהג לקבל מתנות מכל אחד, וכעת שהסכים לקבל ממנה חפץ נחשב הדבר בעיני האשה כאילו שקיבלה דבר השווה כסף ממנו והקידושין חלים; לעומת זאת במקרה דומה אבל בחתן מן השורה הסכמתו לקבל דבר ממנה לא נחשבת בעיני האשה כאילו קיבלה טובה ממנו.

משמע...לקרקעות – תוס' מדייקים זאת ממה שנאמר 'שמין אותו כעבד' – כאילו הוא עצמו היה עבד היינו עבד עברי; מכאן שעבד עברי הוקש לקרקע⁴. והרי נמי...לקרקע – הקדמות. ההוה אמינא של רב אשי (שמר זוטרא פסק מקודשת מדין קנין אגב) מבוסס על היסוד שאשה (כמו גבר) הוקש לקרקע... וקשיא...סוף – קשה על סוגייתנו ועל רב אשי בקידושין שם: הרי רק עבד כנעני הוקש לקרקע ולא בני חורין כי הפסוק 'והתנחלתם' עוסק בעבד כנעני? ודאי ההיא...סוף – ניתן ליישב את הקושיא על רב אשי כפי שעשינו בקידושין (ז,א ד"ה 'אם כן') שרב אשי לא התכוון להקיש אשה לקרקע על סמך הפסוק 'והתנחלתם' אלא ממקור אחר. קידושין באמצעות כסף נלמד בגזירה שוה 'קיצה – קיצה': בדברים כב,יג כתוב 'כי יקח איש אשה' ובבראשית כג,יג אומר אברהם אבינו לעפרון החתי כשקנה את מערת המכפלה 'נתתי כסף השדה קח ממני' – מכאן שכשם ששדה נקנה בכסף אשה מתקדשת בכסף. רב אשי טען נגד מר זוטרא שאם אשה מתקדשת בקנין אגב אז לאור הגזירה שוה גם שדה נקנה בקנין אגב – דבר שנוגד את המשנה בקידושין כו,א. אמנם אם ניתן ליישב כך את רב

אשי אין ליישב בדרך זו את הקושיא על סוגייתנו במגילה, לפיכך נשארים תוס' בלא יישוב לקושייתם (עיין במהרש"א).
סיכום – קושי על סוגייתנו המקישה בן חורין לקרקע באמצעות פסוק העוסק בעבד כנעני.

ד"ה ובנביא שלשה כד עמוד א

הנושא – ההבדל בין מנהגנו למה שהיה נהוג בזמן המשנה.
ועכשיו...לטעות – בימי המשנה שגדלות בתורה היתה נפוצה, הסיכוי שמתרגם יטעה היה קטן, ומציאות זו יחד עם העובדה שאפילו אם יטעה לא תגרום טעותו למכשול הלכתי איפשרה להם להקריא למתרגם שלשה פסוקים בבת אחת. אולם
בימי תוס' (וכל שכן בימינו) שהסיכוי לטעות יותר גדול, אפילו אם הטעות לא תגרום לשומעים מכשול הלכתי אין להקריא למתרגם אלא פסוק אחד...
רק...סוף – אילו היום היה כזמנים כתיקונם שהסיכוי לטעות היה קטן.

ד"ה ואם היו שלשתן כד עמוד א

הנושא – בעיה בקשר לקריאת ההפטרה בפסח.
קשיא...עד בעת ההיא – ביו"ט ראשון של פסח קוראים בספר יהושע מפרק ג פסוק ה' ויאמר יהושע אל העם התקדשו' עד פרק ה פסוק ב (ולא עד בכלל) המתחיל 'בעת ההיא' (בימינו נוהגים לקרא ביהושע מפרק ה,ב עד ו,א), וקשה: נוהגים לקרא שלשת הפסוקים שקודמים לפסוק 'בעת ההיא' היינו, פרק ד פסוקים כג-כד יחד עם פרק ה פסוק א למרות שיש הפסק בין שני הפסוקים הראשונים והפסוק השלישי? תוס' אינם מיישבים את הקושיא על מנהגם...
והא שאנו...הסוף – אפילו במקומות שלא נוהגים לתרגם את ההפטרות מתרגמים אותן בפסח ובשבועות לפרסם את הנסים שאירעו.

ד"ה אבל אינו פורס על שמע כד עמוד א

הנושא – הסכמת רבי יהודה שקטן אינו פורס על שמע.
הקדמה – לעיל יט, תוס' ד"ה 'ורבי יהודה מכשיר'.
ואפילו...לעיל – מכשיר ילד קטן להוציא אחרים ידי חובתם בקריאת המגילה...
הכא מודה...דרבי יהודה – החכמים ורבי יהודה מסכימים שקטן אינו מוציא מבוגר ידי חובה אפילו במצוה דרבנן משום שאינו עומד באותה דרגת חיוב של המבוגר, כלומר מבוגר שחייב במצוות דאו' הטילו עליו חז"ל גם מצוות דרבנן, אבל על קטן מוטלות שתי תקנות מדרבנן: 1) תקנה העושה אותו כשיר למצוות

בכלל; 2) תקנות של המצוות המסויימות דרבנן כגון נרות חנוכה, קידוש לבנה וכו'. לפיכך רבי יהודה מסכים כאן שקטן אינו פורס על שמע. ואם תשאל: א"כ מדוע רבי יהודה מכשיר קטן להוציא מבוגר בקריאת המגילה? יש לומר... אבל במגילה...סוף – הקטנים עמדו בסכנת השמדה לא פחות מהמבוגרים, ואע"פ שדעתו של קטן אינה מפותחת כדעת מבוגר אבל במה שנוגע לסכנת חיים חש הקטן בסכנה לא פחות ממבוגר. לפיכך רבי יהודה סובר שלגבי המודעות לגודל הנס הישור רבותינו קטן לגדול וזכאי קטן להוציא מבוגר ידי חובתו בקריאת המגילה.

סיכום – על אף שרבי יהודה חולק על החכמים בנוגע לזכותו של קטן להוציא מבוגר ידי חובה בקריאת מגילה, הוא מודה שקטן אינו פורס על שמע.

ד"ה פוחח כד עמוד א

ערום...וליתא – לא כפי שרש"י פירש ש'פוחח' מתכוון ליחף...

וכן...הסוף – אלא למי שבגדיו קרועים.

ד"ה ואינו עובר לפני התיבה כד עמוד א

הנושא – הצורך בפסק זה של המשנה.

קשה...אחר לא – מובא בחולין שם 'נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה וגו', וקטן בודאי אינו רשאי להיות ש"ץ? וי"ל...והא דקתני...ב' שערות – הברייתא 'נתמלא זקנו' מחולקת לשנים: 1) 'ראוי ליעשות שליח ציבור'; 2) 'ולירד לפני התיבה'. 'לירד לפני התיבה' מתייחס לתענית ציבור (והוא הדין לימים נוראים) שזקן מלא הוא תנאי להיות ש"ץ (במקום האפשרי), ו'ראוי ליעשות שליח ציבור' מתייחס לימים רגילים שבהם זקן מלא תנאי להיות ש"ץ קבוע אבל ארעי אינו תנאי לעבור לפני התיבה. וכעת מובנת המשנה כאן שקטן אפילו בימים רגילים אינו עובר לפני התיבה גם באקראי⁵⁵.

ולא כמו...סוף – עולה מפירושו שגדול שאין זקנו מלא עובר לפני התיבה.

סיכום – א) בימים נוראים ובתעניות ציבור עובר לפני התיבה רק מי שזקנו מלא.

ב) בימים רגילים גם מי שאין זקנו מלא מותר לעבור לפני התיבה מידי פעם, אבל רק מי שזקנו מלא ראוי להימנות כשליח ציבור קבוע.

ד"ה ואין נושא כפיו כד עמוד א

הנושא – שלש מידות בנשיאת כפים.

משמע...זקנו – משמע שאם מלאו לו י"ג שנה והביא שתי שערות למטה

שנושא כפיו, בניגוד למה שנאמר בברייתא בחולין...

ועוד קשה...ממש – וזה נוגד מה שנאמר במשנתנו וגם מה שנאמר בחולין?
 וי"ל...סוף – שלש מידות בדבר: (1) קטן ממש רשאי לישא כפיו רק עם גדול; (2)
 מלאו לו י"ג שנה והביא שתי שערות נושא כפיו לבד מידי פעם; (3) מלאו לו י"ג
 שנה והתמלא זקנו רשאי לישא כפיו לבד בקביעות.

ד"ה מי שלא ראה מאורות כד עמוד א

הנושא – עיוור חייב מדרבנן במצוות שמדאורייתא הוא פטור.
 קשה...ונסתם נמי – קשה על רבי יהודה שמבחיין בין עיוור מלידה לבין
 התעוור אחר כך: רבי יהודה סובר שכל עיוור פטור ממצוות, א"כ מדוע עיוור
 שפעם ראה מאורות רשאי להוציא אחרים ידי חובה?
 ומפרש בירושלמי...אפל – הת"ק ורבי יהודה עוסקים במי שנמצא בבית
 חשוך: הת"ק מתיר לו לפרוס על שמע ורבי יהודה מבחיין בין מי שראה פעם אור
 השמש ונסגר בבית אפל שרשאי לפרוס על שמע לבין נולד בבית אפל ומעולם לא
 ראה אור השמש שאינו רשאי לפרוס על שמע; אבל מי שאיבד מאור עיניו סובר
 רבי יהודה אינו רשאי לפרוס על שמע...

ועוד י"ל...יהודי כלל – בניגוד לאוקימתת הירושלמי משנתנו עוסקת בעיוור
 ממש, ולמרות שהוא פטור מדאו' ממצוות עשה חז"ל חייבוהו שלא יחוש ניתוק
 מדת ישראל העלול לסלול בפניו את הדרך לעבור על מצוות לא תעשה, ויש
 להבין את המחלוקת במשנה כלהלן: ת"ק סובר שחז"ל לא הבחינו בין התעוור
 לבין נולד עיוור, ורבי יהודה סובר מסכים ביחס לשאר מצוות אבל לא ב'ברכת
 המאורות' שלדעתו לא חייבו סומא מלידה...

דלא דמי...באותו הנס – וקשה: למה חייבו עיוור ולא נשים הפטורות ממצוות
 עשה שהזמן גרמן? ואם חז"ל חייבו עיוור בנר חנוכה ובארבע כוסות ומקרא
 מגילה הרי שהמצוות הללו הן 'יוצא מהכלל' שמוכיח את הכלל' כי חז"ל נימקו
 אותן בנימוק שמיוחד להן ולא משום שחייבו נשים במכלול המצוות כפי שחייבו
 סומא?

התם היינו...אבל סומא...כנכרי – מצוות עשה שאין הזמן גרמן, ונשים לא
 תחושנה ניתוק מדת ישראל אם לא יחייבון גם במצוות עשה שהזמן גרמן,
 משא"כ סומא שבלא התקנה היו חשים ניתוק העלול להובילם לעבור גם על
 לאוין...

ואע"ג...שפיר האחרים – וקשה: קטן אינו פורס על שמע להוציא מבוגרים ידי
 קדיש, ברכו וקדושה כי הוא הגיע למצוות הללו רק בעיקבות שתי תקנות חז"ל
 (לעיל ד"ה אבל אינו) כאשר מבוגר מגיע למצוות עקב תקנה אחת בלבד; א"כ
 ראוי שגם סומא לא יוכל לפרוס על שמע כי גם הוא מגיע למצוות בעקבות שתי

תקנות?

דכיון...סוף – 'שתי תקנות' הן חסרון רק בקטן ביחס לגדול אבל לא בנוגע לסומא שהוא בעל דעת, ויכול להוציא מבוגגר שמגיע למצוות עקב תקנה אחת. סיכום – א) שני פירושים למשנתנו: (1) סומא לא פורס על שמע והמשנה עוסקת בפיקח בבית חשוך; (2) המשנה עוסקת בסומא ולמרות שחז"ל חייבו סומא במצוות חולקים הת"ק ורבי יהודה באם סומא מלידה נכלל בחיוב לומר 'יוצר המאורות'.

ב) חז"ל לא חייבו נשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן – לא מצוות דאורייתא ולא מצוות דרבנן, אבל חייבו עיוורים לקיים מצוות עשה שמקורן מדאורייתא ואלה שמקורן מדרבנן. ג) קטן אינו מוציא גדול במצוות מדרבנן בשל ההבדל בדרגת החיוב שביניהם, לעומת זאת סומא מוציא פקחים במצוות דרבנן אף שאינם עומדים בדרגת חיוב אחת.

ד"ה כשאתה מגיע כד עמוד ב

הנושא – יישוב סוגיא בכבא מציעא לאור סוגייתנו.

הקדמה – בבא מציעא פה,ב: אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי יומא חד ריש ירחא (ראש חודש) הוה נגה ליה ולא אתא (איחר אליהו) אמר ליה מאי טעמא נגה ליה למר? אמר ליה (אליהו לרבי) אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה (עד שהספקתי להעיר את אברהם אבינו משנתו וליטול את ידיו ועד שהספיק להתפלל ולהירדם שוב) וכן ליצחק וכן ליעקב (ורבי שאל) ולוקמינהו בהדי הדדי (למה לא הערת את שלשת האבות בבת אחת? ואליהו השיב) סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה (חשבתי שמא מתוקף תפילתם יביאו את המשיח קודם זמנו) אמר ליה ויש דוגמתן בעולם הזה (האם בדור הזה יש שלשה שתפילתם כתפילת האבות?) אמר ליה איכא רבי חייא ובניו. גזר רבי תעניתא (בשל הכצורת שהיתה אז) אחתינהו לרבי חייא ובניו (רבי אמר לרבי חייא ובניו לרדת לפני התיבה להתפלל) אמר (רבי חייא) 'משיב הרוח' ונשבה זיקא 'מוריד הגשם' ואתא מיטרא, כי מטא למימר 'מחיה המתים' רגש עלמא (הזדעזע העולם) אמרי ברקיעא מאן גלי רזיא בעלמא (בשמים שאלו מי גילה סוד תחיית המתים לבני אדם) אמרי אליהו (אמרו שזה היה אליהו) אתיוהו לאליהו מחייהו שתין פולסי דנורא (הביאו את אליהו והכוהו ששים מכות של אש) אתא אידמי להו כדובא דנורא (אליהו הופיע בעיני רבי חייא ובניו כדוב של אש) על בינייהו וטרדינהו (נכנס ביניהם והטריד אותם מכוונת תפילתם).

קשה...אלפיך – הקדמה...

וי"ל...הורידו – היתה לרבי חייא ובניו מטרה עילאית שלמענה התאמצו לבטא את האותיות בצורה נכונה.

ד"ה אם היה דש בעירו מותר כד עמוד ב

הנושא – 'דש בעירו' בהקשר למום הנמצא בידו.

הקדמה – א) רש"י מסביר שהאיסור העיקרי הוא להסתכל בידיהם של הכהנים בשעה שנושאים כפיהם בבית המקדש משום השכינה ששורה על ידיהם, ובשאר מקומות אסור כדי שיתרגל הציבור לא להסתכל בכהנים בבית המקדש. תוס' בחגיגה טז, ד"ה 'בכהנים' מסבירים שהאיסור בשאר מקומות אינו כרש"י אלא משום שהמסתכל בבעל מום עלול להסיח את דעתו מהברכה, ולכתחילה חשוב שהמתברך יתכוון לקבל את הברכה כשם שחשוב שהמברך יתכוון לברך.

ב) תוס' כאן הבינו שלפי שיטת רש"י המושג 'דש בעירו' מועיל רק במומים שאינם בידו שכן האיסור הוא בעצם להסתכל בידיהם של הכהנים, ואסור להסתכל במום במקום אחר בגופו רק משום שזו עלולה להביאו להסתכל בידי הכהנים, לפיכך 'דש בעירו' אין כבר חשש שמי שיסתכל ברגלו (למשל) יסתכל גם בידו. אבל כאשר המום נמצא בידו של הכהן 'דש בעירו' אינו מועיל, וזאת כדי לחזק את האיסור שלא להסתכל בידי הכהן בבית המקדש. ויש לכאורה ראייה לשיטה זו של רש"י כי בסוגייתנו ההיתר של 'דש בעירו' לא מובא בהקשר למומים שבידים אלא רק במומים באברים אחרים.

ואפילו במומין שבידו – שלא כשיטת רש"י בהקדמה אלא 'דש בעירו' מתיר גם כאשר המום נמצא ביד הכהן, כי בגבולין (מחוץ למקדש) האיסור לא נובע מהצורך ליצור 'סייג' לאיסור להסתכל בכהנים בבית המקדש אלא מטעמי כוונה, ולכן אין סיבה להבדיל בין מום שבידו למום שבאבר אחר...

כדאמר...סוף – ואף שבסוגייתנו לא מצינו 'דש בעירו' לגבי מומים ביד מצינו זאת בירושלמי (בירושלמי שלפנינו מובא שלרבי נפתלי היה מום ורבי מנא התיר לו).

סיכום – מחלוקת רש"י ותוס' בענין 'דש בעירו' בקשר למום שביד הכהן: רש"י סובר 'דש בעירו' אינו מועיל ותוס' מתירים.

ד"ה סכנה ואין בה מצוה כד עמוד ב

הנושא – פירוש שונה מזה של רש"י.

פר"ת...נס – תפילין מגינות כשהן כשירות אבל תפילין עגולות פסולות...

כמו...סוף – שם מובא: פעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסדור (שוטר) אחד, רץ (אלישע) מפניו ורץ (הקסדור) אחריו וכיון שהגיע אצלו נטלן (אלישע) מראשו ואחזן בידו. אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה; לפיכך קורין לו 'אלישע בעל כנפים'.

ד"ה בתפרן כד עמוד ב
 הנושא – על מה מקפידה ההלכה שיהיה מרובע.
 כשהוא...הריבוע – לפי רש"י ההלכה מקפידה שבסיס התפילין יהיה ריבוע
 מושלם אבל קווי התפירה אינם חייבים ליצור ריבוע...
 ור"ת...סוף – גם הבסיס וגם קווי התפירה.

ד"ה יברכך טובים כה עמוד א
 ראה 'תפארת ישראל' בפירושו למשנה זו אות ס"ב.

ד"ה מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים כה עמוד א
 הנושא – קושיא על הפיוט של פסח.
 קשה...סוף – בחזרת הש"ץ בשחרית של יו"ט ב' של פסח (בחור"ל) בקטע
 המתחיל 'מה אילו (כמה חזק) פלאי נסיד' מסיים הש"ץ: צאן לפסח משכו ושחטו
 (אע"פ שמצוה לשחוט את הפסח במצרים) צדקו (צוית אותנו להיות צדיקים בענין) אותו
 ואת בנו ביום אחד בל תשחטו, והקהל עונה: מחשבותיך לרחמנו וגו', היינו הימנעות
 משחיטת אם ובנה ביום אחד מכוונת להשריש רחמים בלבנו, שלא כגמרתנו⁶⁶.

ד"ה הכל בידי שמים כה עמוד א
 הנושא – אופי האדם מול המאורעות הבאים עליו בגזירת שמים.
 קשה...מצנים ופחים – מחלות הנגרמות ממזג אויר; מכאן שיראת שמים נתונה
 לגזירת שמים?
 ונראה...והתם...והחום – רבי חנינא כאן עוסק בנתוני יסוד באישיות האדם
 שבהם הוא יוצא להתמודד במלחמת החיים, כגון יכולת שכלית, אמיד או נאבק
 על לחמו וכו', במסגרת זו לא נקבעות נטיותיו הרוחניות הנתונות אך ורק
 לבחירתו החפשית. מנגד הגמרא בכתובות עוסקת בנסיונות שיוצבו בפני אדם
 במשך חייו שנגדם יצטרך להתמודד בעזרת מכלול מטען אישיותו. במסגרת זו
 מוצאות אותן

מחלות הנגרמות מהשפעת מזג האויר שבידו ניתנת האפשרות להתגונן בפניהם...
 ולא קשה...יעמוד – מי מסוגל להתגונן בפני הקור, וזה קשה מ'צנים'?
 דהכי פירושו...כפתים – היכולת להתגונן ניתנת בפני קור רגיל ולא בפני
 גזירות שמחוץ לטבע הרגיל...
 וגם לא קשה...מחמתו – מי מסוגל להתגונן בפני החום, וזה קשה מ'פחים'?

דההיא...סוף – תשובה.
 סיכום – תכונות יסוד של אדם (חכמה, אומץ) מוטבעים בו מלידה, פרט לנטיות רוחניות. המאורעות והנסיונות שיצטרך אדם להתמודד בהם בחייו נגזרים מהקב"ה פרט למחלות הנגרמות מהשפעת מזג אויר רגיל.

ד"ה אין מפטירין כה עמוד א
 וכן מובא בבבלייתא לקמן לא, א שבשבועות מפטירין במרכבה.

ד"ה מה לפני כה עמוד ב
 הנושא – דחיית פירוש רש"י לאור הנאמר בירושלמי.
 פירוש...העגל הזה – לפיכך לא מתרגמים מפרק לב, כב 'ויאמר אהרן אל חור וגו' עד סוף פסוק כ"ד 'ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה'; משמע מרש"י שהחל מפסוק כ"ה 'וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם' מותר לתרגם...
 וקשה...תחלת הפסוק – בירושלמי חולקים שלשה אמוראים במה הוא 'מעשה עגל השני': רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אומר מפרק לב, כא 'ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה' עד סוף פסוק כ"ה '...לשמצה בקמיהם'; חנניה בר שלמיה בשם רב אומר מפסוק כ"ב 'ויאמר אהרן וגו' עד סוף 'לשמצה בקמיהם; ורבי אחא בשם רבי בא אומר עד סוף פסוק ל"ה 'ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן'. מכאן שאין אף דיעה שמסכימה עם פירוש רש"י ש'מעשה עגל שני' מסתיים בסוף פסוק כ"ד '...ויצא העגל הזה' שהוא המקום שקיים בו חשש שמא יאמרו הציבור שהיה ממש בעגל...
 לכן נראה...סוף – לא מחשש להרהור מחשבת עבודה זרה אלא מתוך רצון להגן על כבוד אהרן, כי גדול גנאי של יחיד כאשר מעשיו הרעים מתפרסמים ברבים.

הדרן עלך פרק הקורא עומד

פרק רביעי – בני העיר

ד"ה בני העיר כה עמוד ב
עייני רש"י ד"ה 'ובמעמדות' בדף כו, א.

ד"ה כיון דמעלמא קאתו לה כו עמוד א
הנושא – הגורם לקדושה חמורה של קדושת בית כנסת של כרכים.
נראה...נעשה, חמורה...למכרו – אף שרק בני אותה עיר תרמו להקמת בית
הכנסת, אבל מכיון שידעו בשעת הקמתו שיגיעו 'רבים מעלמא' חמורה קדושתו
ואין בני העיר רשאים למכרו...
ועוד...צרכיו – סברה אחרת: לא די במה שידעו התורמים שרבים עתידים
להשתמש בבית הכנסת, אלא תנאי הוא שאותם 'רבים' ישתתפו בהקמתו והחזקתו
באופן פעיל ע"י תרומה לבדק הבית ולשאר ההוצאות כמו יין לקידוש ולהבדלה...
ובסמוך נמי...סוף – וקשה: איך סבר רב אשי שהוא רשאי למכרו? י"ל כי
מראש תרמו על דעת שרב אשי יהיה הקובע הבלעדי בענין בית הכנסת, כולל
מכירתו.

סיכום – א) שתי סברות לחומרת קדושת ביכנ"ס של כרכים: (1) ידיעת המקימים
שעתידים רבים להשתמש בבית הכנסת; (2) השתתפותם הפעילה של רבים
שבמשך הזמן בבדק הבית ולשאר הוצאות ביהכנ"ס.
ב) תרומות של 'רבים מעלמא' כשניתנות על דעת שיחיד (גדול בתורה) יהיה
הקובע הבלעדי בניהול ביהכנ"ס אינן מעלות קדושתו לרמת ביכנ"ס של כרכים.

ד"ה ואמאי והא דכרכים נינהו כו עמוד א
הנושא – אי התאמה בין סוגייתנו לסוגיא במסכת יומא.
הקדמה – א) פרשת נגעי בתים (ויקרא פרק י"ד) 'כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני
נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם ובא אשר לו הבית והגיד
לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית'. ביומא יא, ב עוסקים במשמעות הפיסקות 'ארץ
אחזתכם' ו'ובא אשר לו הבית' מבחינת בעלות על הנכס, כאשר מ'ארץ אחזתכם'
משמע שדיני נגעים נוהגים גם בבית שאין לו בעל מסויים אלא הנכס שייך לרכוש
כללי של שבט, ומאידך מ'ובא אשר לו הבית' משמע שדיני נגעים נוהגים רק
בבית שיש בעל פרטי מסויים.

ב) מובא שם כברייתא: תניא אידך בית הכנסת ובית השותפין ובית האשה (נשואה
שיש לה בית של נכסי מלוג, שגוף הבית שלה והרווחים ממנו של בעלה) מטמאין
בנגעים (והגמרא מקשה) פשיטא? (ומתרצת) מהו דתימא 'ובא אשר לו הבית' – 'לו' (נכס

בבעלות אדם פרטי מסויים) ולא לה (ולא של נכסי מלוג שגוף הבית שייך לאשה אבל יש לבעלה זכות הפירות) ולא להם (לשותפים או לבית כנסת שהם מקומות שאין בעל אחד מסויים) קא משמע לן (שנכסים אלו מוגדרים 'אשר לו הבית', ומקשים) ואימא הכי נמי? (שנכסים אלו אינם בכלל 'אשר לו הבית'?) אמר קרא בבית ארץ אחזתכם (די שהנכס הגיע לאחד משבטי ישראל כנחלה אף שאין לו בעל אחד, והפיסקה 'ובא אשר לו הבית' באה ללימוד אחר. ומקשים שוב) ובית הכנסת מי מטמא בנגעים והתניא יכול יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות מטמאין בנגעים תלמוד לומר 'ובא אשר לו הבית' - מי שמיוחד לו הבית יצאו אלו שאין מיוחדים לו (תנאי לדיני נגעים הוא בעל אחד מסויים ולא די שהנכס ישתייך לשבט?) לא קשיא הא רבי מאיר (בריייתא א' המחייבת בתי כנסיות בדיני נגעים, כי ר"מ אינו מחייב שהבית יהיה שייך לבעל אחד מסויים) הא רבנן (בריייתא ב' שפוטרת בתי כנסיות מדיני נגעים, כי לדעתם חייב הנכס להיות שייך לאדם אחד מסויים, והראיה) דתניא בית כנסת שיש בה בית דירה לחזן הכנסת (שמש) חייב במזוזה (הדירה שחייבת במזוזה גוררת שכל המיבנה יהיה חייב במזוזה) ושאין בה בית דירה - רבי מאיר מחייב (כי למרות שכתוב במצות מזוזה מזוזה ביתך לא הקפידה התורה שיהיה הבית של אדם מסויים, והוא הדין בנגעים שלמרות שכתוב אשר לו הבית אין קפידה שיהיה הבית של אדם אחד מסויים) וחכמים פוטריין (כי ביתך הנאמר במזוזה מתכוונת לבית של אדם מסויים וה"ה 'אשר לו הבית' בנגעים מתכוונת לבית של אדם מסויים) ואיבעית אימא הא והא רבנן (הבריייתא שפוטרת בית כנסת מנגעים והבריייתא המחייבת) ולא קשיא הא דאית בה בית דירה (לשמש ההופכת את ביהכנס' לאשר לו הבית') והא דלית בה בית דירה ואי בעית אימא (שתייהן כאמור כרבנן) הא והא דלית בה בית דירה והא (הבריייתא הפוטרת ביכנס' מנגעים) דכרכים (ואין לו בעלים מסויים) והא דכפרים (שיש לו בעלים מסויים) כלומר, עד עכשיו חשבנו שרבנן סוברים שתנאי לדיני נגעים הוא שהנכס יהיה שייך לבעל אחד מסויים, אבל כאן אומרת הגמרא שדי שהנכס היה שייך לבעלים מסויים. בהמשך דוחה הגמרא אוקימתא זו) ובכפרים מי מטמא בנגעים, והא תניא לאחזוה (ויקרא יד, לד' כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזוה') עד שיכבשו אותה (אבל קודם לכן לא נוהגים בו דיני נגעים) כבשו אותה ולא חלקוה לשבטים (וכן) חלקו לשבטים ולא חלקו לבית אבות (משפחות משפחות) חלקו לבית אבות ואין כל אחד מכיר את שלו מניין? (שלא נוהגים עדיין דיני נגעים) תלמוד לומר 'ובא אשר לו הבית' - מי שמיוחד לו יצא אלו שאין מיוחדים לו (לפיכך) מחוורתא כדשנין מעיקרא (האוקימתא שמעמידה את הבריייתות הסותרות של נגעי בתי כנסת כרבנן ומבחינה בין של כרכים לשל כפרים נדחית, והאוקימתא שמבחינה בין בית כנסת שיש בו בית דירה לזה שאין בו בית דירה מתקבלת).

משמע...הבית - הקדמות. המקשה הניח שהמושג 'בעלות' מתבטא בזכותם של הממונים למכור את הנכס, לפיכך ביכנס' של כרכים שיש זכות בו לכל עם ישראל

בלי הבדל של השתייכות שבטית, אינו יכול להיקרא עוד 'אחזתכם' של שבט מסויים, ואפילו אם תאמר שהנכס עדיין שייך לשבט מסויים בכללותו אבל מאחר שהממונים אינם זכאים למכרו בית הכנסת אינו בכלל 'אשר לו הבית'...

וקשה...כוותיה – ביכנ"ס של כרכים אף שאין בו בית דירה חייב במזוזה לדעת ר"מ למרות שכתוב בפרשת מזוזה 'ביתך'; וכן ר"מ כולל בתי כנסת בפרשת נגעים אף שאין בו בית דירה. והרי זה נוגד הנחת המקשה בסוגייתנו כי ר"מ מסכים שאין הממונים זכאים למכור את בית הכנסת, ובכל זאת בתי הכנסת נכללים ב'ביתך' ובמושג 'ובא אשר לו הבית' – והרי הכלל הוא שסתם משנה ר"מ כולל במשנתנו?

ועוד קשה...ומזוזה – במסקנת הסוגיא ביומא דוחים האוקימתא המבחינה בין בתי כנסת כפריים ושל כרכים ושניהם פטורים מדיני נגעים, ומעמידה את שתי הברייתות המנוגדות כרבנן כאשר ההבדל ביניהן הוא שהמחייבת בנגעים עוסקת בביכנ"ס שיש בו בית דירה והפוטרת עוסקת בשאין בו בית דירה; ואילו כאן ממשיך המקשה להבחין בין בית כנסת של כרכים לשל כפריים לגבי טומאת נגעים?

ויש לומר...ר' יהודה – אי אפשר ליישב את דברי המקשה בסוגייתנו עם הסוגיא ביומא, לפיכך חייבים לומר שהמקשה טעה בשתי נקודות: (1) נעלמה ממנו מסקנת הסוגיא ביומא שאין הבדל בין ביכנ"ס של כרכים לשל כפריים לענין נגעים לשיטת החכמים שחולקים על ר"מ – והחכמים הם בעצם רבי יהודה... וגם טעה...סוף – (2) לפי רבי מאיר אי היכולת למכור נכס לא גורעת מהמושג 'בעלות' לענין נגעים.

סיכום – שתי טעויות בדעת המקשה: (1) לפי ר"מ אי היכולת למכור נכס לא גורעת מהמושג 'בעלות' לגבי טומאת נגעים; (2) לפי החכמים של ר"מ אין הבדל בין בית כנסת של כרכים לשל כפריים לענין נגעים – שניהם אינם מטמאים בנגעים כשאין בהם בית דירה לחזן בית הכנסת.

ד"ה ורצועה יוצאה מחלק יהודה כו עמוד א

הנושא – הבהרת הענין.

קשה...בנימין – ה'יסוד' שהיה ריבוע שכל צלע היה 32 אמות היה כעין מדריגה שגובהה אמה ושילחה אמה, ומעליה תפס המזבח עוד 9 אמות (8 עד לגג המזבח ועוד אמה אחת עד ראשי הקרנות בארבע פינות המזבח). ה'יסוד' נמשך לכל אורך הקיר הצפוני של המזבח ולכל אורך הקיר המערבי, כאשר בקרן צפון-מזרח פנה היסוד בקיל המזרחי לכיוון דרום לאורך אמה, ובקרן דרום-מערב פנה היסוד בקיר הדרומי לכיוון מזרח לאורך אמה; נמצא ש31 – אמות של הקיר המזרחי ושל

הקיר הדרומי היו בלא יסוד, והמזבח עלה ישר מרצפת העזרה. והסיבה היתה שהיסוד היה מוגבל לאותו חלק של המזבח שהיה בשטחו של שבט בנימין, כאשר הקרן דרום-מזרחית היתה ברצועה שיצאה משטח שבט יהודה. מכאן שרוב המזבח היה בשטח שבט בנימין, בניגוד למה שמשמע מהברייתא כאן שהמזבח היה בשטח יהודה: ורצועה יוצאה מחלק יהודה לחלק בנימין ובה (רצועה) היה מזבח (כולו) בנוי?

וי"ל... בחלקו – הברייתא מתכוונת רק לקרן הדרום-מזרחית שהיתה בחלקו של שבט יהודה, אבל שאר המזבח היה כאמור בשבט בנימין.

ד"ה אוגורה ומשכונה אסור כו עמוד ב

הנושא – הבהרת שיטת רבי מאיר.

הקדמה – המשנה לקמן בדף כז, ב.

קשה... ומה שנא – מדברי רבא בשיטת החכמים עולה שממכר עולם מותר אבל ממכר על תנאי גרוע ממנו ואסור, וא"כ איך פוסק ר"מ שממכר עולם אסור אבל ממכר על תנאי (שדומה למשכונה) מותר?

ונראה לי... סוף – רבא עוסק במישכון בית כנסת לאדם פרטי וזה בודאי גרוע מממכר עולם, אבל ר"מ כשהתיר ממכר על תנאי התכוון למכירה לציבור שאין בה פגיעה בכבוד בית הכנסת.

ד"ה תשמישי קדושה כו עמוד ב

הנושא – דחיית פירוש רש"י בענין האותיות ש-ד-י בתפילין.

הקדמה – תפילין של ראש ושל יד נושאות עליהן השם הקדוש ש-ד-י: תפילה של ראש נושאת את האותיות שי"ן ודל"ת – שי"ן בשני צידי הבית על ידי קיפול העור בשעת יצירתה ו-דל"ת על הקשר של הרצועות שאל העורף; ובתפילה של יד האות יו"ד על הקשר בקצה הרצועה. רש"י בברכות כג, א ובמנחות לה, ב סובר שהאותיות הללו הן חיוב מדאורייתא ולכך מתכוון הפסוק (דברים כה, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (ה-שי"ן ו-דל"ת על של ראש שהן שני שלישי של שם ה' ש-די) ויראו ממך.

מכאן... קדושה – הקדמה. ראייה נגד רש"י בברכות ובמנחות שגם האותיות בקשרי הרצועות חיוב מדאו', שכן הברייתא מגדירה את הרצועות 'תשמישי קדושה' ולא 'חפץ' של קדושה...

והכי נמי... בהקומץ... קדושה – ראייה נוספת...

והכי נמי... דשבת... והיו"ד – שם מובא: תני רב יוסף (לימד ברייתא) לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד (ורב יוסף מסביר) למאי הלכתא (לאיזו הלכה זה נאמר) לתפילין (אם תאמר לענין הקלף לכתובת הפרשיות, הרי לזאת אין

צורך בכרייתא שכן) תפילין בהדיא כתיב בה (שמות יג, ט) 'למען תהיה תורת ה' בפיך' - מן המותר בפיך (ולא קלף מבהמה טמאה) אלא לעורן (ואם תאמר לכתים) והאמר אביי שי"ן של תפילין (של ראש) הלכה למשה מסיני (ויש לשי"ן דין של כתב אף שנעשית ע"י קיפול העור, וכבר למדנו שכל כתב חייב להיות על גבי עור של בהמה טהורה מהפסוק 'למען תהיה תורת ה' בפיך') עד כאן. ומזה שאב"י הזכיר רק את השי"ן כדבר שהוא 'הלכה למשה מסיני' מוכיח שהדל"ת והיו"ד אינן מדאו'... ולא קשה...לאחרים לאות - תפילה של ראש גלויה אבל תפילה של יד חייבת להיות מכוסה, ובזאת עדיפה ה'של ראש' כדבר שמעלה פחד בלב שונאינו בכוא העת, ולא משום שה'של יד' אינה מסוגלת לעורר את פחדם... אבל למה...סוף - סיכום של תוס'.

סיכום - א) האותיות דל"ת ויו"ד שברצועות התפילין אינן מחויבות מדאורייתא, בניגוד לדעת רש"י. ב) כל תפילה יש בה כדי לעורר את פחדם של הגוים אבל רק 'של ראש' גלויה.

ד"ה מריש הוה אמינא כו עמוד ב
הנושא - דחיית התאור של רש"י בענין 'פירסא'.
פירש...וקשה - לפי רש"י מקומו של הפירסא היה בתוך ארון הקודש, קרוב יותר לספרים מקירבתם של קירות הארון לספרים.
וקשה...סוף - מדברי רבא ברור שהפירסא לא היה בתוך הארון, שכן רבא קובע: 1) פירסא (יריעה), כורסא (השולחן שעליו פרוסה מפה שעל גבה מניחים ס"ת) ותיבותא (ארון הקודש) מוגדרים 'תשמישי קדושה'; 2) אסור להפוך תיבותא לכורסא, כי למרות ששניהם מוגדרים 'תשמישי קדושה' תיבותא מדורגת קדושה יותר משום שארון משמש כמקום קבוע של ספר תורה לעומת כורסא שס"ת מונח עליו רק לעתים; 3) מכאן המסקנה שתיבותא מדורגת גבוהה יותר מפירסא שגם הוא משמש ס"ת רק לעתים. ומאחר שתיבותא קדוש יותר מפירסא יש להסיק שמקומו של הפירסא היה רחוק יותר מספרי תורה מאשר קירות התיבותא והפירסא היה תלוי על גבי הארון מבחוץ.
סיכום - א) רש"י: מקום ה'פירסא' היה בתוך הארון וקרוב יותר לספרים מאשר קירבתם של קירות הארון; תוס': הפירסא היה מחוץ לארון. ב) תשמישי קדושה קבועים חשובים יותר מעראיים.

ד"ה כוותיה דרב פפי מסתברא כו עמוד א
מהכא...עליה - בחולין צו, א ד"ה 'אמר רבא' מסביר ר"ת שרבי יוחנן אינו חולק כאן על רבי יהושע בן לוי, אלא לדעתו 'כל בית גדול' מתכוון לבתי כנסיות ולבתי

מדרשות; ולפי זה אין ראייה שהלכה כר"י בן לוי נגד רבי יוחנן.

ד"ה אבל התנו כז עמוד א

הנושא – ההוה אמינא של המקשה ודחייתו.

קשה...לשתות – סוגייתנו עוסקת בממון שנוותר אחר מכירת חפץ של קדושה, וכדי להשתמש בו למטרת חול חייבים שבעה טובי העיר להתנות על כך בשעת המכירה; והרי בעמוד הקודם עלה שמכירה ע"י ז' טובי העיר מועילה לכל הסכום ולא רק ל'מותר'?

וי"ל...סוף – מכירה באמצעות תנאי של ז' טובי העיר בודאי מתירה את הסכום שהיה דרוש לרכוש עוד חפץ של קדושה, החידוש שעולה מסוגייתנו הוא למנוע מחשבה מוטעית כאילו קדושת ה'מותר' פגה אפילו בלא תנאי כאשר המכירה מתבצעת ע"י ז' טובי העיר.

סיכום – גם ה'מותר' חייב בתנאי של ז' טובי העיר אם רצונם להוציא את דמי המותר למטרות חול.

ד"ה רבי יהודה סבר כז עמוד ב

הקדמה – א' צד אחד ברבית' פירושו, התקשרות כספית שייטכן שתפתח לריבית וייתכן שלא; ועל רקע זה (ובהיעדר פירוש של רש"י כאן) נפרש את הברייתא בסוגייתנו כלהלן: הרי שהיה נושה בחברו מנה (ר' הילוח ל-ש') ועשה לו שדה מכר (ש' מסר שדהו ל-ר' שאם לא ישלם עד זמן מוסכם יקנה ר' את השדה תמורת כספי המלוה) בזמן שהמוכר אוכל פירות (אם הוסכם שרק ש' רשאי לקחת פירות מן השדה) מותר (לעשות הסכם כזה אבל אם) לוקח אוכל פירות (הוסכם ש-ר' זכאי לאכול פירות השדה) אסור (כי במקרה ש-ש' יצליח להחזיר את ההלוואה ולקבל את השדה בחזרה נמצא ש-ר' קיבל לא רק את כספי ההלוואה בחזרה אלא גם נהנה מפירות השדה עד ש-ש' פרע את ההלוואה, והרי זה 'אבק ריבית') רבי יהודה אומר אף בזמן שהלוקח אוכל פירות מותר (ואין בזה איסור אבק ריבית, אפילו אם ש' יפרע את ההלוואה ו-ר' יקבל למעשה יותר ממה שהילוח).

ב) הגמרא שם מתלבטת בנימוקיהם של הת"ק ורבי יהודה: מאי בינייהו (במה הם חולקים) אמר אביי צד אחד בריבית איכא בינייהו (אם לא יצליח ש' לפרוע את ההלוואה יעבור השדה ל-ר' בתור קניה כאילו לא היתה הלוואה אלא מכירה, וא"כ מה שנהנה ר' מהפירות אינה נחשבת כריבית מאחר שריבית אסורה רק במסגרת הלוואות. מאידך אם ש' יצליח לפרוע את ההלוואה יוצר מצב של ריבית כאשר ר' מקבל את כספי ההלוואה בחזרה וגם אכל פירות השדה. רבי יהודה מתיר הסכם כזה כי בשעת ההתקשרות לא היה ודאי שהעיסקה תגרום לריבית, ורק ריבית ודאית בשעת ההתקשרות אסורה. ת"ק אומר

התקשרות כזו בשל הסיכוי שייגרם מצב של ריבית) רבא אמר (מסביר את מחלוקתם אחרת) ריבית על מנת להחזיר איכא בנייהו (גם רבי יהודה אוסר 'צד אחד בריבית', וחולקים בענין 'ריבית על מנת להחזיר' היינו: ר' ו-ש' סיכמו שאם ש' יפרע את החוב ר' יחזיר לו מלוא דמי הפירות שאכל כדי שלא יווצר מצב של ריבית: רבי יהודה מתיר התקשרות זו כי התנאי מונע אפשרות של ריבית; ת"ק אוסר משום שבשעה ש-ר' אוכל את פירות השדה הוא מקבל יותר ממה שהלוח, היינו השדה שערכו כערך ההלואה נוסף לפירות, ואף שיחזיר את הפירות אח"כ בינתיים יש כאן ריבית).

קשה...התבואה – אסור לבקש סאה של חיטה על מנת להחזיר סאה של חיטה, כי קיים סיכוי שבעתיד תתייקר החיטה והסאה המוחזרת תהיה שווה יותר מהסאה שהתקבלה, וקשה: באותה מידה שהחיטה יכולה להתייקר היא יכולה להוזיל היינו 'צד אחד בריבית', ולמה רבי יהודה אינו חולק על האיסור?

ויש לומר...לידיה – יש להבחין בין ריבית שאסורה מדאו' לריבית דרבנן: ריבית מדאו' חלה רק על הלואות ורק כאשר הרווח של המלוה מובטח, בניגוד ל'צד אחד בריבית' שאין רווח מובטח למלוה. אולם במגמה לעשות סייגים לתורה גזרו חז"ל על 'צד אחד בריבית' כאשר ההתקשרות מוגדרת 'הלואה' אבל התקשרות המוגדרת 'מקח וממכר' וגם 'צד אחד בריבית' שרחוקים מהאיסור דאו' בשתי דרגות מותרת אפילו מרבנן. לפיכך 'סאה בסאה' אסורה מרבנן על אף היותה 'צד אחד בריבית' משום שזו התקשרות של הלואה, משא"כ ב'עשה לו שדהו מכר' שזו התקשרות קרובה יותר למקח וממכר מאשר להלואה, כיון שהוסכם בשעת ההתקשרות שאם ש' לא יצליח לפרוע את החוב יקבל ר' את השדה בתור מכר...

ואכתי קשה...שרי רבי יהודה – וקשה: מצינו מקרה שהנכס הגיע לידי לא בתורת מכר ובכל זאת מתיר רבי יהודה. הברייתא בב"מ שם עוסקת במקרה ש-ר' הלוח כסף ל-ש' וקיבל ממנו בית או שדה השווה לערך המילוח כמשכון (בפירוש לא בתורת מכר) ו-ר' גר בבית או אכל מפירות השדה. הברייתא פוסקת שאסור ל-ר' להתנות שאם ש' יחליט למכור את השדה הוא יהיה חייב למכור רק ל-ר' תמורת ההלואה, היינו ר' יקבל את הנכס תמורת המילוח בנוסף לכך שנהנה בינתיים מן הנכס; רב הונא בריה דרבי יהושע מעיר בגמרא שברייתא זו אינה כרבי יהודה שהיה מתיר תנאי כזה. והרי לפנינו התקשרות שבמהותה מילוח וצד אחד בריבית ורבי יהודה מתיר?

וי"ל...סוף – העיסקה בברייתא (משכון) מתחילה כמילוח אבל יכולה להתפתח למכר אם יחליט ש' למכור את המשכון ל-ר', משא"כ 'סאה בסאה' שכולה הלואה.

סיכום – 'צד אחד בריבית' מכיל כל מקרה שייכתן שהמלוה יקבל את הפרעון

בתורת מכר, בניגוד ל'סאה בסאה' שהפרעון לעולם אינו בתורת מכר.

ד"ה רבא אמר כז עמוד ב

הנושא – כיצד יפרש רבא את רבי מאיר במשנתנו.

הקדמה – הקדמות לדיבור הקודם.

ולרבי מאיר דמתני' – לכאורה קשה על רבא שסובר שאין תנא שמתיר 'צד אחד בריבית', כי משמע ממשנתנו שר"מ הסתמך על 'צד אחד בריבית' כשהתיר את התנאי 'שאם ירצו יחזירוהו'?

סבירא...סוף – רבא יסביר שר"מ קיצר בדבריו ובאמת התכוון שאם הקונים יתבקשו להחזיר את בית הכנסת יצטרכו לשלם למוכרים דמי השכירות למפרע, כדעת רבי יהודה במחלוקתו עם הת"ק בכבא מציעא סג,א.

ד"ה לא השתנתי כז עמוד ב

הנושא – הזכות המיוחדת שבמידה זו.

ואפילו...סוף – מאחר ששכר מצוה משולם בעולם הזה רק עבור מעשה מיוחד של לפני משורת הדין, ואין מיוחד בזה שרבי זכאי נמנע מלהשתין סמוך לתפילה בתוך ד' אמות של תפילה, וי"ל שהכוונה היא לכאשר המתין פרק זמן אחר התפילה שאז כבר מותר להשתין במקום התפילה ונמנע מלהשתין באותו מקום.

ד"ה ולא כניתי שם לחבירי כז עמוד ב

הנושא – הזכות המיוחדת שבמידה זו.

אפילו...גנאי – שמצד הדין מותר לכנות לחבר...

והא...הבא – מדובר כאן במעשים שלפנים משורת הדין, א"כ הימנעות מלכנות אף שאינו כינוי של גנאי הוא לפני משורת הדין, ולהימנע מכינוי של גנאי הוא שורת הדין, וקשה: בב"מ שם נאמר שהמכנה את חבירו בשם גנאי אין לו חלק בעולם הבא, כלומר עבירה חמורה במיוחד החורגת ממה שהיה צפוי למי שעובר עבירה! לכן יש לומר...

היינו...סוף – בב"מ שם לא מדובר בכינוי של גנאי שמעליב רק את האדם המכונה, אלא בכינוי שמעביב צל על כשרות כל משפחתו, כגון ממזר או עבד כנעני⁵⁷.

סיכום – שלש דרגות בכינוי שם: (1) החמור ביותר – כינוי של פגם משפחה שעונשו איבוד חלק בעולם הבא; (2) שורת הדין שהוא פחות חמור – כינוי שם גנאי למכונה בלבד; (3) לפני משורת הדין לטובה – הנמנע מלכנות את חבירו כינוי כלשהו.

ד"ה הניחה לו כו עמוד ב
הנושא – מידה כנגד מידה.

כדאמרינן...סוף – זכה לחביות יין, כי חז"ל תיקנו שקידוש ייאמר על כוס יין (מדאו' די באמירת קידוש בתפילה) בהסתמך על הפסוק בהושע י"ד 'זכרו כיון לבנון' ובשיר השירים א 'נזכירה דודיך מיין' לאמור, מקיימים מצות 'זכור את יום השבת' על יין.

ד"ה שאלו תלמידיו כו עמוד ב

הנושא – התאמת הגמרא בעירובין לסוגייתנו.

קשה...הא והא – הבת קול היתה נשמעת לרבים, כך שהכל ידעו שזכותו המיוחדת של הרב היתה במסירותו לאותו תלמיד שלא יחסר דבר מהתורה? וי"ל...סוף – לא ידעו שהקב"ה הסכים לתת לו שתי מתנות, שבני דורו יזכו לחיי עולם הבא ושהוא יחיה 400 שנה, וכאשר תלמידיו שאלוהו במה האריך ימים היה כבר זקן מופלג לפי המושגים של אז כבן 80 או 90 שנה.

ד"ה כי קאמר איהו בשוין כו עמוד א

הנושא – המיוחד במעשה של רבי פרידא.

וקשה...ראשון – והרי כבר קבענו שהזכויות המביאות לאריכות ימים נובעות ממעשים חריגים של לפנים משורת הדין?

וי"ל...לפניו – רבי פרידא נהג לקרא קודם כהן עם הארץ בהתאם לפסוק 'כל משנאי אהבו מות', אולם בכהן תלמיד חכם שטרם הגיע למדרגתו ורבי פרידא היה זכאי להקדימו, נהג רבי פרידא לפנים משורת הדין ונתן לו לקרא ראשון...

וגם צריך...רבותא – וכדי להשלים את הענין חייבים להוסיף (לאור מה שנאמר בגיטין נט,א) שאותם כהנים תלמידי חכמים שבפניהם ויתר רבי פרידא, לא זו בלבד שלא הגיעו למדרגתו אלא הפער היה כה גדול עד שהם נחשבו ככפופים בהלכה לרבי פרידא כתלמידים בפני רבם, שאם לא כן היה רבי פרידא חייב מצד הדין לתת להם קדימה משום 'וקדשתו' אף שלא הגיעו למדרגתו...

כדחזינן...ליה – רב הונא לא היה כהן ועלה ראשון אף בנוכחות רבי אמי ורבי אסי שהיו כהנים, ורק משום שהיו כפופים לרב הונא בהלכה...

ועי"ל...בב' ובה' – מאידך ניתן לומר שהכהנים בעירו לא היו כפופים לרבי פרידא ולמרות זאת לא היה חייב מצד הדין לתת לכהנים קדימה, כלהלן: התנאי שמוכח בסוגיא בגיטין שגדול בתורה קודם לכהנים תלמידי חכמים רק כאשר הפער ביניהם כה בולט עד שהם כפופים לו בהלכה בתוקף רק בשבתות וימים

טובים שבהם מתכנסים רבים לבתי הכנסת, כדי להפגין בפני הרבים את היחס המיוחד שחייבים לרכוש כלפי כהנים; אבל בימי שני וחמישי אין צורך שכהנים יהיו כפופים למי שגדול מהם בתורה והוא עולה קודם הכהנים. לפי זה ניתן לומר שהכהנים בעירו של רבי פרידא היו תלמידי חכמים, אשר מצד אחד טרם הגיעו למדרגתו, מאידך לא היו כפופים לו בהלכה, ולמרות שמהדין היה רבי פרידא זכאי לעלות ראשון בשני וחמישי, הוא נהג לפנים משורת הדין ולא ניצל זכות זו...

ורש"י פירש...סוף – לפי רש"י אין צורך להתייחס לסוגיא בגיטין במסגרת סוגייתנו, כי שם עוסקים בזכות קדימה של כהנים בקריאת התורה, אבל מה שרבי פרידא עשה היה בקשר להוצאת סועדים אחרים בזימון, ויש הבדל משמעותי בין העניינים: בקריאת התורה נוסף לחיוב של 'וקדשתו' שהוא מדאורייתא, תיקנו חז"ל זכות קדימה לכהן כדי למנוע קטטות העלולות להתפרץ בזמן קריאת התורה, לאמור מצות 'וקדשתו' מקנה זכות קדימה לכהן תלמיד חכם על גבי תלמידי חכמים ישראלים הגדולים ממנו, אולם מדאו' רשאי הכהן לוותר לטובת מי שגדול ממנו בתורה. חז"ל תיקנו שכהן אינו רשאי לוותר לתלמיד חכם אלא אם כן הכהן כפוף בהלכה לאותו תלמיד חכם, שאם לא כן עלולים תלמידי חכמים להתקוטט עם הכהן כדי שיוותר, ועלולים להתקוטט בינם לבין עצמם כאשר הכהן מוותר כלפי אחד למורת רוח תלמיד חכם אחר. לעומת זאת בברכת המזון לא נטלו חז"ל מהכהנים הזכות לוותר בפני תלמידי חכמים שאינם כהנים, ורבי פרידא נהג לא לנצל את הויתור של כהן בזימון, והיה מצדו מעשה של לפנים משורת הדין.

סיכום – המעשה המיוחד של רבי פרידא: רש"י – מדובר בברכת הזימון, וכהן רשאי לוותר על זכות קדימה בברכת הזימון לטובת תלמיד חכם; רבי פרידא היה מסרב לנצל את הויתור של כהן שכיבדו לזמן; תוס' – מדובר בקריאת התורה, ומדאו' כהן רשאי לוותר על הזכויות המוקנות לו במסגרת הפסוק 'וקדשתו' לטובת תלמיד חכם שגדול ממנו. חז"ל תיקנו שבקריאת התורה בשבת ומועדים רשאי כהן לוותר רק לתלמיד חכם שהכהן כפוף לו בהלכה, ובימים שני וחמישי לכל תלמיד חכם אף שהכהן אינו כפוף לו, בתנאי שאותו תלמיד חכם גדול מן הכהן. רבי פרידא סירב לנצל את המצבים שבהם ויתרו כהנים וכיבדוהו לקרא ראשון בתורה.

ד"ה תיתי לי כח עמוד א

הנושא – המיוחד בהנהגה זו.

הקדמה – סנהדרין סג,ב: אבוב דשמואל אומר אסור לאדם שיעשה שותפות עם

העובד כוכבים שמא יתחייב לו שבועה (העכו"ם יתחייב לישבע בבית דין להכחיש את טענת היהודי) ונשבע בעבודת כוכבים שלו והתורה אמרה (שמות כג, יג) 'לא ישמע על פיך' (אסור לגרום לכך ששמו של עבודה זרה יישמע בעולם).

אפילו...לשבועה – אפילו כאשר תנאי בשותפות הוא שלא שהיהודי לא יוכל לחייב את הגוי בשבועה...

ואפילו...אדם – ועל אף העובדה שהיהודי רשאי לוותר על תביעת השבועה... לא היה רוצה לעשות – לא רצה (בנו של איהי) להיכנס לשותפות עם עכו"ם.

ד"ה ועוד אמר רבי יהודה כח עמוד א

קשה...מאי ועוד – רבי יהודה מזכיר כאן שורה של חומרות, והיות שהמשנה מקדמת את דבריו במלה 'ועוד' משמע שגם קודם לכן הזכיר רבי יהודה חומרות, והלא במשנה הקודמת רבי יהודה דוקא מקיל כשאמר 'והלוקח מה שירצה יעשה?' וי"ל...סוף – רבי יהודה מחמיר יותר מאחרים לגבי המכירה הראשונה של בית הכנסת ורק אחר כך במכירה שניה הוא מקיל.

ד"ה אין אוכלין ואין שותין בהם כח עמוד א
עיינן פסחים ק,א ד"ה 'דאכלו ושתו'

ד"ה בתי כנסיות של בבל כח עמוד ב
הנושא – מצבים שבהם מועיל התנאי.

רוצה...בטלין – רק מהזמן שמפסיקים להשתמש בו כבית כנסת, אבל כל עוד מתפללים בו התנאי אינו מועיל...

דהא...לעיל – בעמוד א: 'תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגים בהן קלות ראש...'

וגם...צילותא – לקמן בענין רבינא ורב אדא בר מתנה...

והא מיירי...שבבבל מהני התנאי – דרושים שני נתונים: (1) בתי כנסיות בחוץ לארץ; (2) שהפסיקו להתפלל בהם...

שהרי...קדושתן – שני הנתונים הללו מועילים על רקע העובדה שבלאו הכי קדושתם אינה קבועה, כי ייתכן שתפוג כל רגע עם ביאת המשיח (ואע"פ שעתידיים בתי כנסיות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל צריך לומר שרק אלו שיהיו בשימוש יקבעו בא"י ולא בתי כנסיות שנחרבו (או"ח סימן קנ"א, מגן אברהם ס"ק טו)...

אבל לאותן...קיימת – פשוט...

וא"ת...שנחרב – בדף כו,ב ושם היו שני הנתונים חו"ל והפסיקו שם להתפלל? וי"ל...סוף – התנאי אינו כולל תשמישים של זילזול מוחלט.

סיכום – תנאי מועיל רק בבתי כנסיות שבחוץ לארץ, ורק אחר שהפסיקו להתפלל בהם ורק לתשמישים שאינם גנאי למקום.

ד"ה ואעפ"כ אין נוהגים בהן קלות ראש כח עמוד ב
 הנושא – מיגבלות בבתי כנסיות בכבל בחורבנם.
 פירוש...בכל הני – בחורבנם מותר לאכול ולשתות בהם ולטייל, ואם תשאל: אם רב אסי התכוון לבתי כנסיות שבבניינם פשיטא שאסור להקל ראש בהם? ואצטריך...סוף – אפילו בבתי כנסיות בבניינם מותר לחשבן, קמ"ל דלא כי גם 'חשבונות' מוגדרים 'קלות ראש'.
 סיכום – שלש דרגות בפעולות המוגדרות 'קלות ראש': החמור ביותר – זריעה; למטה ממנה – אכילה ושתייה; והקל שבהן – חשבונות. בתי כנסיות שבכבל: בבניינם כל שלש אסורות, ובחורבנם מותר לאכול ולשתות בהם ולחשבן חשבונות אבל לא לזרוע.

ד"ה שאפילו רואות טפת דם כחרדל כח עמוד ב
 הנושא – הבהרות בענין החומרה.
 ולא...חרדל טמא – היינו טמא מדין תורה, ואיך אומר רבי זירא שהנשים רק 'החמירו' על עצמן?
 דשמא...דאורייתא – הן בודאי טמאות טומאת נדה, אבל נדה אינה חייבת מדאו' לספור שבעה נקיים; החומרה היא איפוא שנוהגות כאילו שהן זבות גדולות החייבות לספור שבעה נקיים מדאו'...
 וקשיא...דאורייתא – החומרה שהחמירו נשות ישראל בהסכמת חז"ל היתה בודאי בכיוון של קבלת דין שקיים בתורה אלא שאינו נוהג בהן; והרי לא מצינו בנדה שטיפה אחת או אפילו וסת רגיל שיחייבו אותן לספור שבעה נקיים? ויש לומר...סוף – כפי שאומר רש"י בסוגייתנו.

ד"ה מבטלין תלמוד תורה כט עמוד א
 הנושא – קושיא ממצעה של רבי עקיבא.
 ולא...דם נקי – לכאורה הסיבה לביקורתם היתה שהזמן שרבי עקיבא טיפל במת שלא לצורך נחשב כביטול תלמוד תורה, והרי למדנו כאן שמבטלים תלמוד תורה להוצאת המת?
 לא היה...סוף – ברייתא בכבא קמא פא, א רושמת התנאים שקבלו בני ישראל בשעת חלוקת הארץ, וביניהם שמת מצוה ייקבר במקום שנמצא ובעל הקרקע לא יוכל להתנגד; ר"ע לא הספיק ללמוד זאת ועבר על דבר חמור זה.⁵⁸

סיכום – מת מצוה נקבר במקום שנמצא ובעל הקרקע אינו זכאי להתנגד.

ד"ה הני מילי למאן דקרי ותני כט עמוד א
 הנושא – המבטלים מתורה עבור הלויית המת.
 ממילא...בו – אם יש מקרוביו של המת או מחבריו שיתעסקו בקבורתו אסור
 לאדם אחר לבטל מלימודו, ואם אין מי שיטפל בו מבטלים מלימודים המספר
 המזערי הדרוש לענין...
 ודוקא...סוף – אבל מי שאינו לומד חייב להפסיק כל עיסוקיו כדי ללוות את
 המת, אף שהמת היה בחייו עם הארץ.
 סיכום – אין מבטלים תלמוד תורה להלויית עם הארץ אלא אם אין אדם שמוכן
 לטפל בו, אבל הכל מבטלים ממלאכה וממסחר.

ד"ה אין מרעין בהן בהמות כט עמוד א
 שאינן...עצמן – אע"פ שהענפים מאהלים על הקברים מותר כי העיקר הוא מקום
 השרשים.

ד"ה לכל מפסיקין וכו' כט עמוד א
 הנושא – כוונת המשנה כשאומרת 'וביום הכפורים'.
 צריך...עריות – החל מויקרא יח,א עד סוף הפרשה; ולא קוראים בפרשה של
 השבת הבאה כנהוג...
 וכך בכל...תעניות ומעמדות – כשחלים בשני בשבוע אין קוראים בפרשת
 השבוע אלא בתענית קוראים 'ויחל' ובמעמדות קוראים במעשה בראשית...
 וחנוכה ופורים – אם חלו בשבת קוראים הפטרה בעניינו של יום...
 דליכא למימר...שבעה – ואין לומר ש'וביום הכפורים' במשנה פירושו קריאה
 בשחרית, והחידוש הוא שבמקום חלוקת קריאת יוה"כ בין ששה קוראים (כנהוג
 ביוה"כ שחל ביום חול) בשבת מחלקים את הקריאה בין שבעה...
 דא"כ...סוף – חידוש זה אינו מיוחד ליוה"כ ואין סיבה שהתנא ינקוט דוקא
 ביוה"כ לשם הדגמה; אלא הכוונה היא כפי שקבענו לעיל לקריאה במנחה ביוה"כ
 כי אין קריאה במנחה בשאר המועדים.

ד"ה על הכלאים דזמן זריעה היא כט עמוד ב
 הנושא – הבהרת כוונת הגמרא.
 הקדמה – מסכת כלאים ג,ה: נוטע אדם קישות ודלעת (מיני ירקות שהעלים
 מתפשטים ומתערבים) לתוך גומא אחת (חפירה צרה שבה המרחק בין שני המינים קצר

ביותר) ובלבד שתהא זו נוטה לצד זה וזו נוטה לצד זה (ועי"ז ניתן להבחין שלא היה בכוונת הנוטע לערבבם יחד, ולמה זה מותר?)...שכל מה שאסרו חכמים לא גזרו אלא מפני מראית עין. מכאן עולה כלל גדול בהלכות כלאים: התורה לא אוסרת כלאים בשל יניקת השרשים המתרחשת מתחת לקרקע, אלא בשל עירבוב המינים השונים על פני הקרקע. מכאן שהקו המנחה בהרחקת המינים הוא יצירת היכר שלא היתה בכוונת הנוטע לערבב המינים (ערוך השלחן יורה דעה סימן רצ"ו סעיף קטן ל"ד)...
 לא...בהמקבל – חודש אדר בארץ ישראל אינו הזמן לזריעת תבואה, אלא כפי שמוכח בב"מ קו, ב: וכן היה רבי שמעון בן מנסיא אומר...חצי תשרי (אחר סוכות וגם מרחשון וחצי כסלו זרע (זמן זריעת תבואה)...
 אלא...סוף – הקדמה. ברגע שניכר העירבוב חייבים לעקור אחד המינים.

ד"ה חדא מכלל חבירתא איתמר כט עמוד ב

הנושא – הצורך בקביעה זו של סתם גמרא.

וא"ת...הא – הגמרא מתרצת 'חדא מכלל חבירתא איתמר' היינו, רב יצחק נפחא אמר רק אחד – 'ראש חודש אדר שחל להיות בשבת מוציאין שלש תורות וקורין בהן, אחד בעניינו של יום ואחד בשל ר"ח ואחד בכי תשא', ואילו השני 'ראש חודש טבת וכו' נאמרה מפי סתם גמרא מתוך הבנתה שכך סבר רב יצחק נפחא. וקשה: מה ראתה סתם גמרא לפרש את הנוהג של ר"ח טבת מאחר שברור שר"י נפחא סובר שמוציאים שלשה ספרים לפי החלוקה הזאת?
 ויש לומר...סוף – אילו לא אמרה הגמרא בפירוש שבר"ח טבת מוציאין שלשה ספרים בהסתמך על כך שהעם יבין זאת ממה שנאמר גבי ר"ח אדר, היתה זאת הנחה סבירה רק לגבי הפוסקים כשמואל שבר"ח אדר החל בשבת קוראים 'כי תשא' ומוציאים שלשה ספרים, אבל הסוברים כרב שקוראים 'צו את בני ישראל' ומוציאים בר"ח אדר החל בשבת רק שני ספרים, מניין יידעו שבר"ח טבת מוציאין שלשה? לפיכך נאצלה הגמרא לומר בפירוש שבר"ח טבת החל בשבת מוציאין שלשה ספרים, הן למ"ד שבר"ח אדר מוציאין שלשה והן למ"ד שמוציאים רק שנים.

סיכום – הסובר כשמואל שקוראים 'כי תשא' בשבת שקלים, וגם שמע את דברי רב יצחק נפחא שבר"ח אדר החל בשבת מוציאין שלשה ספרים, יבין מעצמו שגם בר"ח טבת החל בשבת מוציאין שלשה ספרים. אבל הסובר כרב שבפרשת שקלים קוראים 'צו את בני ישראל' ומוציאים שני ספרים בר"ח אדר החל בשבת לא יידע שבר"ח טבת החל בשבת מוציאין שלשה ספרים אילולא נאמר כך בפירוש בגמרא.

ד"ה והלכתא אין משגיחין בחנוכה כט עמוד ב
 הנושא – הצורך בפסיקה מפורשת לטובת רבה.
 ואע"ג...רב יוסף – וברור שהלכה כרבה ולמה מדגישה הגמרא שההלכה
 כמוהו?
 מכל מקום...סוף – רב אבין ורב דימי סוברים כרב יוסף שחנוכה הוא העיקר,
 והיה מקום לומר שהלכה כרבה רק נגד רב יוסף אבל לא כאשר עוד אמוראים
 סוברים כרב יוסף.

ד"ה עדיין היא מחלוקת ל עמוד א
 הנושא – הצעה להקשות על שיטתו של רב נחמן במקום לסייע לה.
 קשיא...לשבת שעברה – וקשה: במקום להביא ראיה מאמוראים שעדיין היא
 מחלוקת (ורב סובר שפורים שחל בשבת מקדימים לשבת הקודמת) הגמרא היתה
 צריכה לפרוך שיטה זו על סמך הברייתא: איזוהי שבת שניה? כל שחל פורים להיות
 בתוכה ואפילו בערב שבת, שמשמע שרק בתוך השבוע עד וכולל ערב שבת
 מקדימים אבל חל בשבת אין מקדימים?
 וי"ל...סוף – ברייתא זו היא קטע מתוך ברייתא מפורטת בסוף העמוד אחרי
 הציטטה ממשנתנו 'ברביעית החדש הזה לכם', ואומרת ששבת ראשונה (שקלים)
 היא השבוע שחל בו ר"ח עד וכולל יום ששי דוקא ואז מקדימים לשבת הקודמת;
 וכך נאמר ששבת רביעית היא השבוע שחל בו ר"ח ניסן עד וכולל ערב שבת
 דוקא. והיות שבשני הקטעים הללו של הברייתא רשם התנא 'ואפילו בערב שבת'
 – כי כך הדין, הוא רשם 'ואפילו בערב שבת' גם לגבי שבת שניה אע"פ ששבת
 שניה אין זו דוקא עד ערב שבת, ואם חל פורים בשבת עצמה ג"כ מקדימים לקרא
 פרשת זכור בשבת הקודמת.

ד"ה ושאר ימות החג ל עמוד ב
 והא...בקר בנות היום – קטעים מפרשת פנחס שאינם מוזכרים בגמרא.

ד"ה במנחה קורין בעריות לא עמוד א
 הנושא – טעמים נוספים על מה שפירש רש"י.
 לפי...סוף – כפי שמובא במשנה תענית כו, ב: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה
 עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות (לרקוד בכרמים) בכלי לבן
 (להציע את עצמן לנשואין). עיין בהגהות מהריעב"ץ ז"ל (מורנו הרב יעקב בן צבי
 יעב"ץ) בסוף המסכת.

ד"ה ראש חדש אב לא עמוד ב

הנושא – 3 הפטרות של פורענות, 7 הפטרות של נחמה ו-21 הפטרות של תשובה...

ואין אנו עושים כן – לומר 'חזון ישעיהו' בר"ח אב שחל בשבת כי אז תהיה עוד שבת בין ר"ח ל-ט' באב ומנהגנו לומר 'חזון ישעיהו' בשבת סמוכה ל-ט' באב...

אלא...חזון ישעיהו – אלא בר"ח אב שחל בשבת מפטירים 'שמעו דבר ה' (ירמיהו פרק ב) ובשבת הסמוכה לתשעה באב מפטירים 'חזון ישעיהו'... והטעם לפי...חזון ישעיהו – 1) 'דברי ירמיהו' (פרק א) בפרשת פנחס; 2) 'שמעו דבר ה' (שם פרק ב) בפרשת מטות; 3) 'חזון ישעיהו' (פרק א) בפרשת דברים שחלה תמיד קודם תשעה באב...

ובתר תשעה באב...דתיובתא – 7 פרקים של נחמה ואח"כ שנים של תשובה...

ואלו הן...שובה – 1) 'נחמו' (ישעיהו פרק מ) בפרשת אתחנן; 2) 'ותאמר ציון' (שם מ"ט) בפרשת עקב; 3) 'עניה סערה' (שם נ"ד) בפרשת ראה; 4) 'אנכי אנכי' (שם נ"א) בפרשת שופטים; 5) 'רני עקרה' (שם נ"ד) בפרשת כי תצא; 6) 'קומי אורי' (שם ס') בפרשת כי תבא; 7) 'שוש אשיש' (שם ס"א) בפרשת נצבים. ואחר כך שנים של תשובה: 1) 'דרשו ה' בהימצאו' (ישעיהו נ"ה); 2) 'שובה ישראל' (הושע י"ד).

ולפיכך...יותר – וקשה: הרי בישעיהו פרק נ"ד 'רני עקרה' מתחיל מפסוק א' עד סוף פסוק י', ופרק 'עניה סערה' מפסוק י"א עד סוף פסוק ה' בפרק נ"ה, ואילו בסדר ההפטרות מקדימים 'עניה סערה' לפני 'רני עקרה' וי"ל משום שביטויי הנחמה בתחילת הפרק (רני עקרה) משמעותיים יותר מהביטויים של 'עניה סערה', והמגמה היא לעלות במידת 'נחמה' מידי שבוע ככל שמתרחקים מתשעה באב...

וסדר זה...שד"ש – נוטריקון של 3 דפורענותא, 7 דנחמתא ותרתי דתיובתא... ולעולם...הנחמות – סימן לדבר שפרשת נצבים באה תמיד קודם ראש השנה שהרי הפרשה מתחילה 'אתם נצבים היום כלכם לפני ה' א-לקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל' – וזה רמז למה שעומד להתרחש בר"ה כשכולנו נתייצב לדין בפני מלך העולם...

ודרשו...יום הכפורים – כאשר ר"ה חל בימים ב' או ג' ויש רק שבת אחת בין ר"ה ליוה"כ מפטירים 'דרשו' בצום גדליה ופרק 'שובה' בשבת...

וכשיש שבת...וכן פירש ר"ת – כשחל ר"ה ביום ה' או בשבת ויש בין יוה"כ לסוכות שבת דוחים 'דרשו' מצום גדליה אל 'שבת תשובה' ו'שובה' בשבת שבין

יוה"כ לסוכות כי 'יפה צעקה לאדם קודם גזר דין ואחר גזר דין' (ר"ה טז,א)...
 ולא כדברי...לסוכות – 'דרשו' בצום גדליה ופרק 'שובה' בשבת תשובה
 ו'שוש אשיש' בשבת שבין יוה"כ לסוכות; אבל אנחנו חולקים על זה משום...
 דאין להפסיק...באחריתו – 'שוש אשיש' שייכת לסידרת ההפטרות 'שבע
 דנחמתא' ואין להפסיק את הסדר, כפי שכתב ר"ת בצורה מליצית...
 והא שאין אנו...ואין הלכה כן – רב, שהוא בעל המימרה (אמר רב הונא אמר
 רב בסוף עמוד א) סובר שאבילות מתחילה בר"ח ולכן בשבת שקודמת לו קוראים
 'חזון ישעיהו', ואנחנו חולקים עליו בענין זה...
 וכך פירש...שמעו – בשבת שאחריה יחול ר"ח אב...
 וכך אנו...סוף – מקבלים את שיטת מסכת סופרים ולא הנאמר במשנתנו.
 סיכום – א) בשבת שקודמת לתשעה באב מפטירים 'חזון ישעיהו', ובשבת
 שלפניה 'שמעו דבר ה', ובשבת שלפניה 'דברי ירמיהו'; שלש ההפטרות הללו
 מהוות יחידה אחת הנקראת 'שלש דפורענותא'. החל מהשבת שאחר ט' באב
 קוראים שבע הפטרות המכונות 'שבע דנחמתא', ואחריהן שתי הפטרות המכונות
 'תרתי דתיובתא'. ב) בתעניות מפטירים 'ויחל' ולא כפי שמובא במשנתנו.

ד"ה אין מפסיקין בקללות לא עמוד ב
 הנושא – ציטטה ממסכת סופרים.

וקורין...א"ר אחא...קוצים – כרש"י ניתן להתבסס על תחילת וסוף הפסוק...
 וא"כ יהושע...וסוף – מברכים על הרע בשם שמברכים על הטוב, כי יש תכלית
 לייסורים, אולם הייסורים שהקב"ה (כביכול) חש בשעה שעם ישראל סובל אינם
 מיועדים לשפר ח"ו מאומה אצל הקב"ה, ולכן אין מקום לברך על פסוקי התוכחה.

ד"ה מתחיל בפסוק שלפניהם לא עמוד ב
 הנושא – העמדת דברי הגמרא על דיוקם.

לאו דוקא...סוף – התוכחה מתחילה בפרשה חדשה ולכן אין להתחיל בפסוק
 האחרון של הפרשה הקודמת, אלא הכוונה היא לשלשה פסוקים קודם לתוכחה.

ד"ה משה מעצמו אמרם לא עמוד ב
 וברוח הקודש – בניגוד לתוכחה שבתורת כהנים שהוכתבה למשה מלה במלה.

ד"ה קללות שבת"כ לא עמוד ב
 הנושא – הצורך להקדים פרשת 'נצבים' קודם ראש השנה.
 הקדמה – א) כשחל ר"ה ביום שני או שלישי יש שתי שבתות (נוסף על יום

כיפור) בין ר"ה לסוכות, והקריאות הן: בשבת שסמוך לסוכות קוראים 'האזינו' ובשבת שאחר ר"ה קוראים 'וילך', ובשבת האחרונה של השנה קוראים 'נצבים'. בשנה שר"ה חל ביום חמישי או בשבת יש רק שבת אחת (נוסף על יוה"כ) בין ר"ה לסוכות ובה קוראים 'האזינו', ובשבת האחרונה של השנה קוראים 'נצבים-וילך'.

ב) בבא בתרא פח,ב: אמר רבי לוי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, הקב"ה ברך ישראל בעשרים ושתים וקללן (בתוכחה) בשמונה: ברכן בעשרים ושתים (אותיות של ה-א"ב) מ'אם בחקתי תלכו' (ויקרא כו,ג) עד 'ואולך אתכם קוממיות' (שם סוף פסוק י"ג. פירוש - הברכות בפרשת בחקתי מתחילות באות אל"ף 'אם בחקתי תלכו' ומסיימות באות ת"ו 'קוממיות', היינו ברכות מאל"ף עד ת"ו 22 במספר) וקללן בשמונה (במקביל לשמונה אותיות שבתוכחה) מ'ואם בחקתי תמאסו' (תחילת התוכחה באות ו"ו בויקרא כו, טו) עד 'ואת חקתי געלה נפשם' (המ"מ בסוף התוכחה במלה 'נפשם' ויקרא כו, מג, פירוש - שמונה אותיות של הא"ב החל מהאות ו"ו וכלה באות מ"ם) ואילו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בעשרים ושתים: ברכן בשמונה מ'זהיה אם שמוע תשמע' (דברים כח,א) ועד 'לעבדם' (שם סוף פסוק י"ד שהן שמונה אותיות החל מ-ו"ו וכלה באות מ"ם) וקללן בעשרים ושתים מ'זהיה אם לא תשמע' (שם ט"ו) עד 'ואין קנה' (פרק כ"ח סוף פסוק ס"ח, פירוש מחזור שלם של ה-א"ב החל מ-ו"ו וכלה באות ה"א שלפניה).

שאלו...יותר - הקדמה א. בשנה שראש השנה חל בימים שני או שלישי עדיף להפריד בין 'מטות' ל'מסעי' (סוף ספר במדבר) לאור אריכותן, במקום להפריד בין 'נצבים' ל'וילך' הקצרות כדי להקל על הציבור?
והשיב לפי...קודם ראש השנה - לפי הצעה זו בשבת שלאחר ר"ה קוראים פרשת 'נצבים' המכילה קללות יחד עם פרשת 'וילך' שהוא למורת רוחם של חז"ל, לפיכך קבעו 'נצבים' קודם ר"ה כדי ש'תכלה שנה וקללותיה'...
וקשה שאנו...ולא יותר - הקדמה ב. רבי לוי כשחישב את הקללות שקלל משה רבינו לעוברי עבירה התייחס רק לאלה שבפרשת 'כי תבוא' ולא לקללות שבפרשת 'נצבים', משמע מכאן שהן אינן כלולות ב'תוכחה' וממילא אין לחשוש שמא תעבורנה הקללות של שנה זו אל השנה שלאחריה?
ועוד קשיא...רשף - ואם תתרץ שיש לחשוש אפילו לקללות שאמר משה רבינו, מן הדין היה להקדים גם פרשת 'האזינו' בשל הקללות שבה?
לכך נראה לי...הקללות לר"ה - לא משום החשש שמא תעבורנה הקללות של שנה זו אל השנה שבאה אלא מתוך רצון לא להתחיל את השנה מיד בקריאה של קללות; לכן מפרידים בין 'נצבים' ופרשת 'וילך' כדי לקרא 'וילך' מיד אחר ר"ה...
ומטעם זה...לעצרת - להפריד בין הימים הקדושים לקריאות של קללה...

ילמדנו...סוף – פסקי הלכות.
 סיכום – מקדימים פרשת 'נצבים' קודם ר"ה: לדעת רבינו נסים שלא תעבורנה
 הקללות של שנה זו לשנה שלאחריה 'תכלה שנה וקללותיה'; לדעת תוס' להפריד
 בין יום טוב (ראש השנה) לקריאה של קללות.

ד"ה הלוחות והבימות לב עמוד א
 הנושא – דחיית פירוש הערוך.
 פירש...לדף – 'לוחות' הם החלק הלבן של הקלף...
 וקשיא...הידיים – מדרבנן, במסגרת גזירתם למנוע העמדת תרומה אצל ספרי
 קודש כסימן שגם האוכל הזה קדוש ולא יאכלוהו זר...
 ויש לומר...דגייז – כאשר נפרדו מהספר תורה פגה קדושתן...
 ואכתי...סוף – הגמרא מקשה גם בקשר לקלף הלבן אחר שנפרד מן הספר, ואם
 צדק 'הערוך' מדוע לא פתרה הגמרא את חקירתה מכאן?⁵⁹

ד"ה גוללו מבחוץ לב עמוד א
 הנושא – הלכות והנהגות בקשר להוצאת והחזרת ספר תורה.
 פירש רבינו חננאל – ר"ח מפרש שלא כרש"י, שהכוונה היא לקשור את הקשר
 אחר גלילה בצד שפותחים בו את הספר, כפי שנוהגים היום...
 נהגו לומר...בצד – בהמשך הפסוקים מזכירים מתן שכר הפעולות: 'תורת ה'
 תמימה' – משיבת נפש; 'עדות ה' נאמנה' – מחכימת פתי; 'פקודי ה' ישרים' –
 משמחי לב; 'מצות ה' ברה' – מאירת עינים...
 ואחר כך...הארוך – שמואל ב' פרק ו' יג' ו'יהי כי צעדו נשאי ארון ה' ששה
 צעדים ויזבח שור ומריא'...
 ומ' תיבות...התורה – עיין בב"ח...
 ואח"כ פותחו...סוף – פסקי הלכות. יש לגרוס בסוף 'אפילו לרבי יהודה' כי
 בסוף המצוה גם רבי יהודה מסכים שסוגרים את הספר ומברכים⁶⁰.

ד"ה גדול שבכולן גולל לב עמוד א
 הנושא – עדיפות שיש לגדול בתורה במצוה זו.
 לפי שהוא כבודו – בכל מצוה יש עדיפות לגדול כי זה הכבוד שחייבים לתת
 לו...
 וגם לפי...סוף – ונוסף על הטעם האמור שהוא יפה למצוות בכלל, יש גם טעם
 מיוחד למצוה זו – שמאחר שבידיעותיו הוא שקול כנגד כולם ראוי שיטול שכר
 מצוה זו שכנגד כל הקרואים.

ד"ה מנין שמשתמשים בבת קול לב עמוד א

הנושא – ההתלבטות של רבי יוחנן.

תני...יש סימן – 'לא תנחשו' (ויקרא יט,כו) – אסור לאדם לקבוע את צעדיו על פי סימנים, כגון פתו נפלה מפיו או צבי הפסיקו בדרך (סנהדרין טו,א); 'לא תעוננו' – אסור לקבוע את צעדיו על פי עונות השנה, כגון יום פלוני יפה להתחיל במלאכה או שעה פלונית קשה לצאת. ולמרות זאת מותר לסמוך על סימן שחזר על עצמו שלש פעמים, כגון יעקב אבינו שהחליט שמזלו רע בעקבות שלשה דברים רעים שאירעו לו: 'מתה עלי רחל'; 'יוסף איננו'; 'שמעון איננו'. לפי זה ניתן להבין למה רבי יוחנן התלבט אם מותר להשתמש בבת קול, שכן הירושלמי אינו מזכיר בת קול בין הדברים שמותר לאדם לסמוך עליהם.

ד"ה והשונה בלא זמרה לב עמוד א

הנושא – החשיבות של מנגינה בלימוד משניות.

שהיו...יותר – ולכן הלומר בלא מנגינה מגביר את הסיכוי שלא יזכור מה שלמד.

ד"ה בלא אותה מצוה לב עמוד א

הנושא – הבהרת הענין.

יש מפרשים...וקשה...כהוגן – ומצוה שלא כהוגן אינה מקנה לעושיה שכר עבור זה שבכל זאת טרח.

לכך פירש...להגיהו – יש בהחזקת ספר תורה שלא כהוגן השלכות לגבי מצוות אחרות בהן הוא עוסק באותה שעה, אע"פ שהוא מקיים את אותן המצוות כהוגן, והרי זה חידוש...

אבל אחזו...סוף – כי הגולל מחזיר את הספר ביד ימין והתורה מזכה אדם באריכות ימים – 'כי הם חיינו ואורך ימינו', וביד שמאל הוא מכסה את התורה, שהיא פעולה של מתן כבוד לספר וכנגד זה זוכה לעושר וכבוד – מידה כנגד מידה.

הדרן עלך פרק בני העיר
וסליקא לה מסכת מגילה
קג

מזוודות

מסכת מגילה

בי

קד

עיונים

1. עיין פני יהושע
2. מדבריהם עולה שאין הוכחה מהגמרא שמבטלים לגמרי שום מצוה דאורייתא מפני פרסום הנס. עיין ברמב"ם הלכות מגילה א,א ובמרומי שדה מאת הנצי"ב
3. עיין אבן העזר סימן י"ז ובית שמואל סעיף קטן כ"ו
4. קשה: בזמן ההוא היו הרבה כהנים כפי שמובא בתענית כז,א א"כ חלק היה יכול לחזור למחנה להקריב? עיין טורי אבן
5. עיין חידושי הרב יעקב צבי יאליש בסוף המסכת
6. בבראשית רבה פרשה צז,ג מובא שהמלאך לא בא להעניש את יהושע אלא לבקש ממנו רחמים? מרומי שדה
7. על פי מרומי שדה. עיין פני יהושע שמאחד את שני הדיבורים 'אין מועד' ו'כל שכן' שלא כמהרש"א
8. קשה: איך אמר הר"ר אלחנן שאין צורך ב'ולאחתו', הרי צריכים את המלה ללמד שמת מצוה דוחה פסח וברית מילה שיש בהן כרת? פני יהושע
9. קשה: הגורם 'עשרה בטלנים' אינו מופיע במגילה אלא קיים מסברה שכל עיר שאין בה י' בטלנים נידון ככפר, א"כ מה הסברה לחלק בין מוקפים ללא מוקפים? פני יהושע
10. לכאורה אין מקום לקושייתם, שכן אוננו של ריב"ל נמצאת בשבט בנימין ואוננו במשנה נמצאת ביהודה? טורי אבן
11. לפי שיטת הבה"ג מה הדין באדם שאין אחר להוציאו בקריאת מגילה אלא אשה, האם חייב לשמוע ממנה? מרומי שדה
12. אם כן מדוע חז"ל לא חייבו נשים לשבת בסוכה הרי גם הן היו בנס יציאת מצרים? מרומי שדה
13. נפקא מינה בין ההסברים יהיה לגבי עבד כנעני: לפי רשב"ם עבדים לא נכללו בתקנה משום שלא הם גרמו לנסים, ולפי הטעם שהכל היו צפויים למיתה יש לכלול גם עבדים
14. לדעת תוס' יש חיוב לדרוש 30 יום קודם כל יום טוב. עיין בית יוסף סימן תכ"ט הסובר שיש חיוב רק לגבי חג הפסח. פני יהושע
15. כיצד מברכים שהחיינו פעמיים על אותה מצוה? פני יהושע
16. קשה: גם העברה ד' אמות ברשות הרבים פטור אם העקירה הראשונה לא היתה על מנת להעביר ד' אמות? פני יהושע

- 17 קשה: מה ענין מגילה לבית המקדש אשר אילץ את רב יוסף להתייחס דוקא למקרה זה? מרומי שדה
- 18 עיין קידושין מה, ב ד"ה 'הוה עובדה'
- 19 עיין חידושי הרב יעקב מעמדין זצ"ל בסוף המסכת שהבין את הענין באופן שאין מקום לקושיית תוס'
- 20 קשה: הרי אפילו שינוי יום נחשב כעקירת דברי חכמים? עיין 'מים חיים' בסוף המסכת ובמהר"ץ חיות
- 21 בירושלמי מובא שרבי חי 17 שנה בציפורי ובסוף ימיו קרא על עצמו את הפסוק 'ויחי (יהודה) שבע עשרה שנה בציפורי
- 22 עיין ברש"ש
- 23 עיין נשמת אדם כלל י"ג אות ב; שו"ת הרדב"ז החדשות סימן תקכ"ב; שו"ת דברי מלכיאל או"ח סימן טז
- 24 קשה: מאחר שלא נצטוונו מהתורה לכותב 'אסתר' איך התירו החכמים לכתבה לאור ההלכה 'דברים שבעל פה אסור לאמרן בכתב'? פני יהושע
- 25 עיין חכמת שלמה סוף או"ח סימן תרצ"ו בסוף דבריו
- 26 בית יוסף בסימן רמ"ו פוסק שאין אדם מצוה על שביתת בהמתו ביום טוב ורמב"ן בספר תולדות אדם כותב שאינו מצוה על שביתת עבדו ביום טוב (בית יוסף סימן תקכ"ו): ולמה זה לא מופיע במשנה
- 27 עיין בביצה ג, א סוף ד"ה גזרה שמא
- 28 עיין ברש"ש
- 29 קשה: ייתכן שבנדר שיביא מן המעשר כגון אם אמר קהרי עלי להביא מן המעשר' והכל הולך אחר הנדר? מרומי שדה
- 30 עיין מרומי שדה
- 31 עיין חידושי מהר"ץ חיות
- 32 עיין בקידושין לו, ב בגמרא המתחיל 'הזאה' שנאמר בפירוש שלא כתוס'. ושם בתוס' ד"ה 'אי דפנים'. מרומי שדה
- 33 קשה: הרי הכלל הוא שטומאה הותרה בציבור? רש"ש
- 34 תוס' אינם משיבים על קושייתם הראשונה; עיין פני יהושע ומרומי שדה
- 35 עיין חידושי גאונים בספר עין יעקב
- 36 עיין שבת יב, ב ד"ה שבנה איש ירושלים
- 37 עיין באגדות המהרש"א
- 38 והרימובא במדרש שדריוש היה בנה של אסתר ואם שמשה בתוך אין הוא נולד רומי שדה
- 39 בשבת נו, א מובא שרבי יהודה הנשאי דרש בזכותו שלדוד המלך להוכיח שלא

- עבר שום עבירה חמורה ובין השאר אומר שדוד לא נחשב כמישהרג את אוריה
אלא שטעה בשיטובשיקול הדעת שהיה צריך לדונו בבית דין ולא עשה כך וקשה
לפי תוס' אין אין זו טעות קטנה אלא עבירה עלעיקר ההלכה ואם לא דנו אותו
בבית דין הוי זה כאילו ששך דם נקי טורי אבן
40 סוטה לה, ב ד"ה לרבות דוחים תוס' את האפשרות שרחב לא היתה משבעת
העמים
41 למה לא גרשה בכתב ידול בלא עדים היות שגט כזה חל בידעתב דפי שמובא
במשנה גיטין פו, א רש"ש
42 עיין פני יהושע שחישב את הסכם בדרך אחרת
43 מה ראה תוס' לפסוק כאן בפירוש כחכמים כאשר ההלכה היא כמעט תמיד
כרבים נגד ייד עיין בפני חיהושה בפירש לברכות תחילת פרק היה קורא
44 בעל מרומי שדה מסביר את השיטת רש"י
45 שכח ואמר עננו קודם ראה נה האם חייב לחזור ולאמר שנית אחר ראה נא עיין
במגן אברה ובפרימגדים אורח חיים ימן קי"ט סעיף ד
46 עיין ברש"ש
47 עיין בכבהלכותפסור תורה של הראש"הלכה ד' בסף מסכת מנחות
48 לכאורה קשה אפילוואסרובצות עלהאב ועלהבן תקנה דרבנן אחת התקנה
שחלה על האב מחמוה משום שאסמכוה עלמקרה 'ואכלת ושבעת' ולעומת תקנת
הקטן שהיא מדרבנן לחלוטין מורמי שדה
49 למה לא הוכיח בפשטותשמילה היא מצות עשה זשהזמן גרמא לאור עהעובד
שמילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת שפת אמת ועיין במרומי שדה
50 ניין לומר שאמנם וידוי אינו אלא שבשעת סמכיה אבל סמיכה הונו יכול
הליהות בלילה ואח"כבים סמוך לשחטה ותודה שניה שפת אמת
51 יור שזוה בא לתרץ את קושית המהרש"א על תוס'
52 ולגבי שהאלה אם המנהדג חל היום על נשותינו עיין בסמן תי"ז בביאור
הלכה במשנה בורה ד"ה ונשים נוהגות
53 עיני בפני יהושה
54 עיין במהקרש"א ובמרומי שדה
55 המרשה"א מכיח שאין כאן שתי פיסקאות אלא הכל אחד
56 איי בתרגום יונתן בין עוזיאל בפרשת אמור כב, כח בניגוד לדברי וס'
ובפךרשת אחרי מות יח, כא בניגודו למשנה מפורש ועיין בפסר הערת ערך
'ארמאה'
56 עיין במוס' יום טוב ברכות פרק ה משנה ג
57 עי בהגות מהריע"ץ

מזוזות

מסכת מגילה

בי

- 58 עיין בספר מכמלכיי מלכים א פרק י"ג פסוק כט
59 עיין בקידון כג, ב ד"ה דאמר רב הונא
60 עיין במהרש"א